

НБ ЛНУ ім. Івана Франка

Уф 0065

**КРАЇНСЬКЕ
ЛІТЕРАТУРО-
ЗНАВСТВО**

ВИПУСК

28

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ
І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ
ОСВІТИ УРСР
ЛЬВІВСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ВИПУСК 28

ІВАН ФРАНКО

СТАТТІ І МАТЕРІАЛИ

РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ
МІЖВІДОМЧИЙ
НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

ВИДАВНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ
«ВИЩА ШКОЛА»
ВИДАВНИЦТВО
ПРИ ЛЬВІВСЬКОМУ
ДЕРЖАВНОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ
ЛЬВІВ — 1977

28 випуск збірника «Українське літературознавство» присвячений знаменній події — 120-річному ювілею з дня народження І. Я. Франка.

У матеріалах досліджується загальна тема — «Іван Франко і сучасність», яка поділяється на такі розділи: Теорія літератури; Історія літератури; Творчість І. Франка в інтернаціональних зв'язках; На допомогу вчителю та студенту; Рецензії та публікації; Бібліографія.

Збірник призначений для франкознавців, викладачів вузів, учителів-словесників, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться українською літературою.

РЕДКОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА:

Дорошенко І. І. (відповідальний редактор); Мороз О. Н. (заступник відповідального редактора); Халимончук А. М. (заступник відповідального редактора); Комаринець Т. І. (відповідальний секретар); Грицай М. С., Голубева З. С., Губар О. І., Домницька Г. С., Жук Н. Й., Кубланов Б. Г., Лесик В. В., Лесин В. М., Лісовий П. М., Луценко І. А., Неборачок Ф. М., Фашенко В. В., Федорчук М. С., Федченко П. М., Фролова К. П., Шаховський С. М., Шолом Ф. Я.

Відповідальний за випуск — О. Н. Мороз

У $\frac{70202-006}{M225(04)-77}$ 464—77

© Видавниче об'єднання «Вища школа», 1977

А. М. ХАЛИМОНЧУК

Гуманістичні ідеї Івана Франка і наша сучасність

Боротьба основних сил сучасності — капіталізму і соціалізму, яка ведеться зараз на світовій арені, в останнє десятиліття помітно загострилась, набрала складних форм. У Звітній доповіді Центрального Комітету нашої партії XXV з'їздові КПРС тов. Л. І. Брежнев зазначив, що «...ідейне протиборство двох систем стає більш активним, імперіалістична пропаганда — більш витонченою» [3, с. 83]. Зокрема, буржуазні ідеологи намагаються фальсифікувати марксистсько-ленінське тлумачення гуманізму. Найбільш войовничі з них заперечують гуманістичну суть марксистсько-ленінського вчення і радянського ладу, зводять наклепи на соціалістичну дійсність як на «владу лише для пролетаріату», твердять, що гуманізм «пережив себе», що XX століття — це вік загибелі людського в людині. Заодно з цими ідеологами — всіляких мастей ревізіоністи.

Однак подібними псевдоідеями не похитнути віри людей у майбутнє, у Країну Рад, де «вперше за всю історію людства — в результаті Великого Жовтня — організується, як творча сила, справжнє людинолюбство» [4, т. 27, с. 235]. Ростає і процвітає наше радянське соціалістичне суспільство, основний принцип якого — «Людина людині — Друг, Товариш, Брат».

До цього суспільства світ ішов довго. Шлях до нього освілювали ідеї добра для людини праці, ідеї гуманізму. Поруч з такими філософами-гуманістами як Сен-Сімон, Оуен, Фур'є, Кант, Гегель, Фейєрбах та ін., а далі Маркс, Енгельс, Ленін за щастя простої людини боролись і діячі літератури, письменники-мислителі — Сковорода, Радіщев, Пушкін, Шевченко, Чернишевський, Горький, Роллан, Драйзер і багато-багато інших.

Не тільки у вітчизняну, а й у світову культуру і передову думку чималий вклад вніс письменник-гуманіст І. Я. Франко. На урочистому засіданні в Києві, присвяченому 110-й річниці з дня народження Каменярка, П. Тичина так оцінив його заслуги: «Безсмертя великого поета — не лише у величї тих вимог, які він ставив перед самим собою та своєю добою, безсмертя передусім і в тому, що поет ставить велетенські завдання перед нащадками, перед багатьма поколіннями нащадків. І саме тим він актуальний і тим він сучасний...» [6].

Досліджуючи сучасність І. Франка-гуманіста, ми не закриваємо очей на деякі його концепції, що вже застаріли, бо були породжені то потребами «миті», то, головню, тогочасними дуже складними і своєрідними умовами. Але в найважливішому, найвагомішому вчений, письменник і публіцист стояв на матеріалістичних позиціях, його спадщина, що стала справді безсмертною, не лише дає пояснення розвитку прогресивної думки на Україні в кінці ХІХ—на початку ХХ ст., а й залишається живою силою в утвердженні соціалістичної дійсності нашого часу, є активним борцем проти буржуазних «теоретиків» наших днів.

У невеликій статті важко охопити навіть частину заслуг цього велетня думки і праці. Адже І. Франко як гуманіст проявив себе в теорії і практиці літературної творчості, у революційній боротьбі, виступав проти війни і мілітаризму, був захисником прав жіноцтва, утверджував прогресивні думки про щастя людини-громадянина та ін. Ми зупинимось лише на деяких аспектах цих питань. «У нас єдиний кодекс естетичний — життя» — висловив своє кредо І. Франко ще на зорі своєї творчості і був завжди вірний цьому.

Серед безконечних проблем зв'язків митця з життям І. Франко виділяє дуже важливу ділянку — служіння трудящому люду, точніше кажучи — гуманізму. В одному з листів до М. Драгоманова Каменяр висловив таку думку: «*Erst die Menschlichkeit, dann die Kunst*» — «Спочатку людяність, а тоді вже мистецтво» [16, т. 20, с. 294]. Інтереси людини як особи і громадянина стали об'єктом і метою творчості Каменяра. «...Ніколи ще література не була в таким живім та тіснім зв'язку з суспільним розвоєм, з провідними суспільними змаганнями, з кипучою класовою боротьбою, як в нашій віці», — писав І. Франко у статті «Слово про критику» («Наша белетристика») вісімдесят років тому [16, т. 16, с. 250].

Звичайно, письменник розумів, що в тодішніх умовах перебільшувати можливості літератури як перетворюючої сили чи вважати її єдиною зброєю олюднення суспільства було неможливо, бачив, що література часто ставала виразом болю і туги, «страшним стогоном примученої душі» [16, т. 17, с. 237], навіть «піснею хоровитою» [16, т. 20, с. 274]. І все ж твердо вірив у неї як у знаряддя прогресу, викривав нігілістичне ставлення до мистецтва, заперечував відхід письменників від суспільних проблем, від ідейності. «І коли хто говорить, що поетові не слід займатися пропагандою якихось ідей та ідеалів... — читаємо вже у згаданій статті «Слово про критику», — то се говорить тільки його власна безсилість» [16, т. 16, с. 250]. О. Радіщева, Т. Шевченка, Марка Вовчка, М. Старицького, П. Грабовського, Лесю Українку, М. Горького та інших видатних письменників революційний демократ цинив саме за громадянське спрямування їхньої творчості, за гуманістичні основи суспільної боротьби.

В. І. Ленін учив, що «безпартійність у буржуазному суспільстві є лише лицемірний, прихований, пасивний вияв належності до партії ситих, до партії пануючих, до партії експлуататорів» [1, т. 12, с. 128]. Літературу в класовому суспільстві І. Франко ніколи не розглядав як мистецтво «єдиного потоку», що він переконливо доказував на прикладі української, російської, французької, польської та багатьох інших літератур (статті «Література, її завдання і найважливіші ціхи», «Дещо про себе самого», «З чужих літератур» та ін.). Теоретичні основи Франка особливо важливі сьогодні у боротьбі проти буржуазних теорій «конвергенції» — проповідей про злиття не тільки класово антагоністичних суспільних систем, а й мистецтва, яке нібито стає «позаідеологічним», всезагальним, якому, мовляв, байдуже до суспільства і часу; вони важливі і у викритті буржуазно-націоналістичних тверджень про українську літературу минулого як мистецтво «єдине», позакласове.

Сучасні буржуазні естети, філософи силкуються перетворити мистецтво на засіб відвернення уваги читача і глядача від злиднів народних мас, від політичного безправ'я трудящих, від економічної і ідеологічної кризи капіталістичного світу, завести його на манівці «чистого мистецтва», мистецтва жахів чи розваг. Тому по-сучасному звучить і оцінка І. Франка, дана занепадницькій літературі. Революційно-демократичний критик справедливо назвав декадентизм проявом розкладу і виродження буржуазії, патологією і заперечував таку «продукцію» слова називати мистецтвом. «Продукція писарських машинок хоч би й найновішої конструкції, — стверджував він, — все ще не є літературою, — а бездарність, удрапована в філософію всіх песимістів та «надчоловіків», у тумануваті фрази та звуки всіх символістів, сатаністів та декадентів накупі, все ще не здобуде собі нічого більше, крім хвилевого ефекту [16, т. 18, с. 506].

І. Франко покладав великі надії на творчість, яка підносить людину, возвеличує її. Саме так він оцінював, наприклад, твори Г. Успенського. У статті «Сочинения Глеба Успенского» критик наголошував на тому, що в російського прозаїка була благородна мета малювати людей праці не як на образі — правдиво та холодно, але зглибити її, «серцем відчуті в собі всяке людське горе і в читателя збудити таке саме співчуття» [16, т. 18, с. 97].

Про працю як революційно-демократичну передумову життя митця сказав І. Франко у промові на своєму ювілеї в 1898 р.: «Яко син селянина, вигодований твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народові» [16, т. 1, с. 31]. Своє розуміння такої праці в житті й естетиці І. Франко висловлював у численних статтях і художніх творах — «Земле, моя всеплодющая мати», «Пісня і праця», «Втомився я», «Без праці» та ін. «Не спочивать ніколи» — був девіз І. Я. Франка. І це в той час, коли занепадники

(наприклад, М. Вороний) теоретизували: спокою, мовляв, нам треба, відпочинку.

У возвеличенні трудівника як людини і громадянина — сила і велич Франка — теоретика літератури, неперевершеного письменника. І коли через багато десятиліть бачиш у нашій сучасній українській літературі, як праця у красу і творчість перейшла, коли читаєш величний гімн трудівникові, мимоволі згадуєш тих попередників у мистецтві, які вносили у серце Тичини чи Рильського, Довженка чи Загребельного, Корнійчука чи Стельмаха, Павличка чи Олійника любов до творця земних багатств, тих, які мріяли про Людину з великої літери. Безсмертною є Франкова позиція, що література поза народом і поза служінням йому не може існувати, не є повноцінним мистецтвом.

«...Найвища ціль літератури, поезії, штуки, так як і науки, є чоловік правдивий, живий чоловік. Одиниця і людська громада» [16, т. 16, с. 44]. Це висловлювання Каменяра визначає завдання прогресивної літератури на довгий шлях. Бо хіба інша мета нашого радянського мистецтва? Одержуючи Нобелівську премію, М. О. Шолохов мовби продовжив думку свого українського попередника: «Вважаю, що художником має право називатися той, хто спрямовує цю силу (силу слова. — А. Х.) на утвердження прекрасного в душах людей, на благо *людству*» [11].

Минулі і сучасні буржуазно-націоналістичні соціологи і літературознавці умовчують Франкову класову тенденційність у питаннях гуманізму, нещадне викриття ним буржуазного ладу як панування жорстокості і зла, як замаскованого і відвертого свавілля пануючих класів по відношенню до трудящих. Буржуазна конституція, буржуазні закони, буржуазні інституції — суди, банки, армія, поліція тощо — завжди спрямовані проти людини праці — ця думка проходить як у численних художніх творах письменника («Домашній промисел», «Свинська конституція», «Звірячий бюджет», «Острій-преострий староста», «Великий шум», «Основи суспільності» та ін.), так і в багатьох соціально-економічних і публіцистичних працях («Що таке соціалізм», «Мислі о еволюції в історії людськості», «Поза межами можливого» та ін.). Кожен оголошуваний «гуманним» буржуазний закон, переконливо доводив І. Франко, лягає тягарем на плечі трудівника.

Коли перечитуєш твори письменника-революціонера, мимоволі запитуєш: а що змінилось у капіталістичному світі з того часу? 17 мільйонів безробітних лише у провідних буржуазних країнах; трущоби поруч з напівзаселеними найновішими хмарочосами; дикий розгул расизму у США та інших країнах, безчинство фашистських хунт... Заслуга І. Франка в тому, що він засобами художньої переконливості і наукового доведення розкрив неможливість буржуазної влади бути носієм гуманності. Людяність і здирство — несумісні поняття, стверджував Камен-

няр, бо це впливає з самої суті експлуататора як соціальної категорії.

Гуманізм І. Франка відзначається, перш за все, своєю активністю, наступальністю. Теоретичні узагальнення вченого йшли в парі з невтомною боротьбою письменника-трибуна і громадського діяча, професійного революціонера. Особисті риси Каменяра — працелюбність, величезні знання, щирість у ставленні до людей, відвертість і стійкість, переконаність у справедливості розпочатої справи, готовність на самопожертву заради добра інших — сприяли розкриттю і утвердженню сформованих засад революційного гуманіста. У вірші «Vivere memento» поет проголосив:

Люди, люди! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця кров'ю свого рад
Ваше горе змити [16, т. 10, с. 69].

Його гуманізм утверджувався і повністю опирався на народ як на творця матеріальних цінностей, творця історії. «...Історія народів, — писав учений, — се не історія «Господ Обманових», а історія народних мас і тих соціальних, економічних та духовних течій, які з непереможною, елементарною силою проявляються у їх життю» [16, т. 16, с. 351].

У визнанні сили народу, в його революційному вихованні найбільша заслуга Франка перед минулим і велич у нашій сучасності. }

Громадянська любов І. Франка не була безіменною. Письменник постійно підкреслював, що він є сином українського народу, що зобов'язаний служити йому впродовж усього життя. Почуття несповненого обов'язку перед рідною країною завжди хвилювало Каменяра, а інколи народжувало болючі думи, слова докору самому собі:

Україно, моя сердечна нене!
Не лай мене, страждення, незабута,
Що не дало моє життя злиденне
Того, що ждати ти могла від мене! [16, т. 11, с. 57].

Незагоєною раною вважав Франко кордони, які тоді шматували українську землю. «Найтяжча рана, котра тепер обезсилює нас тут, в Галичині, — писав Франко у статті «Теперішня хвиля і русини» — се розчетвертування нашої землі і нашого народу і цілковита відірваність наша від величезної маси братів наших за кордоном. Чи ся рана не може бути загоєна? Раз тільки лиш ослабне розділяючий нас кордон, і ми зовсім іншими очима змогли б глядіти на світ і на людей, тоді ми сміло могли б вважатися народом, великим і свідомим своєї сили організмом» [9]. Питання національні вчений завжди розглядав нерозривно з питаннями соціальними, викривав українських буржуазних націоналістів за вип'ячування національних інтересів,

бо цим вони відвертали увагу трудящих від справ важливіших — від справ соціально-економічних. Навіть повна національна незалежність нічогосінько не важить для людей соціально поневолених, — роз'яснював Каменяр. «Яка користь буде нашому народові з того, що наші податки замість російського чи пруського братиме й марнуватиме уряд, складений із наших власних панів... Яка нам користь із того, що матимемо власного короля, коли лихварі і капіталісти будуть здирати й визискувати нас по-давнішому?» [16, т. 19, с. 16—17]. Працююча людина будь-якої нації, стверджував революційний демократ, мусить перш за все боротися за «усунення визискувачів своїх чи чужих» [15, кн. 10, с. 4].

У нарисі «Іван Франко. Биографическая заметка» М. М. Коцюбинський підкреслював: «...Уменьем в дивной гармонии сливать национальное и общечеловеческое Франко является самым выдающимся из современных малорусских писателей» [8, т. 3, с. 22]. Почуття дружби народів, інтернаціональні переконання були для революційного демократа властиві так само, як і переконання в необхідності соціальної правди. «Без свободи нема ні рівності, ні братерства», — писав Франко у статті «Мислі о еволюції в історії людськості». І тут же додавав: «Без рівності нема свободи, без братерства, дружності — рівність і свобода на нінащо не здадуться» [16, т. 19, с. 109—110].

Як у соціальних питаннях, так і в питаннях міжнаціональних відносин, І. Франко опирався на природну гуманність трудящих. Письменник підкреслював, що хлібороб чи робітник українець не має ворожих помислів до росіянина чи поляка, до чеха чи німця. Часто у цих питаннях він опирався на вчення соціалізму, бо «...соціалізм противний усякому утискові, визискові — чи то людини людиною, чи народу народом» [16, т. 19, с. 16].

Поет звертався з закликом до своїх читачів:

Виплекай братерську згоду,
Поеднай велику силу,
Щоби разом, дружно стала,
Щастя-волі добувала! [16, т. 10, с. 17].

Риси Франка-інтернаціоналіста, Франка-гуманіста особливо яскраво розкриваються у його ставленні до російського народу, до передової російської культури, оцінку якій вчений давав з класових позицій. Уже в праці «Література, її завдання і найважливіші ціхи» І. Франко заперечив націоналістичне трактування всієї російської культури як культури панівної, ворожої Україні. Критикуючи статтю націоналістичного журналу «Правда» «Сьогочасне літературне прямування», І. Франко пише: «Ч(ільний) автор, очевидно, в своїй статті змішав літературу з державою, т. є. урядом та жандармами, а іменно там, де говорить про гніт Московщини на Українщину. Що тут винна мос-

ковська література (розуміємо під літературою її найпередовішу часть, про котру тільки й може у нас бути бесіда; доноси Каткових та глагольство слов'янофілів ми сюди не вчисляємо)» [16, т. 16, с. 8].

У передовій російській літературі український письменник бачив велику силу людяності, гуманізму. Про це він писав у статті «Формальний і реальний націоналізм»: «Коли твори літератур європейських нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених» [16, т. 16, с. 139].

Характеризуючи творчість І. Тургенева, Франко відзначав, що з кожного його рядка «віє віщий дух і благородність... в них видно любов до вітчизни, людей і мистецтва» і проголосив: «Честь і слава пам'яті великого поета і чоловіколюбця» [16, т. 18, с. 29]. Критик захоплюється гуманізмом Решетнікова і Пом'яловського, їхнім гарячим бажанням допомогти простому трудівникові [10, т. 3, с. 42—43]. З великою любов'ю І. Франко писав про Л. Толстого, зазначаючи, що під впливом важкого життя, голоду селянства великий російський письменник переходить від «буддійських» проповідей до конкретної громадської роботи, розкриває свою «всеоб'ємлюючу любов» до народу [16, т. 18, с. 40, 56].

Як гуманіст, як вірний соратник виступив І. Франко на захист М. Горького, ув'язненого в 1905 р. царським урядом. В чому полягала причина переслідувань самодержавними властями російського письменника? — запитував українській революційний демократ. Бо він, — читаємо у статті «Максим Горький», — «...виступає як вітхненний апостол чоловіколюб... що обіймає однаково сердечно і найбідніших і зіпсованих та понівечених суспільним ладом. Рівночасно у нього чимраз голосніше звучала ще одна струна — гарячий поклик до боротьби з теперішніми гнилими порядками» [16, т. 18, с. 107].

Гаряче серце Франка-людинолюбця, друга трудящих мас будь-якої нації чується і зараз, у часи, коли інтернаціоналізм став переконанням, «нормою поведінки мільйонів і мільйонів радянських людей усіх націй і народностей» [2, с. 24].

Славну сторінку в історію гуманізму вписав І. Франко як борець проти буржуазного мілітаризму, проти загарбницьких воєн. Людям, які пережили страшний катаклізм другої світової війни, розв'язаної німецьким фашизмом, війни що знищила понад 60 млн. чоловік і залишила понад 110 млн. каліками, особливо дорогі виступи Каменяра з осудом кривавих побоїщ між народами, виступи проти знищення здобутків цивілізації.

І. Франко називав зрадником кожного, хто проповідував класове примирення (вірш «Супокій»), закликав добре володіти зброєю для війни з експлуататорами (вірш «Гриць Турчин»). До воєн же загарбницьких, буржуазних революційний демократ був непримиреним, бо знав їхні причини, усвідомлював їхню

антинародність. «Головна причина війн, мілітаризму... — читаємо у його статті «Війна і військо в наших часах», — лежить в... поганих суспільних і економічних обставинах», — у капіталістичних порядках, у тих силах, яким війни були вигідні [14, с. 291]. І. Франко не раз показував, як експлуататори за рахунок життєвого здобутку хлібороба і робітника нагромаджували зброю, вишколювали небувалу чисельність війська. «Армії робляться численні — сто тисяч, п'ятсот тисяч, мільйон, — пише він у статті «Що таке поступ?», — одна держава претясе проти другої... Такі армії страшенно коштовні. Аби їх вдержати, аби могли слідити за новими уліпшеннями, треба страшених грошей, про які давнім державам ані не снилося» [16, т. 19, с. 172]. Буржуазну армію Франко називав гідрою, що пожирає народне добро.

Важливими у діяльності І. Франка-гуманіста були його постійні виступи проти людиноненависницьких теорій, що «науково» підготовлювали і виправдували буржуазні війни — проти расистської теорії «вибраних націй» Ф. Ніцше, проти реакційної теорії «перенаселення» англійського економіста Т. Мальтуса, на яку і зараз люблять опиратися войовничі кола імперіалізму. «Мальтус, — писав критик, — не стільки відкрив дійсний закон органічного життя, скільки висловив математичною формулкою той страх капіталістичної суспільності перед надто швидким розмножуванням...». І. Франко доводить, що буржуазна дійсність, а не зріст населення, спричиняються до пауперизації трудящих, що буржуазна влада не дбає про людей навіть у мінімальній мірі, зате «в максимальній мірі дбає про їх зужиття, повертаючи колосальні суми на армії і на війни, тобто на масове знищення найкращих, найсильніших і найздоровіших членів тої суспільності» [16, т. 18, с. 471—472].

І. Франко аргументовано показував, що загарбницькі війни, буржуазний мілітаризм є причиною занепаду і руйнування культури, моралі. Та все ж оптиміст, великий гуманіст, далекоглядний учений був переконаний, що прийде час, коли народ не допустить війн, масових знищень людей. Письменник вірив, що трудящі, взявши владу в свої руки, покінчать із міжусобними війнами. «...Хвиля тота настане, як скоро маси народу — сільські і міські, робітники і мужики почнуть мати свою волю» [5, с. 121].

Усі мрії, усі помисли І. Франка-гуманіста впливали з його бажання зробити щасливою людину праці, яку він вважав найвищим витвором природи [16, т. 11, с. 170]. Відвічній проблемі щастя цього архітвору в природі — людини — Каменяря приділяв не менше уваги, ніж питанням справедливості ладу, прав нації і народності, прав класу селянства чи робітництва. Він уважав ці питання нероздільними.

У розумінні Франка щастя однієї людини можливе лише зі щастям всього людства: утвердження особи не може йти у відриві від життя народу, добро індивіда можливе лише з добром

загалу — хай ти принесеш його хоча б краплину. Поетичний цикл І. Франка «Картка любові» (збірка «З вершин і низин»), художніми засобами підводить до того висновку: «Я буду жити, бо я хочу жити» — жити перш за все для того, щоб «другим шлях мостити» [16, т. 10, с. 70].

Егоїзм, індивідуалізм, які широко проповідувалися в кінці ХІХ—на початку ХХ ст. (і які ще ширше пропагуються буржуазними філософами нині), не тільки не були сприйняті Франком, але й повністю заперечувались ним. Про це свідчить Франкова боротьба проти ніцшеанства і песимістичних теорій Шопенгауера, проти самозамкненості декадентів і модерністів. Революційний демократ припускав, що борець може втомитися, навіть на мить «зломитись», «упасти», але він не має права зрадити народові, «розмикатися в борні з самим собою» [16, т. 11, с. 151], зрадити своїм ідеалам:

Суспільна праця довга, утяжлива,
Зате ж плідна, та головню — вона
Одна лиш може заповнить без дива
Життя людини, бо вона одна
всіх сил, всіх дум, чуття, стремлінь людини
жадає, їх вичерпує до дна [16, т. 11, с. 152].

Про працю, про її роль у громадському і особистому житті І. Франко залишив багато глибоких, актуальних і в наші дні думок. Працю вважав він тією силою, яка зробила людину Людиною з великої літери, яка поставила людину над усім існуючим на землі [16, т. 19, с. 15]. Лише праця є «єдиною підставою і єдиною умовою людського поступу», — стверджує вчений-матеріаліст у статті «Солідарності!» [13]. Виходячи з цього, Франко називає трудящих основою суспільства і рушійною силою історії та добивається прав для них, справедливого розподілу плодів праці. А останнє, зазначав Франко у листі до О. Рошкевич, може бути досягнуте тільки при соціалізмі [16, т. 20, с. 41—42].

«Життя трудящого народу, його страждання, його боротьба, високість духу, краса душі — ось зміст творчості Івана Франка», — справедливо зазначав П. Загребельний у статті-передмові до російського видання творів Каменяра [7, с. 5]. Тому український письменник-класик по праву може бути названий нашим сучасником, братом по духу кожної радянської людини, безсмертним зразком революційного діяча-гуманіста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Повне зібрання творів.
2. Брежнев Л. І. Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., Політвидав України, 1972.
3. Брежнев Л. І. Звіт Центрального Комітету КПРС і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. — У кн.: Матеріали ХХV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976.
4. Горький М. Собр. соч. в 30-ти т. М., ГИХЛ, 1952—1953.

5. З архіву революційного журналу «Світ». — «Жовтень», 1958, № 2.
6. З нами Каменяр іде. — «Літературна Україна», 1966, 18 жовтня.
7. Загребельний П. Во имя человечности. — В кн.: Иван Франко. Каменщик. М., «Художественная литература», 1974.
8. Коцюбинський М. Твори в 3-х т. К., ДВХЛ, 1956.
9. «Діло», 1883, 29 вересня.
10. Переписка М. Драгоманова з М. Павликом. Чернівці, 1910—1911.
11. «Правда», 1966, 12 декабря.
12. Проблемы гуманизма в марксистско-ленинской философии. М., Политиздат, 1975.
13. «Ргаса», 1879, № 1.
14. «Світ», 1882.
15. Франко Іван. Поза межами можливого. ЛНВ, 1900, т. XII.
16. Франко І. Твори в 20-ти т. К., ДВХЛ, 1950—1956.

А. М. ХАЛИМОНЧУК

ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ ИДЕИ ИВАНА ФРАНКО И НАША СОВРЕМЕННОСТЬ

Резюме

Гуманистические идеи И. Франко и их действенность в наше время в статье прослеживаются в следующих аспектах: гуманистическое кредо Франко как теоретика и практика литературы и наша современность; классовая сущность гуманизма писателя, что помогает нам в борьбе против буржуазных теорий «деидеологизации» и «дегуманизации» общества; интернационализм как вечно живое гуманистическое убеждение; трактовка в творчестве Франко счастья человеческой личности как счастья гражданина и общественного деятеля.

Р. Т. ГРОМ'ЯК

Франкова концепція естетичного освоєння дійсності

Іван Франко як митець і мислитель формувався за складних соціально-політичних умов. Класове розшарування суспільства виразно виявлялося в усіх суспільних сферах, зокрема в ідейно-естетичній. Соціальні позиції літераторів позначались на їхніх естетичних поглядах, творчих методах. Це принципове розмежування торкалось насамперед корінних світоглядних проблем, а через них — і питань майстерності, стилю тощо. Діаметрально протилежна кристалізація мистецьких уподобань за таких умов спостерігалась особливо чітко тоді, коли з'являлись самобутні таланти. Так сталося і з виходом на творчу арену Івана Франка.

Письменник, як відомо, дебютував збіркою поезій. Книжка ще в рукописі потрапила до рук О. Огоновського, тодішнього викладача української літератури у Львівському університеті.

Професор, за переказами, побачив у ній «багато таланту, багато уяви, — але мало естетики й історії» [1, с. 12]. Так з першого виступу Франка в літературі почався його диспут з ретроградом. Диспут тривав до кінця життя обох літераторів і закінчився повним розгромом схоластичної естетики, яку обстоював професор, та створенням нової естетики, предмет і зміст якої не має нічого спільного з тим, що видавалось за естетику антагоністом Франка.

Франко усвідомлював повну безплідність пануючої в Галичині естетики, яка не могла, на його погляд, претендувати на статус науки. Він постійно, упродовж усього життя не переставав спростовувати її, висміювати за формалізм, доктринерство, догматизм, якими вона шкодила розвитку мистецтва. «Естетична критика, — писав Франко 1881 р., — у нас бурлить ще в головах, начинених німецькою ідеалістичною філософією, а викурити її відтам ніхто досі й не брався» [2, с. 170]. Пізніше, у 1894 р., вчений зазначав, що критично-естетична школа на «полі науки історії літератури» є «впливом ідеалістичного світогляду, вважає кождий твір літературний впливом ідеї, в першому ряді ідеї краси» [3, с. 118]. Нищівній критиці піддано ідеалістичну естетику і критику в трактаті «Із секретів поетичної творчості» (1898—1899).

Свої погляди на естетику, яка, на думку письменника, повинна бути науково обгрунтованою, ключем до розуміння прекрасного в житті і мистецтві, Франко мініфестував, розробляв, уточнював, розвивав протягом усього життя, проте сутність їхня залишалася незмінною, оскільки в основі її лежало матеріалістичне світорозуміння.

Ще у 1878 р. Франко афористично проголосив: «У нас єдиний кодекс естетичний — життя. Що воно зв'яже, те й буде зв'язане» [4, т. 16, с. 13]. У висловлюванні вчувається не тільки вплив М. Г. Чернишевського — ідейного вчителя Франка, а й досвід людини праці, людини, що вийшла з народу. Це твердження є і результатом власного літературного досвіду, збагаченого першими теоретичними узагальненнями, зробленими під впливом марксизму. Про це свідчить надрукована у 1878 р. стаття «Наука й її становище щодо працюючих класів», в якій Франко стверджував: «Єдиною основою людського щастя й добробуту є праця» [4, т. 19, с. 32]. У ній дана науково обгрунтована оцінка ролі народних мас та особи в історії, природі і суспільним функціям науки, відстоюється єдність природничих і суспільних наук, їхня підпорядкованість потребам людини та суспільній праці, бо «дві необхідні умови мусять виконувати правдива наука: вчити нас пізнавати закони природи і вчити нас користуватись з тих законів, уживати їх у боротьбі з тою ж самою природою. Отже, є дві сторони в науці: знання і праця...» [4, т. 19, с. 26].

Проаналізувавши у праці «Що таке поступ?» (1903) погляди на суспільний прогрес багатьох учених, Франко дійшов вис-

новку, що «головною движучою силою поступу є поділ праці», який «вкупі з вродженою всім людям неоднаковістю сил, здібностей і вдачі вироджує громадську й освітню нерівність, а та нерівність нарешті доходить до величезного противенства між крайньою бідністю одних та нечуванним багатством інших, і то бідністю мільйонів робочих людей і багатством невеликої жмінки легкоробів або й цілковитих неробів» [4, т. 19, с. 191]. Тому, підкреслює Франко, поборників прогресу «не задовольняє сам поступ науки і штуки; вони хочуть, аби наука і штука були власністю всіх людей, прояснювали їх розум і звеселяли життя». Каменярь розумів, що гармонійний розвиток особи можливий лише за некапіталістичних соціальних умов. «Коли б всі люди працювали нарівні, не перевантажуючись, коли б кожен, крім праці, мав змогу вчитися і розвивати свої природні здібності, то неодмінно вплинув би на поверхню не один талант, не один геній, який штовхнув би «людство» сильно вперед, а який сьогодні, в силу капіталістичного рабства, пригнічений вже в зародку, гине без користі» [4, т. 19, с. 212].

У соціалістичній програмі, опублікованій під промовистою назвою «Чого вимагаємо?» (1879), революціонер-демократ висловив думку, що «в добре влаштованому суспільстві кожен поперемінно повинен займатися то фізичною, то розумовою працею і мати достатньо часу для відпочинку, так щоб, наприклад, (руками) працювати приблизно 6 годин в день, потім декілька годин займатися науковою працею у вибраному напрямі, і щоб врешті могли відпочити чи то в сім'ї, чи в розумній розмові з друзями, або насолоджуватися творами мистецтва, чи красою природи; лише при таких умовах можна всесторонньо розвиватись і вчитись і стати вправді гідним назви людини» [4, т. 19, с. 212].

У вільних стосунках між людьми, у їхній творчій праці, у взаємодоповненні людей різного обдарування вбачали основу краси і соціалісти-утопісти. Згодом Шіллер та Рескін перебільшували значення краси в оновленні людини, заклавши початки панестетизму. Франко ж розумів, що «самою красою й самим моральним добром людина не проживе, тим більше, що красу та добро кожний розуміє по-своєму» [4, т. 19, с. 187].

Уперше розгорнуте визначення естетики як науки Франко дав у 1881 р.: «Естетика — то наука о хорошім, особливо в штуці. Що вважається хорошим в штуці? На те різні естетичні теорії дають різні відповіді, котрі остаточно всі дадуть звестися на одно, а іменно: хорошим в штуці називається те, що викликає в чоловіці у б л а г о р о д н я ю ч е з р у ш е н н я. Штуки пластичні (малюнок, різьба, будівля) викликають таке зрушення при допомозі гармонії красок і ліній; штуки експресійні (музика, поезія, гра акторська) при допомозі чувств, особливо, як вказав Арістотель, чувств тривоги і надії. Остаточно затим увесь естетичний бік штуки сходить на викликування певних появ психологічних, певних сильних, потрясаючих вражень і чувств»

[2, с. 171]. До цієї проблеми він повернувся в 1898 р., розробляючи психологічні та естетичні основи поетичної творчості, художньої критики, уточнивши, що «естетика є властиво наука про почування, спеціально про відчущання артистичної краси» [4, т. 16, с. 259].

Отже, в предмет естетики Франко включав і дійсність, і мистецтво, рішуче заперечуючи проти виділення естетичної чи неестетичної сфери життя: «Раз назавсіди ми мусимо сказати собі: для поета, для артиста нема нічого гарного ані бридкого, прикрого ані приемного, доброго ані злого, характеристичного ані безхарактерного. Все доступно для його творчості, все має право доступу до штуки. Не в тім, які речі, явища, ідеї бере поет чи артист як матеріал для свого твору, а в тім, як він використовує і представить їх, яке враження він викличе при їх помочі в нашій душі, в тім однім лежить секрет артистичної краси» [4, т. 16, с. 296].

Це визначення може викликати у читача декілька питань: а для звичайної людини — існує гарне чи бридке? Хіба у поета самі речі, явища ідеї не викликають певних естетичних вражень? На це Франко дав відповідь у інших працях. Так, письменник зазначав, що красу люди розуміють по-різному, що крім прекрасного, у житті є потворне, поет бачить красу чи потворність будь-яких речей, явищ життя і може їх відображати, відповідно трактуючи, вершити суд над ними, спрямовуючи своїх читачів до «ділання в жаданім напрямі». Чи міг Франко поділяти тезу, вкладену в уста Міхонського («Борис Граб»): «Красота — то наше суб'єктивне почування певних форм, пропорцій, звуків, кольорів, таке саме суб'єктивне, як любов, гнів, погорда» [4, т. 3, с. 38]? Хіба краса не має об'єктивних, природних основ? Хіба вона не суспільно зумовлена? І на ці питання можна знайти відповіді у Франковій концепції прекрасного.

Закономірно, вважав Франко, що «людина ззовні приймає найлегше і перетравлює те тільки, до чого підготована вихованням, суспільним становищем, ступенем освіти і ін.» [4, т. 16, с. 161]. Разом з тим вчений розумів, що людина — не проста функція зовнішнього середовища. Він роздумував над твердженнями антропологічної школи, зокрема над тим, що «первісні форми суспільного устрою, так подібні до себе в різних країнах і в різних племен, були наслідком однакового устрою людської вдачі» [4, т. 19, с. 153]. А це знов і знов приводило його до експериментальної психології, до гарячого обстоювання індуктивних методів дослідження, до заперечення механіцизму і суб'єктивізму.

Реальна основа Франкової естетики, плідна продуктивність підходу вченого до пояснення естетичного освоєння дійсності яскраво виявляються в художніх творах митця. Матеріаліст у філософських переконаннях, реаліст за творчим методом, Фран-

ко наочно показав, чому і як життя диктує кодекс естетичний. Найкраще це можна побачити, проаналізувавши картини краси природи і краси людей у художніх творах Франка. У них зустрічаємось з трактуванням окремими персонажами естетичного як чисто формального, зовнішнього, не опертого на якісь глибші основи, і як прекрасного, що через зовнішнє виражає глибокий внутрішній смисл для людини. Висловлювання персонажа не завжди збігається з думкою письменника і є засобом характеристики героя. Наведемо окремі приклади.

Розповідаючи в оповіданні «Моя стріча з Олексою» про брутальну лайку «панів лікарів», оповідач називає її «не зовсім естетичною» [4, т. 1, с. 217]. Мундзьо з оповідання «На лоні природи» гидує словом «ляпнув», іронізуючи: «Що то за естетичне, що за гарне слово!» [4, т. 3, с. 10]. Оком естетика хоче на все дивитися відлюдько з «Сойчиного крила», розпізнаючи кожний момент фальшивої гри, прагнучи заховатися за «естетичні заборони» [4, т. 4, с. 353], нарікаючи, що «естетик убив у ньому живого чоловіка» [4, т. 4, с. 365]. Зачарований красою жінки, він вигукує: «Де мої естетичні принципи?» [4, т. 4, с. 378].

Про фальшиву красу зовнішньої позолоти йдеться у «Притчі про правдиву вартість»; зокрема у зверненні царя до своїх міністрів:

Ся скринька золота — то ви, панове!
Назверх коштовна, гарна та блискуча,
Внутрі ж у вас незгода, гниль і зрада.
А ся засмолена — се ті аскети,
Ті жебраки, старці та богомільці,
Що зверхньої краси давно зреклися,
І пристрасть випололи наче хобту,
А досвідом і розмислом глибоким
Свій ум неначе сонце прояснили [4, т. 11, с. 89].

Однак не самозречення пропагував Франко. Не воно, вважав поет, є умовою осягнення прекрасного. Свідчення цьому — «Притча про красу», в якій Арістотель, піддавшись примсі Аглаї, навчав Олександра:

Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса,
Небезпечне оружжя — жіноча краса.
Ані мудрість, наука, ні старші літа
Не дають проти неї міцного щита.
Се я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець
Може бути проти неї надійний борець [4, т. 11, с. 84—85].

Тільки вільна людина може втішатися розмаїттям, гармонією світу. Людина — вінець природи, вона здатна відчутти багатство природи — кольори, запахи, форми, тільки для цього їй необхідно бути вільною як від органічних потреб, так і від економічної залежності. Цей соціальний момент як умову сприймання краси Франко-митець завжди ставив над антропологічним її мірилом. І в ранніх оповіданнях з життя нужденних селян, вимучених бідною ріпників, і в творах з життя інтелігенції — скрізь передано здатність людини по-своєму відчувати

красу світу, хай навіть у короткі хвилини розради. Бідний вугляр, оповідаючи про смерть свого сина, зауважує, що «ліс докола тебе шумить, сонічко на небі десь-не-десь пронизується крізь галуззя, пташенята цвірінькочуть, що аж серце радується» [4, т. 1, с. 53]. Життя невістки в надокучливої і злої Лесихи швидко вбиває красу жінки: «Бідна сирота, без вітця, без матері, тільки й віна внесла в Лесишину хату, що свої чорні брови, карі очі, та двоє рук робучих, та терпеливе, послухне і покірливе серце. Ой, зазнала ж вона долі за Гнатом! Не минув рік, а вже стали щезати її краса, погасати блиск ока, хилитися до землі вродлива голова» [4, т. 1, с. 58—59]. Оповідач з «Двох приятелів» теж оцінює своє убоге життя з висоти свого розуміння краси: «Вистроїмося бувало щонеділі, як бог приказав, — не сором межи люди показатися» [4, т. 1, с. 67]. По своєму розмірковує про вроду жінки, з якою йому, злидареві, склалось би життя, Іван Півторак: «То ще з прутом поля дівку хто-будь візьме, у кого є свого троха, та й ще коли дівка здорова і добра до роботи. А вже як на трьох ділити, то на таке ніхто й не подивиться. А ще коли дівка така, як гусяче повітря, ні до охоти, ні до роботи, як ота Фрузя. Ну, що з неї за робітниця? Десь при богатстві, якби тото вбрав, якби на тото хухав, як на дитину, то, може би, й було до людей подібне» [4, т. 1, с. 85].

Зовнішні риси людини свідчать про її здоров'я, про її суспільну суть. Лише так сприймаючи людину, відчуваєш її красу. Ось сплять робітниці. Сумно дивиться на них Фрузя: «Їх лиця пожовкли з нужди, їх руки немов обросли глиною і земним воском, їх одіж — то позшиване лахмання, що ледве-ледве держиться на тілі. Старі, недугами та грижею поорані лиця лежать обік молодих, що ще не втратили слідів краси, хоча цвіт їх уже зв'ялила передчасна тяжка праця, і нужда, і розпуста» [4, т. 1, с. 79]. А згадаймо тюремні враження Андрія Темери («На дні»), дуже «вразливого на всяку красоту» [4, т. 1, с. 774]. Сумні думки в Андрія, демократа-гуманіста, викликали різні типи арештантів: «Адже се все перед ним — люди, його брати, так само, як він, уміючі чути і красу й погань життя! А ті, що їх заперли сюди, що їх держать у цій огидній ямі, — адже й се також люди, батьки дітям, працюючі на хліб, уміючі, так само, як і він, чути красу й погань життя! Як же це так, що тут нараз видніється така страшенна пропасть між людьми і людьми? що се таке?..» [4, т. 1, с. 275]. Суперечності капіталізму дали різне «забарвлення» почуттям людей, стали об'єктивною причиною різного розуміння (в даному випадку ще тільки відчуття) краси в них. Соціальна домінанта, суспільна цілість мусить схопитися людиною крізь конкретно-чуттєві, природні ознаки.

Про красу, але на іншій основі, мудрують і сибарити з оповідання «На вершку». Ежен патетично вигукує: «Най жне красота, молода, цвітуха, женська красота, котра не тільки розпа-

лює серця мужчин, але веселить увесь світ, доповнює і завершує всю красоту природи» [4, т. 1, с. 320]. Цілком інші риси дівочої краси відзначає сам Франко: «Таня відзивалася рідко і любила держатися відсторонь, немов встидаючися чогось, немов боячися сміло поглянути людям в лице. А прецінь красою вона не то не уступала Мані, але противно, її прехороші риси лица набирали сто раз більшого повабу, позаяк ясніли розумом і щирістю, між тим коли Маня блискотіла лишень злудним оживленням» [4, т. 1, с. 328].

Глибокопоетично виразив Франко переливи людської краси, виявив всестороннє розуміння прекрасного в природі в оповіданнях «На лоні природи», «Дріада», «Між добрими людьми», «Мій злочин», «Батьківщина», «Сойчине крило», у повістях «Борислав сміється», «Лель і Полель», «Для домашнього огнища», «Основи суспільності». Скрізь письменник особливу увагу приділяв єдності внутрішнього і зовнішнього, природнього і соціального, характеризуючи їх словами «гармонія», «динаміка», «вираження».

Усією своєю творчістю Франко стверджував, що кожна людина повинна мати у своєму серці мрію-ідеал, щоб відчутти красу світу, зазнати естетичного почуття від духовного зворушення належно-бажаним, цінним, людині потрібним. А збагнути справжню людську красу не легко. Не могла її досягнути і героїня «Сойчиного крила», про що дізнаємось з монологу героїні, в якому, захоплюючись чаром квітів, вона порівнює до них жінок: «Вони дразнять наш зір своїми пишними кольорами, лоскочуть наш дотик незрівнянною ніжністю своїх листочків та чашечок, бентежать наш нюх різноманітністю та розкішними комбінаціями запахів, яких наша мова не в силі назвати, а наша наука укластифікувати. Але їм іще сього мало. Вони не задовольняються нашими зміслами, заходять у нашу душу, глибоко торкають наше естетичне почуття нечуваним багатством та різноманітністю рисунка, грацією своєї цілості, принадністю та таємничістю своїх рухів... Вдумайся в їх психологію, Массіно, і докори їм, що вони грають роль, що кокетують, що виставляють себе в фальшивій красоті. Хіба вони можуть інакше? Хіба ж жінщини можуть інакше?» [4, т. 4, с. 354].

Відповідь на це питання — розповідь Франка про сумну долю героїнь з оповідань «Сойчине крило», «Батьківщина», повістей «Лель і Полель», «Перехресні стежки». Створюючи образи своїх героїнь, Франко художньо вирішував і проблему єдності добра і краси, етичного та естетичного. Письменник доходить висновку, що «правдива поезія мусить бути завжди моральною, бо джерело обох одно й те саме» [4, т. 11, с. 505].

Діалектику естетичного в загальній формі можна передати словами Франка з поезії «В плен-ері»:

Нехай життя — момент
І зложене з моментів,
ми вічність носимо в душі;

нехай життя — борба,
жорстокі, дикі лови,
а в сфері духа є лиш різнорідність!
Різні тони, різні фарби,
різні сили і змагання,
мов тисячострунна арфа, —
та всім струнам стрій один.
Кожний тон і кожний відтінь —
а момент один, промінчик, —
але в кожному моменті
сяє вічності брильянт [4, т. 11, с. 172—173].

Дух, за Франковою термінологією, — то суспільна свідомість, що виражає, осягає природу, буття. «Той дух, та духовна зв'язь, — роз'яснював Франко, — то не що інше, як природна причиновість, внутрішня діалектика розвитку, котра лучить в собі всі суперечності, вирівнює всі нерівності, котра з найрізномірніших частей творить одноцільну єдність. От того-то діалектичного методу, тої єдності в погляді на природу і світ хибує й досі найбільшій часті наших учених учителів» [4, т. 19, с. 114].

Простежуючи діалектику речей і понять, Франко обстоював зв'язок краси не тільки з істиною, добром, а насамперед зі свободою:

Не дайсь, красо, тому в руки,
Хто тя хоче в пута вкути! [4, т. 10, с. 17].

Наведений матеріал ще раз свідчить про те, що в основі Франкового розуміння естетичного освоєння дійсності, предмету естетики лежить матеріалістичне розуміння історії, міцна філософсько-соціологічна база, що й допомогло письменнику успішно розробляти наукові основи теорії мистецтва, художньої критики, творити реалістичну літературу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк М. Нариси про світогляд Івана Франка. Вид-во Львів. ун-ту, 1955.
2. Франко І. Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка. — «Світ», 1881, ч. 10.
3. Франко І. Мотиви для вияснення і умотивування «Плану викладів історії літератури руської». — «Радянське літературознавство», 1958, № 3.
4. Франко І. Твори у 20-ти т. К., ДВХЛ, 1950—1956.

Р. Т. ГРОМЯК

КОНЦЕПЦИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОСВОЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИВАНА ФРАНКО

Резюме

На основе критических работ, научных и художественных произведений писателя в статье показано, как И. Франко понимал смысл и значение эстетики в общественных взаимосвязях между людьми. Статья содержит толкование материалистических основ Франковой концепции красоты и свободы человека.

Інтернаціональний зміст патріотизму Івана Франка

В. І. Ленін визначив патріотизм як «одно з найбільш глибоких почуттів, закріплених віками і тисячоліттями відособлених вітчизн» [3, т. 37, с. 182]. Тільки трудящі завжди були і є справжніми захисниками своєї вітчизни, а патріотизм буржуазії «виродився в чисте удавання, відколи її фінансова, торговельна і промислова діяльність набрала космополітичного характеру» [2, т. 3 (8), с. 355]. З класових позицій до інтернаціоналістського розуміння патріотизму підходив і великий Каменяр — Іван Франко.

Ще на початку своєї літературної діяльності письменник критикував деяких галицьких діячів за зневагу до слова «Русь». У статті «Словце критики» він зазначав, що «історія усвятила назву «Русь». Під тою назвою предки наші боролись і голови клали, та назва і віра в її святість охоронила нас од національної і моральної погибелі» [8, т. 17, с. 159].

Кількома роками пізніше, аналізуючи поезії Т. Г. Шевченка, Іван Франко глибоко розкрив революційно-демократичний зміст слова «патріот». Він показав, що звільнення народу з-під чужоземного ярма без соціальних змін — справа формальна, бо замість чужих панів прийдуть свої. Тому, пояснював письменник, такий патріотизм в основі своїй суперечний з любов'ю до простого люду.

Іван Франко високо цінив Т. Г. Шевченка насамперед за його любов до поневоленого народу. Патріотизм Кобзаря, писав він, «основується свідущо і твердо на любові до всіх людей, на бажанні загальнолюдського братерства, на прихильності до всіх пригноблених і покривджених, між котрими перша і найближча серцю поета його рідна Україна» [8, т. 17, с. 13]. Ці слова відбивали і власні погляди письменника на суть справжнього патріотизму.

ІІ Розвінчуючи українських буржуазних націоналістів, Франко протиставляв лицемірному патріотизму угодівців свою палку любов до пригнобленого народу і рідної батьківщини. «Мій руський патріотизм, — зазначав він у статті «Дещо про себе самого» (1897), — то не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі. Я можу здригатися, можу стиха проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншої батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням. І коли що полегшує мені нести це ярмо, так це те, що бачу, як руський народ, хоч він гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки... все-таки поволі підноситься, відчуває в щораз ширших масах жадобу до світла, правди та справедливості і до них

шукає шляхів. Отже, варто працювати для свого народу і ніяка праця не піде на марне» [8, т. 1, с. 28].

Каменяр закликав усіх слов'ян до єдності, твердо вірячи, що тільки єдність — запорука успішного розвитку братніх народів.

Як відомо, в часи громадсько-політичної діяльності Франка Галичина перебувала на становищі колонії у складі Австро-Угорщини. Українці, поляки, євреї та інші національності, що заселяли її, зазнавали жорстокого національного гніту. Австрійський уряд проводив політику розпалювання національної ворожнечі, придушення одних народів за допомогою інших. «Щоб існувати, — писав Ф. Енгельс, — австрійська монархія повинна по черзі нацьковувати одну проти одної різні підвладні їй національності» [1, т. 15, с. 244].

Однак трудящі, яких історична доля звела на одній землі, ніколи не ворогували між собою, вони, експлуатовані як «своїми», так і «чужими» панамі, жили, як зазначав Франко, «сумирно і згідливо». Спільна доля вимагала від них і спільних зусиль у боротьбі з поневолювачами. Франко був переконаний, що вільний розвиток кожної народності можливий в соціалістичному суспільстві.

Під впливом ідеології російських революційних демократів і матеріалістичної філософії XIX ст., а пізніше марксизму і російської революційної соціал-демократії, розвивався світогляд письменника — революціонера-демократа. Франко побачив і створив образ героя нового часу — робітника.

Вивчаючи праці Маркса і Енгельса, Франко сприйняв окремі положення наукового соціалізму, остаточно закріпився на революційно-демократичних позиціях. Ідеї марксизму поглиблювали його погляди і в національному питанні. Засвоївши основні положення марксизму, Франко став палким пропагандистом ідей інтернаціоналізму, поборником єднання трудящих різних націй. У багатьох випадках його інтернаціоналізм дуже близько примикає до пролетарського інтернаціоналізму Маркса і Енгельса. Це можна простежити на всій діяльності письменника.

Друга половина життя і творчості письменника припадає на третій, пролетарський період визвольного руху в Росії. Орієнтуючись на революційну Росію та її революційну теорію, Франко розглядає історію людства як історію боротьби класів, а пролетаріат — як нову історичну силу, що знищить капіталізм. Напередодні революції 1905 р. він писав: «В момент, коли робітники, що в їх великій кількості сила, простягнуть руки до захоплення в свої руки політичної влади, проб'є остання година капіталістичного устрою. Суспільність, себто пролетаріат, перейде на нову фазу історії, в соціалізм, при якому люди вперше почнуть по-справжньому робити історію» [6, с. 138].

Франко розумів, що для єднання трудящих у боротьбі проти капіталу необхідно виховувати і зміцнювати у них почуття

II
солідарності, розуміння своєї спільної мети і завдань. А солідарність, на думку письменника, виховується через взаємопізнання умов життя і боротьби, усвідомлення взаємних потреб і прагнень. Все це приводило до думки про необхідність організувати інтернаціональну робітничу партію. І хоча зусилля створити таку партію у 1881 р. не увінчалися успіхом, Франко не втрачав надії на її організацію в майбутньому. Він був упевнений, що для спільної боротьби в справах суспільних мусять піднятися всі робочі люди. Він турбувався про різні видання часописів, листівок, які повинні бути «прямо скеровані до порушення і утворення обширної галицької організації робочого люду всіх національностей» [8, т. 20, с. 167]. Все це яскраво висвітлює прагнення Каменяра втілити в життя ідеї інтернаціоналізму, вказати трудящим Галичини шлях боротьби проти соціального і національного гніту.

Наші класові вороги намагаються довести, нібито Франко не сприймав інтернаціональних ідей, не вів боротьби за єднання народів, роблять спроби прилучити його до свого націоналістичного болота. Однак їхні твердження безпідставні. Франко усе життя високо ніс прапор інтернаціоналізму, дружби народів, був непримиренним ворогом націоналізму і шовінізму.

III
Спираючись на передову російську громадсько-політичну думку, Франко з позицій революційного демократизму завдавав відчутних ударів буржуазним націоналістам та їхній ідеології. Письменник називав «фальшивими історичними конструкціями» націоналістичні концепції М. Грушевського, давав рішучу відсіч Кулішеві, який заперечував Шевченкову поезію, викрив ліберально-буржуазний характер Кулішевої ідеї угоди з польськими панами. Каменяр з їдким сарказмом висміював лицемірну поведінку націоналістичної преси, зокрема газет «Діло», «Молода Україна», «Буковина» та ін., всі зусилля якої були спрямовані на розпалювання націоналістичних настроїв. Франко критикував їхні політичні програми, безпринципність, непослідовність.

Під впливом наукового соціалізму все міцніше утверджувався інтернаціоналізм Франка, охоплював усі галузі діяльності письменника і знаходив вияв у його творах. Так, соціалістичні елементи світогляду Франка проявились в оповіданні «Моя стріча з Олексою» (1878), в котрому герой роз'яснює своєму братові Олексі Сторожеві суть тієї науки, за популяризацію якої він був засуджений. «Соціалізм, — відповів я, — то така наука, щоби, от для прикладу, що мають люди обробляти поле по кусникові, кожний окремо для себе, — то щоби обробляти разом, — то ніби, щоби все поле збили в один лан громадський і щоби на нім робили всі разом, — що ся вродить, також разом іде до громадського шпихліра, а відтак уряд громадський ділить кожному після того, як робив; робив більше, більше дістає, — робив менше, то й менше дістає...» [8, т. 1, с. 221].

Не можна, звичайно, стверджувати, що думка Франка про майбутній суспільний лад в період написання твору «Моя стріча з Олексою» базувалася на теорії наукового комунізму. В ньому яскраво проявилися утопічні уявлення про майбутнє суспільство, сформовані під впливом «Что делать?» М. Г. Чернишевського. Як свідчать документи, в 70-ті роки Франко ще покладає надії на реформи, потрапляє деколи в полон утопічного соціалізму, але «в програмі галицької робітничої партії він уже виступає проти парламентарних шляхів поліпшення становища трудящих і робить наголос на створенні міцної робітничої організації, на об'єднанні сил трудящих, на утворенні могутньої свідомої сили із робітництва» [4, с. 191].

У художніх творах Франка відображені всі сторони життя українського народу в Галичині під гнітом австро-угорської монархії, польської шляхти та західноукраїнської буржуазії. Провідна думка його творів — гнівне осудження всіх форм експлуатації і гноблення, викриття реакції всіх гатунків і відтінків, заклик до єднання трудящих.

У ряді своїх праць («Чиста раса», «Перехресні стежки», «Основи суспільності», «Не спитавши броду», «Гриць і панич» та ін.) Франко викривав великодержавний шовінізм, приниження національних почуттів недержавних народностей, таврував ганьбою угорських і польських шовіністів, які заперечували право українського народу на існування.

Про українсько-польські відносини, прагнення української прогресивної інтелігенції до зближення і солідарності з передовими силами польського народу йдеться в незакінченій повісті «Не спитавши броду».

Франко з огидою розкриває буржуазно-шляхетську гру в демократизм і лібералізм, що гасла демократичних свобод зуміла «заповнити змістом, повним суперечностей, обману, броду, егоїзму і фальші» [7, с. 99].

Близку характеристику політичної суті реакційної націоналістичної буржуазії і поміщицтва дав В. І. Ленін у своїй праці «Критичні замітки з національного питання»: «В ім'я національної культури, — писав він, — великоруської, польської, єврейської, української та ін., влаштовують реакційні і брудні ділячки чорносотенці і клерикали, а потім і буржуа всіх націй» [3, т. 24, с. 117]. До таких «брудних ділець» особливо часто вдавалися польська шляхта і українська націоналістична буржуазія.

Викриваючи гнилизну і повну деморалізацію шляхти, завдаючи різких ударів буржуазно-націоналістичним «братчикам-русинам» в рясах і депутатських мантиях публіцистичними творами, Франко порушив це питання і у повісті «Основи суспільності» (1894), викривши облудність демократичних гасел, що ними шляхта намагалася засліпити очі народів. Франко переконливо показав, що трудовий народ своєю щоденною працею «веде плуг — нехитрий, звичайний хлопський плуг, з добре на-

сталеним, блискучим лемішем... і йде той плуг звільна, скрипить іноді в твердому ґрунті, хрустить лемішем о камінці та недогнилі пеньки, але йде все далі і далі, підриває коріння хопти, ломить цілину, вивертає за собою товсту рівну скибу» [8, т. 7, с. 53]. Тими корінцями і недогнилими пеньками, тим бур'яном є польська шляхта і її прислужники разом з ксьондзами типу отця Нестора.

Повість «Основи суспільності» — один з кращих творів Франка. У ньому проявилася висока художня майстерність автора, зумовлена ідейними позиціями революційного демократа. Її пізнавальне ідейно-художнє значення залишається великим і на сьогодні.

Показуючи польсько-шляхетських шовіністів як лютих ворогів дружби українського і польського народів, Франко не поминув і українських буржуазних націоналістів. Він викрив продажність, дволичність, підлість народовсько-москвофільської інтелігенції, її плазування перед австро-угорським урядом. Цілу галерею цієї буржуазно-націоналістичної інтелігенції письменник створив у збірці оповідань «Рутенці» (1878) та повісті «Лель і Полель» (1887).

Франко висловлював гаряче співчуття до долі трудящих усіх націй, які терпіли тяжкий соціальний і національний гніт. З великою теплотою письменник змалював життя єврейської бідноти, яка зазнавала жорстокого гніту з боку своїх «братів» — єврейських буржуа (оповідання «Сурка», «У цадика», «До світла», «На дні»). Письменник возвеличив почуття дружби між народами, показав спільність долі й інтересів трударів різних націй. Єдність патріотизму й інтернаціоналізму у Франка впливала з правильного розуміння взаємозв'язку інтересів українського народу з інтересами інших народів.

Соціально-економічними джерелами інтернаціоналістського світогляду Франка було посилення визвольної боротьби на Україні, в тому числі й у Галичині, в останній чверті XIX і на початку XX століть. Це був період, з одного боку, «пробудження національного життя і національних рухів, боротьба проти всякого національного гніту, створення національних держав», а з другого — «розвиток і частішання всіляких зносин між націями, ломка національних перегородок, створення інтернаціональної єдності капіталу, економічного життя взагалі, політики, науки і т. д.» [3, т. 24, с. 121].

Тому, говорячи про світогляд Франка, можна зробити висновок, що він усвідомлював причини інтернаціоналізації суспільного життя в сфері економіки, політики і культури, розумів, що капіталістів усього світу об'єднують спільні інтереси, а тому й інтереси трудящих повинні бути спільними.

Важливо відзначити також взаємини Франка з гуртком польської інтелігентської молоді, яка співчувала місцевому робітничому рухові. У цьому особливо виразно проявився інтернаціональний зміст патріотизму письменника, який вів велику ро-

боту по об'єднанню революційних сил Галичини в один загін. Франко докладав багато зусиль, щоб переконати трудящих у необхідності класового союзу робітників різних націй у визвольній боротьбі, у шкідливості націоналістичної ідеології. В оповіданні «Навернений грішник» письменник, зображаючи процес руйнування господарства Півторака і його сім'ї, ставив за мету викрити безглуздість тверджень «діячів» галицької націоналістичної і клерикальної інтелігенції (таких, як Качковський, Наумович, Сушкевич, Барвінський та ін.), що одну з головних причин розорення селянства вбачали в пияцтві, дивились на селян, як на «лінивих хлопів», «грішників» і заперечували необхідність вирішення соціального питання взагалі.

Франко не відступав від змалювання соціального зла, типових картин жорстокої експлуатації робітників і «своїми» і «чужими» капіталістами.

Борючись за здійснення найвищих людських ідеалів, Франко вимагав такої боротьби і від інших письменників, вбачаючи в цьому важливе суспільне призначення літератури. Він вважав, що кожна національна література є насамперед відображенням життя того народу, який вона представляє. Письменник наголошував, що духовний світ народних героїв, їхні почуття, думки і прагнення «мусять обертатися в рамках чуття, змагань, думок і відображень того народу і того часу, в котрім живуть автори» [8, т. 17, с. 118] і одночасно підкреслював, що у національних творах талановитих майстрів художнього слова завжди якоюсь мірою «виступає загальнолюдський, безсмертний зміст чуття, змагань і ідеалів, спільних усім людям, що живуть у кожній живій душі» [8, т. 17, с. 118].

У бориславському циклі загальнолюдський зміст дуже багатий і в той же час він цілком український. Франко зумів змалювати національні характери, зрозумілі не лише українцям, а й іншим народам. Тут доречні слова І. Франка, висловлені з приводу Шевченкової «Наймички». «Всі оті люди, — писав він, — що живуть у поемі і котрим однаково співчувати мусять чи поляк, чи німець, чи француз, — вони українці, думають і чують по-українськи... Се й є великий тріумф штуки — в партикулярному, частковому, случайному показувати загальне, вічне і безсмертне» [8, т. 17, с. 118].

Отже інтернаціоналізм того часу, на думку Франка, є наслідком розширення міжнаціональних зв'язків, вироблення спільних ідеалів, які захоплюють широкі народні маси і за які народи розпочинають боротьбу. Логічним стає тепер розгортання звучного фінального акорду — заклику до боротьби в оповіданні «На роботі» у велику повість з історії визвольної боротьби західноукраїнського пролетаріату — «Борислав сміється» (1881—1882).

До того часу в російській, українській та зарубіжних літературах були спроби змалювати життя робітників (Ф. Решетников, Г. Успенський, І. Нечуй-Левицький, С. Ковалів, Ч. Дік-

кенс, Ф. Шпільгаген, Б. Прус та ін.), але Франко пішов далі своїх попередників і сучасників. Його герой — Бенедьо Синиця стає на шлях організованої боротьби, згуртовує навколо себе товаришів, вносить в їхні уми, хоча ще й по-наївному, перші елементи соціалістичної свідомості, очолює перший організований виступ робітників. У цьому полягає достоїнство повісті І. Франка.

У повісті «Борислав сміється» письменник глибше проник в основний конфлікт епохи — непримиренну боротьбу між пролетаріатом і буржуазією. Уже під впливом ідей марксизму Франко показав перші кроки стихійної боротьби пролетаріату, наголосив, що страйки — типова форма боротьби на зорі робітничого руху. Але Франко не міг повною мірою почерпнути потрібний матеріал із галицької дійсності, тому основні герої твору є результатом не лише спостережень над робітничим життям, а й домислу, теоретичних узагальнень. Франко ще не міг повнокровно показати перших революційних діячів, які тільки в кінці 70-х—на початку 80-х років почали поширювати ідеї Маркса і Енгельса, вносити соціалістичну ідеологію в стихійний робітничий рух. Але як революційний демократ, представник критичного реалізму, ознайомлений з теорією наукового соціалізму, Франко правильно відтворював те типове, що народжувалося і мало виразну тенденцію переростати в масове явище. Виявляючи глибоку любов до робітничого люду, Франко правильно зрозумів інтернаціональну суть новонародженого пролетарського руху.

Великий Каменяр послідовно відстоював необхідність єднання трудящих різних націй, принциповість у викритті всіляких ворогів міжнародного робітничого руху. В його творах виражена любов і шана до усіх трудящих і «це дає право зробити висновок, що Франко був послідовним поборником дружби народів, віддавши цій справі багато кипучої енергії, весь свій талант» [5, с. 116].

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. К., Держполітвидав УРСР, 1958—1968.
2. Архив Маркса и Энгельса. М., Партиздат, 1934.
3. Ленін В. І. Повне зібрання творів.
4. Возняк М. Нариси про світогляд І. Франка. Вид-во Львів. ун-ту, 1955.
5. Возняк С. М. Іван Франко — поборник єднання народів. ВО «Вища школа», Вид-во при Львів. ун-ті, 1974.
6. Франко І. До історії соціалістичного руху. — «Літературно-науковий вісник», 1904, т. 25.
7. Франко І. Публіцистика. К., Держлітвидав, 1953.
8. Франко І. Твори в 20-ти т. К., ДВХЛ, 1950—1956.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПАТРИОТИЗМА ИВАНА ФРАНКО

Резюме

Интернационализм — одна из важных и актуальных проблем изучения прозы Ивана Франко. Рассматривая эту проблему в связи с патриотическим содержанием произведений писателя, посвященных жизни трудового народа, в частности рабочих бориславских нефтяных промыслов, автор подчеркивает, что интернационализм И. Франко утверждался под влиянием научного социализма, охватывал все отрасли деятельности писателя и находил свое проявление во всех его произведениях, в частности в прозе.

В. В. ШАПОРЕНКО

До вершин поетичного синтезу

Українська література останніх десятиліть ХІХ і початку ХХ ст. була літературою зростаючого оновлення, яке йшло у різних напрямках — в постановці незнаних досі проблем і тем, в оновленні традиційних та у створенні принципово нових героїв, у напрямі збагачення її жанрово-стильових можливостей. У цей період особливо слід відзначити творчу діяльність І. Франка, який поряд з іншими письменниками — його сучасниками — відчував настійну потребу оновлення рідної літератури, потребу поглиблення її загальнолюдського змісту. Не випадково саме йому Е. Ожешко в одному з листів писала про літературу: «Бракує їй, може, дещо широких просторів, і на її арфі не знайшла я ще всіх боків людського почуття» [1, с. 210]. Творча практика самого Франка, зусилля молодшої генерації письменників внесли істотні зміни у весь літературний процес на Україні, спрямовуючи його в русло міжнародних зв'язків і взаємозбагачень.

Великим досягненням дожовтневої української поезії став віршований епос І. Франка. У ньому відбилосся глибоке переконання поета-інтернаціоналіста в тому, що пошуки шляхів єднання усіх народів нашої планети є неодмінною умовою загального поступу. Під цим кутом зору слід розглядати більшість його поем, у яких так зримо виявилась схильність поета до синтезу національних й інтернаціональних тенденцій, подій і фактів.

«Золоті мости зрозуміння» І. Франко прокладав до багатьох народів світу. Великою заслугою його є наближення до читачів духовних цінностей народів Індії та арабського Сходу, чим була продовжена давня традиція прогресивної європейської культури.

Як відомо, першопроходцями у справі культурного єднання між Заходом і Сходом були видатні митці епохи Ренесансу, зокрема Дж. Бокаччо, Дж. Чосер і В. Шекспір, Маргарита Наварська та ін. Починаючи з XVIII ст., коли в Європі набуває поширення так званий філоорієнталізм, східні теми і мотиви знайшли нових прихильників й інтерпретаторів. Нове слово у справі синтезу двох культур належить Й.-В. Гете. Він відчув на собі «Ех oriente lux» (світло зі Сходу) та дав поштовх новому діалогу віддалених континентів у своєму «Західно-східному дивані». Тоді ж набула поширення думка дослідника пісень народів світу Й.-Г. Гердера про те, що лише той може зрозуміти «голоси народів», хто здатний стати арабом, говорячи про арабів, чи скальдом, розповідаючи про скальдів.

XIX ст. розширило можливості європейських літератур у художньому освоєнні східних тем і сюжетів. В англійській літературі нове слово в цьому напрямі сказав Д. Г. Байрон, у слов'янських — О. Пушкін, А. Міцкевич, Т. Шевченко. Наприкінці XIX—на початку XX ст. ці традиції продовжив І. Франко.

Філоорієнталізм європейських літератур у Франка неодмінно поєднувався з прагненням розв'язувати важливі морально-етичні проблеми, які хвилювали людей минулих епох і не втратили свого значення для нових поколінь. У передмові до збірки поем («Поеми», 1899, Львів), а також у статті «Теорія і розвій історії літератури» (1909) І. Франко переконливо довів необхідність для літератора йти шляхом поетичного синтезу національного й інтернаціонального у творчості. Поет писав: «...Передача чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми й вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами й далекими людьми, давніми поколіннями» [2, т. 12, с. 543]. Франко попереджав можливих критиків, яким так не до «смаку» було освоєння ним «чужих» тем і форм: «Зрештою думаю, що не в тім річ, з якої бочки бере поет напій, що подає своєму народові, а в тім, який напій він подає йому, чи чисте покріплює вино, чи наркотик на приспання. Я наркотиками не шинкую» [2, т. 12, с. 543—544].

Більшість поем І. Франка, зокрема «Істар» (1899), «Сатні і Табубу» (1899) та «Цар і аскет» (1892), є вираженням його ідейно-естетичних настанов і уподобань. Перша з них створена за мотивами старовавілонського епосу, в основі другої — староегипетське оповідання, джерело третьої — староіндійські легенди і перекази. Звертався Франко і до тем та сюжетів літератури сусідніх європейських народів, внаслідок чого були створені поеми «Святий Валентій» (1885), «Бідний Генріх» (1891) та ін.

Тема боротьби між добром і злом зустрічається в міфах і переказах багатьох народів світу. Своєрідне вирішення її подає нам старовавілонська космогонічна епопея, що сягає аж у друге тисячоліття до н. е. Основний конфлікт у ній — боротьба

між богинею Істар — поетичним втіленням світла і життя, і богинею Аллатою як втіленням темних сил і деспотизму. Сюжетні мотиви епопеї лягли в основу поеми «Істар». У ній поет основну увагу зосереджує на конфлікті епопеї, проте акцент із боротьби між світлом і темрявою взагалі переносить на боротьбу між життям і смертю, добром і злом у суспільстві. Поет оспівав волелюбні мрії і пориви як людей давноминулих епох, так і боротьбу за справедливість, боротьбу проти гноблення трудящих сучасної йому епохи.

Суспільно значимі проблеми розв'язує Франко і в поемі «Сатні і Табубу», засудивши антигромадську поведінку сина єгипетського фараона царевича Сатні і доньки пророка, «святої» Табубу. З метою посилення суспільної значимості твору Франко дещо змінив кінцівку основного конфлікту. Якщо у єгипетському оповіданні наголос робиться на казковій метаморфозі (Табубу стає страшною потворою), то Франко зовсім опустив це місце, посиливши реалістичність сюжету. Своїм твором поет застерігав народні маси від сліпого поклоніння земним «богам», виховував у них почуття власної гідності і класової пильності.

Велике місце у віршованому епосі Франка посіла магістральна проблема його творчості, проблема, яка передбачає визначення взаємозв'язку між індивідуумом і колективом, особою і суспільством. З цього погляду цікаво буде зіставити три споріднені між собою і водночас істотно відмінні поеми, присвячені темі людини і її місцю в суспільстві, — «Святий Валентій», «Цар і аскет» та «Іван Вишенський». Герої їх, які по-різному ставляться до людської громади, потрапляють у складні соціально-психологічні конфлікти і тернистим шляхом прямують до пізнання істини.

Перша із названих поем — «Святий Валентій» — показує нам героя, що став на хибний шлях відчуження від громади. В основу поеми лягла народна легенда про лікаря Валентія, який виблагав у всевишнього епілепсію, щоб у такий спосіб відхилити від себе людську любов. Бог зважив на його благання і оточив Валентія ореолом святості. Але за антигуманний вчинок громада відсахнулася від лікаря.

Розвиваючи конфлікт, у який потрапив Валентій, поет наголошує на факторах, що зумовили його моральну деградацію: це і нестерпні муки, які терплять трударі, і зневіра у власні можливості якось полегшити життя знедолених, і, нарешті, згубний вплив на лікаря ідей християнського аскетизму. Все це змусило Валентія стати на шлях відступництва, іти «туди, де менш покус до зла», пояснюючи у відчаї: «Я не герой; я зла не переможу» [2, т. 13, с. 218].

Свідомо поет пов'язав зображувані ним події з політичними умовами Риму III ст. н. е. в часи Марка Аврелія. І хоч то був Рим не кінця XIX ст., але між антинародною діяльністю Ватикану в часи Франка і духовниками тих далеких часів можна

встановити істотну подібність. Поява атеїстичної поеми в тогочасній Галичині мала актуальне значення, оскільки революційонізуюче впливала на широкі народні маси.

Розширюючи географію своїх літературних мандрівок, І. Франко не минув і древньої культури Індії. Його філоорієнталізм посилювався неабияким інтересом до індології. Як поет-індолог, Франко залишив самотню поему «Цар і аскет», в якій знайшло подальший розвиток розв'язання вічного питання про взаємини між людською особистістю і суспільством. Щоб привернути увагу громадськості до цієї важливої моральної проблеми, поет запозичив для свого твору сюжет із так званої Маркандея-Пурани — старовинної пам'ятки, що виникла одночасно з давньоіндійськими епопеями «Махабхарата» і «Рамайяна». У передмові до твору Франко писав, що створюючи поему, він мав перед собою транскрибований текст і німецький переклад Пурани, здійснений Ф. Ріккертом. Однак поет не пішов шляхом простого переказу давньої легенди, а подав читачам вільну переробку її, виявивши неабиякий хист «накладати свої узорі на чужу основу».

Гостроту конфлікту твору визначила протилежність характерів її героїв: людяному цареві Гарісчандрі протистоїть жорстокий егоїст брахманець-аскет Вісвамітра. У зіткненні гуманізму з антигуманізмом виявляється антинародна суть релігійного фанатизму, проявляється справжнє обличчя святих аскетів. За зовнішньою святістю і побожністю Вісвамітри — носія брахманської релігії — приховувався жорстокий індивідуаліст, який обрав аскетизм як засіб утвердження своєї вищості над людьми.

Вісвамітра, знаючи яким впливом у громади й у царів користуються аскети-брахманці, у критичну хвилину під загрозою прокляття змушує Гарісчандру передати йому і владу, і все майно. Відступившись від влади, Гарісчандра тим самим відступився від свого обов'язку перед народом. Великі душевні муки терпить Гарісчандра, бачачи, як страждає його народ під владою фанатичного брахманця. Однак з часом його, помічника чандала при спалюванні трупів, перестає це хвилювати.

Подальшим розвитком подій у поемі автор приводить читача до висновку, що перемога кривди над правдою не вічна. Гарісчандра, доведений до відчаю, хоче спалити у вогнищі не лише мертвого сина, а й себе разом з дружиною. Та боги Індра і Дхарма зробили чудо: повернули життя хлопчикові, а його батьків запросили у свої володіння. Але Гарісчандра відмовляється кинути своїх підданих, і тоді володар трьох світів Індра промовив жителям Айодії: «Ідіть усі до неба».

Так вирішується конфлікт у давній легенді. У творі Франка він розв'язаний інакше. У поемі конфлікт вирішується без втручання богів. Громадяни Айодії врятовують Гарісчандру, його дружину і сина, скидають Вісвамітру, а Гарісчандру запрошують повернутися до влади. Так через народне повстання прав-

да бере верх над кривдою, конфлікт розв'язується народною революцією, і в цьому виявляється соціологічна концепція поета-демократа в підході до проблеми «людина і суспільство», «маси і особа в історії». Для Франка були неприйнятними ні зневажливе ставлення до «натовпу» з боку «аристократів духу», ані пропагування реакційними філософами (Т. Карлейлем, Ф. Ніцше) та войовничими анархістами й народниками так званого культу героїв. З усією гостротою полемічний пафос поеми спрямовано проти проповідників аскетизму, християнської «любові до ближнього» та інших релігійних догм, які тримали народні маси в рабській покорі перед земними і небесними владами.

Є і друга причина поетового трактування індійської легенди — її підтекст, «шифрований» стиль письма. «Вона, — писав Франко про легенду, — документ, написаний таємним, образковим письмом, виробленим і усвяченим віками, яке дуже часто значить зовсім не те, що показує текст, читаний буквально. Для її розуміння треба ключа» [3, с. 6].

Гадаємо, поет знаходив «ключі» до «розшифровки» народних легенд, переказів і притч, а їхня «інакомовність» стала зручною формою вирішення важливих життєвих проблем. Якщо в легенді звеличується брахманізм, то поема, навпаки, спрямована «проти попів-брахманів і «святих» аскетів, котрі в погоні за святістю загубили людське серце і людське чуття» [2, т. 20, с. 469].

Але цим критика ідеології аскетизму не вичерпується, бо Франків Вісвамїтра, як пише сам поет, є викриттям «духу гордості», що дметься над людством і світ увесь опанувати хоче, і в своїм ході топче серце людське зарівно з черв'яком мізерним» [2, т. 10, с. 402].

Нове розв'язання в поемі знайшла також тема обов'язку індивідууму перед народом. Якщо в легенді вона ледь помічена, то в поемі виступає на перший план як важлива соціально-етична проблема.

Так поет оновлював древній сюжет. «Я старався, — писав він у листі до М. Драгоманова, — цю типову індійську штуку перетягти якомога на загальнолюдський ґрунт, не фальшуючи її основного характеру» [2, т. 20, с. 468].

Утвердження гуманізму становить пафос твору. В заключній строфі він посилений пересторогою всім земним деспотам, вірою поета в перемогу добра і справедливості:

Оце вам повість про царя й аскета —
Могучим всім в науку й остоґу,
Всім твердосердим, гордим на погрозу,
Нещасним всім, страждущим на потіху [2, т. 10, с. 436].

Буржуазні дослідники вважали, що індійський народ, як-му властиві нібито лише глибока споглядальність і пасивність, не здатний піднятися на визвольну боротьбу. Франко рішуче

заперечував цю думку. Адже «пасивну» Індію не раз потрясали народні рухи, зокрема у 1875 р. вибухнуло відоме повстання сипаїв проти англійських колонізаторів. Зваживши на ці й інші факти, поет дав відмінне, ніж у легенді, розв'язання конфлікту між царем і аскетом і створив фінал твору, «індійському духові зовсім не противний» [2, т. 10, с. 503].

Вірив у творчі сили індійського народу і уважно стежив за його пробудженням В. І. Ленін. Національно-визвольний рух в Індії кінця XIX ст., а особливо після перемоги Жовтневої революції в Росії, розширився і поглибшав. Тим самим підтвердилася помічена Франком соціологічна проекція від минулого до майбутнього великого народу.

Втіленням всеперемагаючої любові до народу і батьківщини, на відміну від «святого» Валентія та себелюбця брахманця Вісвамітри, є герой поеми «Іван Вишенський». Іван Вишенський — історична постать, і це дозволяє побачити ще одну грань у розв'язанні поетом проблеми взаємозв'язку національного і інтернаціонального.

Особа І. Вишенського тривалий час приковувала увагу Франка, який присвятив полум'яному полемісту п'ять цікавих розвідок і одну із кращих своїх поем. Глибоке студіювання життя і творчості відомого полеміста відкрило нові можливості у вирішенні проблеми «індивідуум і колектив».

Конфлікт твору гострий і складний у психологічному відношенні. Поет зосередив головну увагу на протиріччі, в яке потрапляє герой, — між обов'язком перед батьківщиною і аскетичним ідеалом. Психологічний злам у настроях Івана Вишенського відбувається під впливом розповідей співвітчизників про сумний стан речей на батьківщині, яка перетворилася у «важке, криваве пекло». Це стало поштовхом для полеміки афоніта з самим собою, з постулатами християнського віровчення. Поступово у двобої з софічними «рго» і «сонтра» видатний полеміст все більше проникає в діалектику взаємозв'язку духовного і матеріального, схиляється в бік життєвих реалій, матеріалістичного розуміння суті речей. І тоді з усією гостротою постало перед ним питання питань —

І яке ти маєш право,
черепино недобита,
про своє спасення дбати
там, де гине мільйон? [2, т. 11, с. 212].

Перед читачем відбувається «чудо народження» нової людини: афоніт Іоан, що досягнув аскетичного ідеалу, знаходить у собі сили залишити печеру і знову стати на шлях боротьби за свободу рідного краю.

У поемі чітко виділяються два провідні її аспекти — патріотичний і антиклерикальний. Обидва вони, закономірно, схрещуються у характері і поведінці, у помислах і діях героя твору, прототипом якого був видатний письменник-полеміст.

Франко був переконаний у тому, що «всесвітня історія — не історія героїв, а історія масових рухів і перемін», але він визнавав і оцінював значення історичних і культурних діячів на шляху людського поступу.

Під цим кутом зору поет підходив і до постаті Івана Вишенського — видатного культурного діяча XVII ст.

Питання, порушені в атеїстичній поемі «Іван Вишенський», не втратили своєї актуальності і в наш час. В умовах, коли «слуги» церкви сіють розбрат між народами північної Ірландії і Лівану, Єгипту і Індії, між трудящими інших країн, атеїстична спадщина І. Франка і надалі виконує свій почесний інтернаціональний обов'язок.

Віршований епос Франка — яскрава сторінка всієї дожовтневої української літератури. Він є своєрідним підсумком художніх пошуків української поезії на рубежі двох віків, синтезом національних й інтернаціональних мистецьких традицій, взірцем високої зрілості людської думки. Поряд із творами П. Грабовського, Лесі Українки, М. Коцюбинського та інших письменників у поемах Франка піднімалися актуальні проблеми епохи імперіалізму і пролетарських революцій. Зберігаючи і розвиваючи прогресивні традиції дожовтневої української літератури, Франко в нових історичних умовах високо підніс ідеї дружби народів, гуманізму і революційно-демократичного інтернаціоналізму.

Перебуваючи під благодійним впливом визвольної боротьби трудящих усього світу, Франко близько стояв до загальноєвропейського пролетарського руху. Своїми творами він поширював серед народних мас соціалістичні ідеї і тим самим готував їх до революційного оновлення світу. У розв'язанні таких проблемних питань, як індивідуум і колектив, місце особи в історії, народні маси і їхня роль у суспільних процесах тощо, Франко протистояв поглядам суб'єктивних ідеалістів, народників і волюнтаристів та наближався до марксистського вчення.

Патріотизм, інтернаціоналізм і гуманізм у Франка перебувають в єдності і взаємодії. У кращих своїх поемах — «Рубач», «Святий Валентій», «Бідний Генріх», «Цар і аскет», «Іван Вишенський», «Похорон», «Смерть Каїна», «Мойсей» та ін. він розкрив своє розуміння процесу інтернаціоналізації будь-якої літератури світу, дав гідний приклад поєднання національних і інтернаціональних тенденцій у розв'язанні загальнолюдських проблем на основі демократичного гуманізму — цього могутнього фактора духовного прогресу людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк М. С. З життя і творчості Івана Франка. К., Вид-во АН УРСР, 1955.
2. Франко І. Твори в 20-ти т. К., ДВХЛ, 1950—1956.
3. Франко Іван. Святий Климент у Корсуні. — «ЗНТШ», 1902, т. 17.

К ВЕРШИНАМ ПОЭТИЧЕСКОГО СИНТЕЗА

Резюме

В статье освещаются некоторые вопросы развития проблемы интернационализма в стихотворном эпосе И. Франко. Главное внимание уделено ориентальным мотивам в творчестве поэта, авторскому освоению, интерпретации легенд, притч и преданий народов арабского Востока, древнего Вавилона и Индии.

І. Є. САЄНКО

**І. Франко про діалектичний зв'язок
національного й інтернаціонального
в історико-літературному процесі**

Перш ніж приступити до висвітлення теми, необхідно зазначити, що ще й досі в повному обсязі не досліджена кількісно-якісна характеристика міжнаціональних зв'язків у давніші історичні періоди. Зокрема, недостатньо вивчені допролетарські форми інтернаціоналізму, що затруднює дальший розвиток дослідницької думки в осмисленні ступеня наближення інтернаціоналізму І. Франка до пролетарського інтернаціоналізму. В цій же ділянці науки спостерігається значна термінологічна недостатність, і це призводить до того, що дуже різні явища доводиться називати терміном «інтернаціоналізм». Певною мірою такий термінологічний різнобій пояснюється й тим, що у часи І. Франка термінологічна недостатність була ще відчутнішою. На означення інтернаціоналізму письменник інколи вживав термін «космополітизм», термін «націоналізм» у нього означає часом національні особливості, а не сукупність тих ознак, що вкладаємо в нього ми. Слід наголосити однак, що в І. Франка спостерігається саме різнобій термінів, а не понять.

І. Франко торкається проблеми співвідношення національного й інтернаціонального в літературному процесі у багатьох своїх статтях, в основному літературно-критичних, присвячених різним питанням. У них, аналізуючи творчість окремого письменника, окремий твір чи особливість творчості, вчений, як правило, ставить за мету спроектувати їх на широкий екран літературного розвитку, поставити в контекст національного і світового процесу.

Поряд з такими статтями в доробку письменника-мислителя є й чимало праць, у яких проблема національного й інтернаціонального у художньо-літературній творчості трактується на синтетичному рівні. Особливо співзвучні з завданнями інтер-

націоналізації радянського суспільства і радянської літератури статті «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах» (1898) та «Теорія і розвій історії літератури» (1909). У них І. Франко ближче підійшов до марксистсько-ленінського розуміння історико-літературного процесу як взаємодії національного й інтернаціонального.

Погляди письменника на висвітлювану в цій статті проблему формувалися під впливом ряду чинників. Це, передусім, спостереження енциклопедично обізнаного І. Франка-вченого за літературним процесом минулого і літературним процесом, сучасним письменникові. По-друге, доробок визначних представників російського, українського та західноєвропейського «академічного» («кафедрального») літературознавства. У працях І. Франка про взаємодію національного й інтернаціонального найвідчутнішою є зрима й незрима присутність Олександра Веселовського, який втілює «вищий рівень, що його досягла російська академічна думка в дожовтневому літературознавстві» [4, с. 6], Георга Брандеса, якому належить «перша спроба вивчення західноєвропейських літератур у їхній взаємодії» [2, т. 1, с. 721], Олексія Веселовського (брата Олександра Веселовського), що також плідно працював над цією проблемою. Важливим чинником була спадщина російських і українських революційних демократів — М. Чернишевського, М. Добролюбова, М. Михайлова, Т. Шевченка та ін. Перелік факторів, під дією яких формувалися погляди І. Франка на літературний процес, логічно завершується працями класиків марксизму та пролетарським визвольним рухом.

Трактуванням місця і ролі національного й інтернаціонального в художній творчості, теоретична думка і практична діяльність І. Франка войовничо протистояла тенденціям як применшення ролі інтернаціонального, так і денаціоналізації. Письменник-демократ рішуче і переконливо заперечував твердження українських буржуазних націоналістів, які силкувалися обмежити українську літературу рамками національної ізоляваності.

Аналізуючи суперечки буржуазних ідеологів з приводу національного питання, В. І. Ленін у «Критичних замітках з національного питання» розкрив закон двох тенденцій в національному питанні, які діють за капіталізму. Перша з них — доцентрова — діє на ранніх етапах розвитку капіталізму і виражає конкурентні інтереси національної буржуазії, спрямовані проти інонаціонального капіталу.

Буржуазно-націоналістична ідеологія, фальсифікуючи першу тенденцію, на усі лади проповідувала ворожість до всього чужого, була прикриттям економічної автаркії. Ця ідеологія проникла, зрозуміло, і в літературу та літературознавство. Про такі тенденції в російській громадській думці і літературі Олексій Веселовський писав як про «хворобливий пароксизм племінної виключності, що нетерпимо ставиться до загальнолюд-

ської цивілізації, заперечує свої зв'язки з нею і самозадоволено сподівається все здобути з власних надр» [3, с. 111].

Виразником «хворобливого пароксизму» в українській літературі була консервативно-націоналістична група М. Грушевського. Розгорнуту літературну програму цього угруповання опублікував у кінці 1902 р. на сторінках «Киевской старины» С. Єфремов. Прагнення adeptів «органічної критики» на українському ґрунті зводилося до того, щоб загальмувати розвиток літератури на рівні 70—80 років (до того ж — на позиціях ліберально-поміrkованих її представників), герметизувати її, «захистити» від «псууючих» зовнішніх впливів.

І. Франко вважав своїм обов'язком вести непримиренну безкомпромісну боротьбу проти буржуазно-націоналістичної орієнтації на ізолюваність української літератури, за розширення її інтернаціональних зв'язків.

Для забезпечення успіху в цій боротьбі велике значення мала теоретична розробка проблеми взаємодії національного й інтернаціонального, оперта на факти літератури як своєї, так і світової. І. Франко раз у раз приводив своїх читачів до висновку, що не відособленість, а взаємна тенденція до єднання була визначальною в історії народів і їхніх культур від найдавніших часів.

У статті «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах» Франко зробив детальний аналіз стану літературного розвитку кінця ХІХ ст., вписавши його в ретроспективу літературного поступу. Вчений поставив за мету показати читачам наростання ролі міжнародного фактора в розвитку національних літератур, висвітлити літературу як процес міцніючих інтернаціональних зв'язків, інтенсивної взаємодії. Так було віддавна. А для літератури ХІХ ст., писав І. Франко, однією «з найбільш характерних прикмет» стало «розпанахання давніших географічних і державно-етнографічних границь, величезний зріст комунікацій, безмірне розширення літературних горизонтів, спільність ідей і ідеалів у писаннях одної генерації в різних краях, однаковість літературного смаку в певних суспільних верствах різних народностей, панування певних літературних предилекцій, певної літературної моди в цілім цивілізованім світі в даній добі» [6, т. 18, с. 504].

На ширшій історичній основі, виразніше і глибше охарактеризував Франко закономірності міжнародного обміну в літературному процесі у статті «Теорія і розвій історії літератури». У ній автор дав таке визначення: «В найширшій розумінні цього слова література — це збір усіх духовних виплодів чи то якогось одного народу (національна література), чи то більшої групи народів, або й усього людства (всесвітня література), зложених у людській мові» [6, т. 16, с. 382]. Визначення, як бачимо, надто широке для художньої літератури, бо «зложеними у людській мові» є не тільки художні «духовні виплоди» народу чи народів, але й наукові «духовні виплоди». Франко свідо-

мо вдався до розширеного визначення, щоб далі побіжно обговорити також стосунки окремого народу з народами інших країн у галузі наукових досягнень і показати відмінності в науковому і художньому міжнародному взаємозбагаченні.

Визначальною в міркуваннях І. Франка є думка про обмін народів здобутками своєї виробничої й духовної діяльності з прадавніх часів до наших днів. «Людськість, як відомо, розвивається не по одному шаблону, іде різними дорогами, — пише автор. — Різномірність фізичних влад і зверхніх життєвих обставин людського роду витворює різні цивілізаційні типи. Та не треба забувати, що обік тої різномірності місцевих обставин від незатяжних часів дуже важну роль грає також обмін, перенесення однакових предметів, вірувань, обрядів і життєвих форм, витворів рук і духу з одного місця на друге, з одного краю в другий» [6, т. 16, с. 383—384].

З наведеного уривка можна судити про те, що автор впритул підійшов до розуміння загального й особливого в історії людського суспільства, в художній культурі людства, до усвідомлення того, що історія усіх народів підлягає спільним загальним об'єктивним законам і що вони, як сказав би сучасний історик чи соціолог, діють поліваріантно.

Зрівнюючи всі народи в історичних правах — брати від сусідів і передавати їм скарби духовного розвою, — І. Франко застерігав від урівнювання конкретних історичних внесків усіх народів. Коли, наприклад, галицькі «правдяни» якось здобулися на «об'єктивність» і написали, що українцям слід сприймати російську літературу так само, як кожную іншу, І. Франко негайно опротестував таку позицію як прихований вияв негативізму у ставленні до літератури братнього народу. У статті «Формальний і реальний націоналізм» він указав, що «література російська для русинів-українців має далеко іншу, відмінну вагу, ніж всі інші літератури європейські» [6, т. 16, с. 138]. Високо цінуючи європейські літератури, І. Франко, зіставляючи з ними літературу російську, підкреслював: «Коли твори літератур європейських нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених» [6, т. 16, с. 139].

Як у матеріальному, так і в духовному розвитку діють, на думку Франка, два компоненти — власні набутки і цінності, засвоєні від інших народів. Охарактеризувавши в загальному історичний поступ кожного народу і всього людства, І. Франко так конкретизував його художній розвиток: «Оці два роди складників: місцева різномірність і замісцеві, привозні, міжнародні, отже для різних народів спільні елементи, — писав він, — се основи всякої національної літератури. Кожна національна література — се в більшій або меншій мірі органічний вплив свого, місцевого, оригінального і своєрідного з привозним, чу-

жим, перейнятим із довговікових міжнародних зносин» [6, т. 16, с. 384—385].

У науці, на думку Франка, співвідношення характеризується зміщенням у бік міжнародних елементів, а в художній літературі — перевагою національної своєрідності. Але якоїсь певної межі встановити не можна, бо в науці трапляються випадки «з сильною за красою національного генія», а в художній літературі «бувають епохи ослаблення оригінальностей, панування чужоземної моди, рабського наслідування чужих взірців, у яких національного, свого хіба стільки, що мова» [6, т. 16, с. 385].

Важливою методологічною тезою статті «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах» є положення про те, що міжнаціональне зближення і взаємодія літератур ні в якому разі не означає зменшення чи зникнення національної своєрідності. Навпаки, «одночасно з тою інтернаціоналізацією літературних уподобань і інтересів, що заставляє з однаковим інтересом читати і смакувати твори високоталановитих писателів німців, французів, американців, італійців, шведів, чехів, поляків, як і своїх рідних, рівночасно з тим, так сказати, зведенням до спільного іменника всієї справжньої літературної творчості, а то до спільного іменника могучих духовних, суспільних та моральних інтересів нашого часу, йде і змагається також націоналізація кожної поодинокі літератури, виступає чимраз рельєфніше її питомий, національний характер, її оригінальні прикмети, основні особливості її народного юмору і народного пафосу, властивості її вислову, літературного стилю, поетичної техніки» [6, т. 18, с. 505]. Критичним спрямуванням наведених міркувань І. Франко вів боротьбу проти абсолютизації як національного, так і міжнаціонального, а отже, проти буржуазно-націоналістичного і компаративістично-космополітичного підходів до розуміння літературного процесу. А конструктивним пафосом міркувань і висновків — «Показується, що націоналізм (у розумінні «національна своєрідність». — І. С.) і інтернаціоналізм тут ані крихти не суперечні [6, т. 18, с. 505] — він наближається до лєнінської тези: «Інтернаціональна культура не безнаціональна» [1, т. 24, с. 118]. Виведені з практики реального історичного розвитку світової літератури положення про взаємодію національного й інтернаціонального факторів мали для І. Франка не лише пізнавальне значення об'єктивної істини (так, мовляв, було й так зараз є). Взаємодія інтернаціонального й національного в процесі розвитку національних літератур і літератури світової для нього — програмова модель (так має бути). Вона — істотна складова частина його суспільного й естетичного ідеалу.

Ідеальна модель творчої особи письменника в І. Франка також виводилася з реального історичного досвіду. Зразком і найвищим авторитетом для І. Франка в українській літературі був Т. Шевченко. В його творчості І. Франко вбачав яскравий приклад взаємодії національного й інтернаціонального. «Він, —

пише І. Франко, — є немов великий факел з українського воску, що світиться найяснішим і найчистішим вогнем європейського поступу, факел, що освітлює цілий новітній розвиток української літератури» [6, т. 17, с. 128].

Ширше і глибше окреслив І. Франко образ-модель письменника у статті «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах». Як підсумок позитивного досвіду історичного розвитку світової літератури і як творча програма письменників-сучасників та письменників майбутнього сприймаються слова мислителя: «Кожний чільний сучасний писатель — чи він слов'янин, чи німець, чи француз, чи скандинавець, — являється неначе дерево, що своїм корінням впирається якомога глибше і міцніше в свій рідний, національний ґрунт, намагається ввіссати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і короною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань. Тільки той писатель може нині мати якесь значення, хто має і вміє цілій освіченій людськості сказати якесь своє слово в тих великих питаннях, що ворухать її душею, та разом сказати те слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі. І тільки такий писатель буде рівночасно зрозумілий і цікавий не тільки для своїх найближчих земляків, але й для цілого цивілізованого світу, бо всі знайдуть в його творах, хоч і яка була би незвичайна та оригінально-національна їх форма... ті самі чуття, сумніви, страждання, симпатії, що становлять суть душі сучасного освіченого чоловіка» [6, т. 18, с. 505]. Франкова модель письменника сприймається як попередниця марксистсько-ленінської концепції письменника, для якого діалектика інтернаціонального і національного є обов'язковим світоглядно-естетичним принципом. Не дивно, що П. Тичина повторив образ письменника-дерева, поширивши його на людину нового суспільства взагалі («Забудеш рідний край, — тобі твій корінь всохне. Вселюдське замовчиш, — обчухраним зростеш»).

Відгомін Франкового образу письменника-дерева є й у відомій поезії П. Тичини про М. Горького. Тут символ розвинутий, доповнений новою думкою про те, що і корінням своїм дерево не обов'язково має впираватися лише у свій національний ґрунт. («Розкорінюється дуб на всі боки, а вгорі гілля його як тая стежля. Корінь Горького — у кожному народі, в українській він землі аж переплівся»).

Друга з двох тенденцій в національному питанні, які діють при капіталізмі, характеризує, як писав В. І. Ленін, зрілий капіталізм. Це «розвиток і частішання всіляких зносин між націями, ломка національних перегородок, створення інтернаціональної єдності капіталу, економічного життя взагалі, політики, науки і т. д.» [1, т. 24, с. 121]. Важливо не залишити поза увагою у ленінському формулюванні вказівки, що і в епоху зрілого капіталізму йдеться лише про частішання (курсив наш. — І. С.)

«всіляких зносин між націями». Позиції національної буржуазії в національному питанні відзначаються в цей час гострою суперечністю: з одного боку, вона культивує «ломку національних перегорожок», а з другого, — національну замкнутість. Космополітизм і фашизм — ось сплетення, яке характеризує позицію буржуазії в національному питанні в пізньокапіталістичну історичну добу.

Зрілий капіталізм витворив, таким чином, новий відтінок буржуазного націоналізму, в якому химерно поєднався національний нігілізм з національним фанатизмом. Таким відтінком позначена буржуазно-націоналістична ідеологія, яка процвітала на рубежі століть, зокрема в середовищі українських модерністів з «Молодої музи» і, особливо, з «Української хати».

Безкомпромісною була боротьба І. Франка і проти цього різновиду буржуазного націоналізму. Його діяльність у напрямі посилення міжнаціональної інтеграції була почасти прямим, а почасти опосередкованим відблиском пролетарського визвольного руху, що все ширше розгортався під прапором інтернаціоналізму.

Зміцнення інтернаціональних зв'язків І. Франко трактував як природний наслідок близькості суспільних інтересів трудящих різних країн, спільності завдань визвольної боротьби. Письменник пов'язував інтенсифікацію взаємодії національних літератур з демократизацією суспільних потреб, добре усвідомлюваною все ширшими колами письменників. «Коли вважати літературу, — пояснював І. Франко, — виразом певних ідей і боротьбою за здійснення, втілення тих ідей на ґрунті якоїсь національності і для тої національності, то побачимо, що в XIX віці терен тої боротьби безмірно розширився, та рівночасно літературний леміш іде чимраз глибше в суспільність, піднімає вгору чимраз нижчі верстви, що досі для літературної творчості були справдішньою цілиною» [6, т. 18, с. 504—505]. І. Франко дав істотне соціально-класове уточнення посиленій взаємодії національного й інтернаціонального в розвитку кожної національної літератури з потребами суспільного розвитку і визвольного руху. Письменник зосереджує увагу на тому, що з однієї літератури в іншу переходять не лише прогресивні здобутки, але й реакційні породження, що взаємодія національного й міжнаціонального відбувається на рівні обох антагоністичних культур класового суспільства. І в цьому Франко також є безпосереднім попередником нашого сучасного літературознавства. «Адже по-своєму інтернаціональні, — пише Ю. Суровцев, — не тільки соціально-прогресивні завоювання досвіду тих чи інших національних культур (так само, як і не тільки позитивні якості національного характеру); ...ті традиції і властивості... історичного досвіду, які ми оцінюємо сьогодні, з наших позицій негативно, також є «приналежністю» національних культур; і оскільки вони притаманні, як правило, не одній якій-небудь національній культурі, остільки ми вправі розглядати їх теж

як інтернаціональні, хоч застосування цього терміна в негативно-оціночному плані і незвичне для нашого читача» [5, с. 14].

Погляди І. Франка на зв'язок національного й інтернаціонального в суспільному й історико-літературному процесі, традиції його наполегливої боротьби за розширення й поглиблення інтернаціональної взаємодії народів і їхніх культур актуальні і в наш час. Вони — в активі боротьби за дальшу інтернаціоналізацію нашого суспільства і нашої художньої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Повне зібрання творів.
2. Александров Д. Б. Брандес Георг. — В кн.: Краткая литературная энциклопедия. М., «Советская энциклопедия», 1962—1975.
3. Веселовский Алексей. Западное влияние в новой русской литературе. Историко-сравнительные очерки. Изд. 2-е. М., «Русское т-во печатного и издательского дела», 1896.
4. Горский И. К. Александр Веселовский и современность. М., «Наука», 1975.
5. Суровцев Ю. К проблемам интернационализации в художественной культуре. — В кн.: Интернациональное и национальное в искусстве. М., «Наука», 1974.
6. Франко І. Твори в 20-ти т. К., ДВХЛ, 1950—1956.

И. Е. САЕНКО

И. ФРАНКО О ДИАЛЕКТИЧЕСКОЙ СВЯЗИ НАЦИОНАЛЬНОГО И ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОГО В ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОЦЕССЕ

Резюме

В статье анализируются взгляды И. Франко на историческое развитие литературы как на процесс диалектической связи и взаимодействия национального и интернационального, подвергаются критике буржуазно-националистические и компаративистско-космополитические версии литературного процесса, предпринимаются попытки уточнить степень приближения взглядов И. Франко к марксистско-ленинской концепции литературного процесса.

С. М. КРИВОРУЧКО

Внутрішній монолог як засіб соціальної характеристики героя в повісті І. Франка «*Voas constrictor*»

У творах великих українських прозаїків другої половини ХІХ і початку ХХ ст. І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, І. Франка, М. Коцюбинського значне місце посідають так звані внутрішні монологи як компоненти їхньої оповідної манери. В арсеналі різноманітних мовностилістичних явищ вони є най-

дійовішим засобом зображення образу-персонажа. Саме через внутрішні монологи, як показує практика світової і російської класичної літератури, автор безпосередньо має можливість глибоко заглянути в душу свого героя, розкрити його найпотаємніші думки, вияснити суспільно-політичні, громадські й моральні ідеали його прагнень та ін. Однак, говорячи про внутрішні монологи як певні елементи творчої лабораторії письменника, аналізуючи їхню художньо-естетичну й суспільну функцію, слід пам'ятати, що у кожного автора цей засіб відзначається своєрідністю, зумовленою вимогами часу, уподобаннями і художнім чуттям письменника. Так, у прозі І. Нечуя-Левицького та П. Мирного внутрішні монологи носять здебільшого описовий характер, у багатьох з них ще не чути безпосередньо «живого» голосу героя, бо зміст його думок викладає сам автор у плані авторської розповіді. У цій розповіді-описі письменник «від себе» анатомізує внутрішній стан свого героя, розкриває перед читачем найінтимніші прояви його душі. Це власне навіть не монологи в справжньому розумінні цього слова, а авторська розповідь про внутрішній світ своїх героїв. Голос героя виразно чути лише в прямих монологах та численних невіголошених репліках, що часто «вириваються» з цих авторських описів.

Проте вже П. Мирного не задовольняв такий двоплановий характер внутрішнього монологу. У своїх психологічних творах, зокрема в повісті «Лихі люди», романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», письменник робить спробу стилістично «зблизити» ці два мовні плани за допомогою третього — проміжного, що носить назву невластиве-прямої мови. В змалюванні образу Чіпки поруч з широкими авторськими описами його внутрішнього життя ми натрапляємо на явища еластичного переходу авторської мови в мову героя саме через цей проміжний план. Це дало можливість П. Мирному в межах авторської розповіді чіткіше окреслити психологічні риси свого героя за допомогою його власної мови.

Та якщо в П. Мирного застосування невластиве-прямої мови як певного стилістичного засобу в зображенні героя носить ще епізодичний характер, то в прозі таких його сучасників, як І. Франко, а згодом М. Коцюбинський, А. Тесленко, вона надзвичайно яскраво виявлена, а в багатьох випадках є основою внутрішніх монологів*.

Повість І. Франка «*Voas constrictor*» — чи не один з перших творів в українській прозі другої половини XIX ст., в якому невластиве-пряма мова є домінуючим творчим засобом створення внутрішнього монологу героя. Широке використання цього

* Див. про це у працях: Криворучко С. М. Особливості взаємозв'язку авторської мови і внутрішніх монологів в українській прозі кінця XIX і початку XX ст. Доповіді й повідомлення. Львів, 1957; Криворучко С. М. Мовностилістичні особливості внутрішніх монологів у розповіді Архипа Тесленка. — «Питання українського мовознавства», кн. 3. Львів, 1958.

мовного плану І. Франком, М. Коцюбинським та іншими письменниками кінця ХІХ—початку ХХ ст. свідчило про інтенсивний розвиток в українській літературі багатоплановості розповідної манери. Невласне-пряма мова, як і пряма, за своїм внутрішнім змістом — це, по суті, «чужа мова» або мова героя, і хоч вона проходить через проекцію автора, тобто відзначається сильним зближенням з авторським мовним планом, все ж характеризується виразними індивідуальними рисами, властивими героєві, і є одним із найдійовіших засобів типізації персонажа з виразною його соціальною і політичною характеристикою. Саме в такій функції і вживається вона І. Франком у повісті «*Voia constictor*».

Особливістю цієї повісті є те, що побудована вона у вигляді великого внутрішнього монологу головного героя Германа Гольдкремера. Багато подій і ситуацій, змальованих у повісті, — це спогади Германа про своє життя. На початку повісті автор ще ніби «відмежовує» себе від мовної сфери героя. Він постійно нагадує читачеві, що все, про що оповідається в повісті, — це роздуми Германа. Для цього він вводить у авторську мову різноманітні відступи, в яких відзначає характер згаданого та підкреслює процес думання персонажа на зразок: *Герман усе ще думав про перший день своєї роботи...», «Споминки йдуть безперервним рядом...», «Його думки... шибали в різні сторони...»* [с. 208] *.

Викладаючи думки і спогади Германа, автор поки що «від себе» побіжно подає і характеристики героя, які маленькими острівцями вклинюються в загальну канву авторської розповіді з метою в описовому плані познайомити читача з подробицями внутрішнього чи зовнішнього стану персонажа. Проте уже тут, на початку повісті, автор відводить належне місце і для голосу Германа, який «виривається» з авторської розповіді у вигляді реплік прямої мови. Появі їх у авторській мові, як правило, передують уточнення Франка про те, що герой щось «нагадав» чи «подумав». Часте вживання подібних слів, що є, по суті, авторськими ремарками, в ролі яких найчастіше виступають дієслова мовлення чи мислі, ніби підготовляє читача до сприйняття безпосередньо мови самого героя, вводить у його внутрішній світ. І справді, чим далі, тим з більшою силою й виразністю в рамках авторської розповіді звучить голос самого Германа з усіма типовими особливостями невластиве-прямої мови.

З структурно-граматичного погляду найхарактернішою ознакою невластиве-прямої мови, що відрізняє її від прямої мови, є наявність у ній певної системи займенників та дієслівних форм третьої особи. У різних місцях повісті залежно від семантико-стилістичного характеру авторської розповіді знаходимо різноманітні зовнішні форми невластиве-прямої мови. Наприклад, не

* Тут і далі подаємо посилання на сторінку видання: Франко І. Твори у 20-ти т., т. 5. К., ДВХЛ, 1951.

початку повісті вона вривається в темп розповіді автора у вигляді одного чи двох невеличких речень. Такий засіб допомагає авторові активно стежити за внутрішньою сферою свого героя, бути весь час з ним і при кожній нагоді з'ясовувати його психічний стан. Подібні речення з погляду граматичного поки що нічим не відрізняються від структурних особливостей речень автора, проте вони вже містять у собі елементи емоціонального характеру, властиві внутрішній мові героя, і цим служать своєрідними самохарактеристиками його поведінки.

У систему засобів невластиве-прямої мови у середині повісті письменник включає також ряд інших елементів, пов'язаних із специфікою цього мовного плану, зокрема, авторське переказування мови інших персонажів повісті. При цьому автор іноді залишає незмінними деякі структурні її елементи, щоб показати типовість вислову, характерного для іншого персонажа чи якоїсь групи людей. Так, розповідаючи про стосунки Германа Гольдкремера з робітниками, автор наводить окремі фрази з мови робітників, які служать характеристиками Германа: в експлуатації робітників він так запобігав і «квапився, немов завтра вже мали його нести на окопище».

Прикладами подібного вкраплювання уривкових елементів прямої мови в авторський план є вирази або ремінісценції, що характеризують якісь загальновідомі явища, окремих людей то-що, чи служать назвами подій. Серед них можна знайти словосполучення, зокрема афоризми; якісь характерні вирази, що їх люблять вживати окремі персонажі; а також різноманітні «ходячі» фрази розмовної мови, характерні для певного соціального прошарку людей.

Розповідь автора про життя Германа послідовно ведеться лише в першій половині повісті. Невласне-пряма мова як певний засіб характеристики героя виступає тут поки що спорадично. У другій половині розповіді про події, пов'язані з діяльністю Германа, — це вже не спогади, а реальна дійсність. Перебуваючи під враженням баченого, Герман багато думає й переживає. Щоб передати динаміку дійсності, автор уже не вводить великої кількості біографічних подробиць з життя свого героя, як це робив він на початку повісті. Герой тут говорить про себе уже сам, своїми думками, які в частині повісті становлять найвиразніші зразки невластиве-прямої мови. У багатьох місцях невластиве-пряма мова переростає у широкі внутрішні монологи, в яких схрещуються найрізноманітніші експресивні явища прямої й непрямої мови. Саме ці внутрішні монологи є основним стилістичним засобом розкриття образу Германа Гольдкремера; в них виявлене і ставлення автора до головного героя. Типовим з цього погляду є монолог, в якому накреслюється внутрішній злам, який переживає герой. «Герман сам не знав, що з ним сталося сьогодні. «Чи я мало спав, чи перестудивсь, чи що мені такого?» — воркотав він сам до себе, чуючи в собі тоту дивну нечувану зміну. Йому здавалось іменно, що на все він нині

дивиться якимось новими очима і що весь Борислав нині для його якийсь новий світ. Що се мало значити? Чому, наприклад, худі, нужденні чорні лиця ріпників, працюючих коло ям, нині так глибоко щеміли його в серці, а звичайно навіть уваги його не звертали на себе? Чому їх порвана, перегнила, зароплена одежа нині обходила його далеко більше, ніж груди воску, котрі вони раз за разом витягали з ям? Відки йому прийшла в голову думка, що тамтому в ямі мусить бути страх негарно сидіти в такій глибині і й такій задусі цілих шість, а то й не раз (у його ямах) і дванадцять годин? Що за невидима сила повернула йому на голову питання: як же то муситься жити дома тим людям, коли вони волять іти сюди за такий нужденний заробок так страшно бідити? «Нужденний заробок!», «Страшно бідити!». Так, ті іменно фрази, з котрих він не раз так їдко насміхався, в котрих правду ніколи не хотів повірити, просунулися тепер через саму тайну глибину його душі, мов чорні хмари, передвісники бурі. Що сталося з Германом? Яким чудом приходить він до подібних рефлексій, він, твердий, практичний, вихований гешефтсман» [с. 222].

Невласне-пряма мова, в плані якої побудовано цей кульмінаційний внутрішній монолог, дає письменникові широкі можливості для авторських оцінок цього зламу. Так, уже в початковому реченні наведеного уривка — «Йому здавалося іменно, що на все він нині дивиться новими очима і що весь Борислав нині для нього якийсь новий світ», — що належить цілком авторові, вже накреслюється ця оцінка. Він тут спокійний як «сторонній глядач» констатує зміну в душі свого героя. Дальший розвиток думок, що проходять крізь призму автора, уже належить Германові. Лише система особливих форм дієслів, наявність займенників третьої особи і власне ім'я героя свідчать про «присутність» автора. Раптова трансформація авторської мови у невласне-пряму позначається тут введенням характерних для прямої мови питальних інтонацій. Для виразнення типізації внутрішньої мови героя письменник користується засобом анафори, яка створюється за допомогою питальних слів і словосполучень на зразок: «Чому? Відки? Що за невідома сила?... Що сталося з Германом?».

У характері цих питань, які на перший погляд цілком впливають з «внутрішнього говоріння» Германа, значною мірою відчувається й сам автор. Він ніби скеровує ці питання і як «сторонній глядач» чекає від свого героя відповіді на них. Саме у цих запитаннях виразно відчутна авторська оцінка Германа як нещадного гешефтсмана. Прямі внутрішні репліки — «нужденний заробок» чи «страшно бідити», — є, по суті, відповідним висновком до наведених питань, що підсилює авторську оцінку.

У дальшому розвитку монологу, особливо після його лінійного спаду, авторська оцінка переживань Германа звучить ще виразніше, хоч і тут автор не віддаляється від внутрішнього

світу свого героя. Стилiстично це вiдзначається введенням констатуючих авторських речень зi значною кiлькiстю рiзноманiтних експресивних засобiв, характерних для живої розмовної мови, як, наприклад: «О, Герман знає все це дуже добре і тямить дуже добре свої власні науки, але що ж, се була якась така погана хвиля, коли подiбні думки шибнули йому в голові» [с. 223].

З наведених прикладiв видно, що в монологiчних партiях повiстi, побудованих у виглядi невластиве-прямої мови, ставлення автора до героя розкривається також за допомогою своєрiдних ремарок, у яких поряд з вказiвкою на те, що Герман думає, дається й авторська оцiнка його дiй, наприклад: «Він чув, що ця одна думка валить у порох, у нiщо його цiлого з його життям; надiями та планами, — його пришибло таке саме чуття, якого мусить дiзнавати чоловiк, котрого заживо четвертують».

Такі авторські ремарки часто трапляються в постпозиції до внутрішнього монологу героя як короткі характеристики, у яких пояснюється динамічна сторона внутрішнього світу героя, його стан та ін. Рідше такі ремарки бувають у кінці монологу, виступаючи здебільшого як констатуючий висновок на зразок: «Такі невеселі думки шибали в голові Германа» та ін. [с. 223].

Ми вже вказували, що повiсть «Boa constrictor» побудована у виглядi великого внутрішнього монологу Германа Гольдкремера. Така структурна особливiсть твору спричинилася до того, що монолог цей виступає як своєрiдна хвиляста лiнiя, якiй властиві моменти пiднесення, спадання, розриву. Ці моменти можуть чергуватися поміж собою, поступатися один одному в залежності від того, хто переважає в розповiдi — автор чи герой. У мовнiй структурi розповiдi це явище позначається застосуванням вiдповiдних синтаксичних та лексико-фразеологiчних засобiв. Так, у точках найвищого пiднесення монологiв, коли чути «найчистiший» голос героя, в синтаксичнiй будовi тексту ряснiють рiзноманiтні емоцiональнi звороти. Характер їхньої емоцiональностi залежить вiд того, який саме внутрішній стан героя змальовується: радiсть і захоплення чи хвилювання, переживання, психiчна депресiя тощо. Привертає увагу насамперед велика кiлькiсть питальних та окличних речень, рiзноманiтних синтаксичних зворотiв, за допомогою яких з надзвичайною силою і виразнiстю розкривається складна динамiка Германової душі. Особливо характерним щодо цього є внутрішній монолог Германа в кінці повiстi, що виступає у виглядi сну і розкриває ненаситну жадобу героя до «щастя-багатства». Перша частина монологу — це сукупнiсть заперечних речень і словосполучень, в яких протиставляються контрастуючі асоцiацiї на зразок: «Це не Борислав, це не та западня проклята, що душила його затхлим воздухом і смердючою заморокою», «Тут чисто, ясно, весело, — ох, як весело» [с. 240].

Контрасти знайдуть далі своє місце і в фiнальнiй частинi монологу, в якiй страшна химера змiя-полоза (боа констрiктор)

заступає образ щастя. Нарешті, ми це бачимо і в самій ідейній концепції монологу, де принадна краса щастя, до якого так прагнув Герман, невідступно заслоняється тяжкими картинами горя і злиднів, яких зазнали ріпники у Германа. Такі контрастуючі асоціації викликають десь у глибині Германової душі хвилеве каяття, в його мові з'являються поетичні звороти з великою кількістю однорідних образних уявлень та повторів (повтори вказівних і питальних слів тощо), які в сукупності створюють поетичну ритмічність монологу, що з наростаючою інтонацією підсилюється в другій його частині, побудованій з цілого ряду питальних речень риторичного характеру. Поетичність монологу, що йде від «душі героя», найсильніше увиразнюється тут великою кількістю емоціональних прикметників-епітетів на зразок: *лагідна, люба ясність, синє небо, сріблясті потоки та ін.*

Важливим стилістичним засобом, що сприяє психологічній виразності внутрішньої мови Германа, є й інші поетичні тропи, зокрема паралелізми. Найпростіші з них використані у стверджувальних реченнях, у яких виявляється переконання героя: *«Тепер ажень поняв він ясно все, що досі морочилося йому, мов сонні привиди. Тепер поняв, чому його серце щеміло не раз у часи найбільших спекуляційних удач... Тепер ажень поняв Герман, який страшний він переступник...»* [с. 246].

В інших випадках розповідні речення, в яких виражено це переконання, супроводяться паралельними пояснювально-стверджувальними реченнями, що доповнюють чи розкривають зміст перших і становлять досить виразні ритмічні моменти монологів. Усі ці явища свідчать про високе кульмінаційне піднесення внутрішнього монологу, в якому найяскравіше виявляється «чистий» голос героя. Звичайно, піднесення це наростає поступово, починаючись, як правило, зі звичайної авторської розповіді. Розвиваючись далі, воно так само непомітно відокремлюється від авторського плану і стає чистим планом героя, що дає можливість авторові показати свого героя «самим в собі», в його інтимному колі, де він вільно висловлює й оцінює свої думки, переконання та ін. На початку такого монологу, де автор ще дуже «тісно» пов'язаний зі своїм героєм, у невласне-прямій мові поряд з ім'ям героя вживається ціла система займенників, які вказують на його особу. Саме особові займенники і є тим авторським містком, який дає йому можливість проникнути у глибину душі свого героя. У місцях інтенсивного наростання монологічної невласне-прямої мови ці займенники часто навіть повторюються і сприяють тому ритмові, який властивий майже всім монологам подібного характеру. Наприклад: *«Але ні! Хто се сказав, що Герман спить, що Герман п'яний! Ні, він зовсім не п'яний, він не спить! Може бути, що колись... Він нагадує навіть, що був такий вечір, він пив багато... Але тепер він легкий, такий легкий, що летів би десь в даль, в той синій усміхнутий безмір, що над ним так любовно мріє! Він тепер*

щасливий... Довкола нього зелень...» [с. 240] та ін. (виділення наше — С. К.).

У дальшому наростанні монологу, коли автор передає «ініціативу» мовлення своєму героєві, займенників цих ми уже не знаходимо, зате речення набирають характеру розмовної мови, в них з'являються інтонації, що виражають різноманітні явища внутрішнього мовлення героя. Важливе місце займають тут розмовні частки та модальні слова, окремі ідіоматичні зврати, синтаксичні еліпси живої мови, а також ускладнені різними розмовними частками відносні та співвідносні слова у складнопідрядних реченнях та досить різноманітне стилістичне вживання категорії часу та способу дієслів.

Нерідко подібні монологи, дійшовши свого кульмінаційного пункту, раптово обриваються. Слід зазначити, що такий перервний характер діалогічної мови в повісті «*Voia constrictor*» — типове явище. Зумовлене воно фабульним характером повісті: монологічна мова Германа, що проходить через усю повість, переривається найчастіше різними сюжетними вставками або ремінісценціями автора про поведінку свого героя. Через це кульмінаційний момент монологу насичується різноманітними емоційно-розсудними категоріями, які виражають сильно збуджений стан героя, наприклад: «А як злобно, як люто глядить на нього зачарована потвора! Вона певна своєї добичі, вона знає, що її металевим перстеням, її горючому блискові ніхто не уйде! Вона знає, що найпевніше не уйде їй Герман, бо він на дні пропасті, він жертва розпуки, — і вона, вона завела його сюди!

Герман усе те зрозумів в одній хвилі безмірної болі та тривоги. Він заревів, мов ранений звір...» [с. 247].

Констатуючі репліки автора в цих прикладах, що на якусь хвилину обірвали внутрішній монолог героя, вжиті лише з одною метою: витлумачити чи з'ясувати найвиразніші психічні прояви його поведінки. Усе це, звичайно, сприяє рельєфнішому вирізьбленню образу головного героя.

Констатуючи той факт, що невласне-пряма мова в повісті «*Voia constrictor*» є основним засобом монологізації мови героя, слід, однак, відзначити, що в моменти найвищого піднесення монологу, коли голос героя звучить найсильніше, а ступінь «чистого» його мовлення досягає апогею, вона може наближатися або й зовсім переростати в пряму мову. Найкоротша відстань такого наближення буває тоді, коли герой особливо «заглиблюється в собі». У таких випадках він може сам собі задавати питання і на них відповідати, тобто в межах невласне-прямої мови виникає своєрідний внутрішній діалог «сам з собою», що найчастіше складається з прямих реплік, на зразок: «Щасти біг вам, бо ми не зазнали щастя! Щасти біг вам... бо ми гини з нужди, мучились увесь вік! Щасти біг вам... Кому? — повстало питання в його голові і приглушило цілу бурю голосів. — Кому?... Ну, кому ж, як не нам, нам, Гольдкремерам...» [с. 226].

Як показує приклад, ці репліки героя уточнюються авторськими ремарками, оскільки вони є лише початковим ступенем прямої мови. Але в межах дальшого наростання динаміки монологу пряма мова стає інтенсивнішою і потреба в авторських ремарках зникає. Модуляція невластиве-прямої мови у пряму відбувається тут без жодних синтаксичних зрушень. Ось характерний приклад: «Герман віддихає повними грудьми, легкими скоками, мов сарна, проходиться по цвітистих луках, топче запашні цвіти, котрі, настоптані, ще краще пахнуть і звучать, так любо, солодко звучать, що його хватає за серце. Де він... де він чув тоті звуки? Не може нагадати. Щастя, се твої звуки, твій запах, твій погляд в тій зелені, в тім чистім лазурі, в тих чудних горах, потоках, дубровах! Щастя — ти *моє*! Ти віддалося *мені*, як любка своєму милому, ти відкрило *мені* своє лице; подало *мені* свою руку, я держу тебе сильно, сильно! Я пізнаю тебе...» [с. 240].

Прямий голос героя, як бачимо, виростає тут поступово, йдучи від авторського плану через проміжний план невластиве-прямої мови. Лише в деяких випадках пряма мова героя вступає безпосередньо з авторського тексту, поминаючи цей проміжний план. Досить часто в таких випадках автор користується дублетними ремарками, одна з яких вживається у препозиції до монолога, а друга — в постпозиції. Препозитивна ремарка найчастіше вказує на приналежність прямої мови Германові, постпозитивна аналізує ту реакцію, що є наслідком його переживання. Наприклад: «*Він говорив сам собі*, що «властиво, що ж се за велика річ? Лізе хлоп до ями, ну, і бере за то запла-ту, — цілого гульдена! Якби не хтів, то би не ліз, силувати його ніхто не силує. А як там що... того... ну, то за це прецінь я не можу відповідати...».

Так міркував Герман, уцитькуючи тоту невидиму силу, що нині збудилася в нім і валила-перевертала всі його розрахунки, бентежила весь його супокій» [с. 226].

З погляду семантичного монологічна мова героя, що проходить тут у плані прямої мови, крім суто структурних особливостей (наявність першої особи тощо), не відрізняється майже нічим від такої ж мови, поданої у плані невластиве-прямої. І все ж у стилістико-звуковій інструментовці вона відзначається більшою експресивністю, яку певною мірою «стримував» автор у невластиве-прямій мові. Ця експресивність проявляється насамперед у широкому застосуванні стилістичної заміни часових та особових форм дієслів, а також у збільшенні кількості різноманітних фразеологічних зворотів та окремих слів, властивих розмовній мові або народному просторіччю, в підсиленні інтонаційної динаміки діалогу, введенням більшої кількості різноманітних недомовок, раптових запитань, сумнівів тощо.

Невластиве-пряма мова як певний мовностилістичний план майстерно застосована І. Франком і в інших творах, зокрема в його повісті «Борислав сміється», яка є дальшим кроком у роз-

витку розповідної манери І. Франка. Будучи важливим засобом внутрішньої характеристики героїв, зокрема робітника Бенедя Синиці та капіталістів Леона Гаммершляга і Германа Гольдкремера, вона перебуває у складніших взаємозв'язках з авторською та прямою мовами, в тому числі й прямими монологами, яких набагато більше у цій повісті у зв'язку з її фабульною складністю та більшою кількістю дійових осіб. Прямі монологи побратимів Стасюри, Матія, Прийдеволі та ін. — це, по суті, невеличкі оповідання, орнаментовані в плані народної розповіді про тяжке життя бориславських робітників в умовах страшного капіталістичного визиску. Дуже важливим засобом характеристики дійових осіб є у повісті також широко розвинений діалог. Вивчення цього складного комплексу мовностилістичних засобів становить уже нову тему.

С. М. КРИВОРУЧКО

**ВНУТРЕННИЙ МОНОЛОГ КАК СРЕДСТВО
СОЦИАЛЬНОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЕРОЯ
В ПОВЕСТИ И. ФРАНКО «ВОА CONSTRICTOR»**

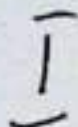
Резюме

В статье освещаются структурные особенности и стилистическая функция несобственно-прямой речи — основного действенного компонента внутренних монологов в повести И. Франко «Воа constrictor». Анализируемый стилистический план служит также средством социально-политической характеристики главного героя повести Германа Гольдкремера.

Поэтическое мастерство великого украинского писателя рассматривается автором в тесной взаимосвязи с идейной направленностью повести.

І. М. ДУЗЬ

Поетичний вінок Каменяреві

Вічно живим та вічно діючим увійшов у нашу радянську літературу Каменяр, велична постать якого відтворена митцями всіх братніх республік. Живопис та скульптура, художня різьба по дереву і образотворче мистецтво, література і музика увіковічують безсмертний образ Івана Франка, твердість його переконань та глибокий оптимізм борця і трудівника.

У знаменні вересневі дні 1939 р., коли Червона Армія принесла визволення трудящим Західної України, російський поет В. Лебедев-Кумач від щирого серця промовляв:

День добрый! Здравствуй, наш товарищ,
Наш славный друг — Иван Франко.

В. Лебедев-Кумач розповів про славні патріотичні традиції революціонера-демократа і, захищаючи його від буржуазно-націоналістичних фальсифікацій, проголосив:

Средь новых юных поколений
Советской Родины большой
Мы понесем твой светлый гений,
Поэт с великою душой! [6].

Це відчуття близькості Івана Франка як нашого бойового товариша, як славного друга проходить через всю франкіану, яку по праву можна назвати поетичним вінком Каменяреві.

З російським поетом перекликається Сандро Еулі, висловлюючи велику любов і повагу грузинського народу до української культури, до світлої пам'яті Франка. Трудящі сонячного краю сплели нев'янучий вінок Каменяреві, принесли йому любов своїх сердець та чистоту почуттів. Любовно створюючи образ Франка, поет закликає творчо розвивати революційні традиції, натхненно оспівувати соціалістичну Вітчизну:

Він вимагав од нас співать про світлі дні,
Про те, як ми на бій ішли, без міри раді,
Про труд окрилений у рідній стороні,
Про наш коханий край у сяючій наряді [2, с. 398].

Вчителем і другом, радником і соратником увійшов Франко в українську радянську поезію. Йому присвячували вірші його сучасники — Уляна Кравченко та Петро Карманський, слова

шани і любові складають П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, А. Малишко, численні співці середнього та молодшого покоління української радянської літератури. Ними створений правдивий образ натхненного поета і пристрасного борця, високо оцінена безсмертна спадщина великого мрійника і мудреця. Українські радянські поети дали рішучу відсіч українським буржуазним націоналістам, які глумилися над великим революціонером-демократом, намагалися спотворити його образ та спаплюжити твори.

Ще за життя Франка проти нього виступали апологети буржуазії, найманці польської шляхти — декаденти та модерністи. «Понад два десятки років, — пише П. Козланюк, — кружляла над його пам'яттю криклива зграя галицького буржуазно-націоналістичного гайвороння. Українські клерикали й націоналісти верескливо замазували демократичну творчість і діяльність Франка, видирали його з усієї революційності і бунтарства, силоміць тягнули пам'ять поета на свій нікчемний смітник націоналістичного лакейства і зради» [3, с. 400—401].

Та даремні були їхні намагання. Ідеї Франка, революційна спрямованість його поезії завжди належали народові. Його діяльність, що є героїчним подвигом на шляху народного прогресу, хвилює й захоплює людські серця, кличе до праці і боротьби. Велетенська постать Каменяра, що важким молотом б'є в груди сірої гранітної скелі, вічний дух революціонера, що «тіло рве до бою», — завжди були, є і будуть прикладом самовідданого служіння рідній Вітчизні, трудовому народові, який любить і глибоко шанує Франка.

Таким увійшов Каменяр і в українську поезію. Вже в кінці 80-х років минулого століття про силу впливу, про велич ідей поета революціонера-демократа, про Франка-Людину писала його сучасниця і учениця Уляна Кравченко. Особисте знайомство з Каменярем допомогло поетесі створити правдивий образ титана думки. Одна із поезій Уляни Кравченко так і називається — «Титани». Це віночок сонетів, в якому відтворений глибокий оптимізм Івана Франка, його тверда віра в революційну енергію трудового народу. Дорогі дні дружби з революціонером-демократом малює авторка в поетичному циклі «Миронові», підкреслюючи ідейну спільність творчості Шевченка і Франка, перспективність, революційну наснаженість їхніх поезій.

Ділиться своїми спогадами й інший сучасник Франка — поет Петро Карманський. В ряді поезій він розповів про титанічну працю Франка, здійснювану на ниві народного поступу, наголосив, що найпершим своїм обов'язком поет вважає служіння трудовому народові, завжди і в усьому підпорядковуючи особисте громадським інтересам, великій справі народного прогресу, боротьбі народу за його соціальне і національне визволення. П. Карманський іменує свого вчителя «володарем могутнього духу», «титаном», який усього себе віддав рідному краю і помер «як безземельний пролетар».

Слова Франка — поета і борця — ще за його життя були широко відомі далеко за межами Галичини. Його твори виходили у прогресивних видавництвах Наддніпрянської України та Росії, окремі публікувалися в перекладах на іноземні мови. Гаряче, з любов'ю сприймали їх знедолені українські трударі, що змушені були їхати за океан в пошуках роботи. Поет і народний трибун у ряді поетичних творів правдиво відобразив увесь жах заокеанської експлуатації і закликав до боротьби.

Земляк Франка — галичанин Микола Тарновський досить довго перебував на заокеанських заробітках. Зазнавши чимало лиха і поневірянь, він відчув, пережив і сприйняв всю силу франківських ідей. М. Тарновський одним із перших відгукнувся з далекого Детройту на смерть Каменяра. Він звертається до Франка як до народного батька, що півстоліття вів уперту і непримиренну боротьбу за щастя трудящих. Від імені знедолених заокеанських трудівників-українців поет дав клятву «стояти до загибелі у непохитній боротьбі».

Висловлюючи свою любов і пошану до Івана Франка, українські радянські поети оспівують його силу волі, витримку та мужність, любов до культури російського народу, його непримиренну ненависть до політичних ренегатів та підлих зрадників інтересів трудового народу.

Усім своїм полум'яним серцем Іван Франко любив братній російський народ. Він захоплювався Пушкіним і Толстим, любив Буревісника пролетарської революції Максима Горького, схилявся перед робітничим класом Росії, який підняв у 1905 р. прапор визвольної революційної боротьби. Великий Каменяр надавав великого значення дружбі народів і, в першу чергу, єднанню українських пролетарів з російськими братами. Він мав і снів цією дружбою, вона давала йому творче натхнення і вселяла віру в торжество правди.

Цей мотив творчої біографії Івана Франка підносить Павло Тичина. В поезії «До Білорусії», говорячи про значення дружби з російським народом, поет писав:

Дорожча від топазу, від опалу
Ця дружба, мов березу з гір ріка,
Живила Богушевича й Купалу,
Шевченка, Українку і Франка [9].

Терень Масенко в поезії «Слава Івана Франка» наголошує, що «серцем він любив Москву», і тому твердо вірив, що український народ засяє «у народів вольних колі».

Невтомним трудівником братнього єднання називає Франка Максим Рильський, зазначаючи, що самовіддане служіння справі визвольної боротьби трудящих Каменяр унаслідував у Шевченка. Як молодший брат великого Кобзаря, він

Крізь темні муки, крізь кущі тернові,
Ламав сміливо скелі гранітові,
Він людям розум віддавав і кров [7, с. 59].

Таким спадкоємцем і братом Шевченка виступає Каменяр у поезії Рильського «Чолом великому трудівникові».

Мотив ідейного єднання, революційної настроєності творчості Івана Франка та Шевченка звучить і в поезії Олекси Ющенка «Будинок поета». Автор зумів знайти емоційний і багатозначний образ, яким виразно підкреслив, що Каменяр є найдостойнішим спадкоємцем пристрасного Кобзаря.

І в час отой, коли над хмурым світом,
Ще ледве пробивався світ зорі,
Шевченко закликав: — Кайдани рвіте!
Франка ставали в ряд Каменярі [2, с. 483].

До теми ідейної спорідненості творчості Франка та Шевченка зверталися й інші українські радянські поети: М. Шеремет і Р. Братунь, В. Сосюра, Д. Павличко, В. Гетьман і Є. Бандуренко, Т. Масенко і А. Турчинська. Вони створюють незабутні образи двох великих синів українського народу, співають їм славу, сплітають їм пишні поетичні вінки. Рідний, звільнений і об'єднаний український край називається землею Шевченка і Франка, мужній Каменяр і величний Кобзар іменуються братами, двома ясними геніями народу, що все своє життя віддали самовідданий боротьбі за його свободу.

Вогонь душі — ясна зоря,
Усюди видно в світі.
І лине клич Каменяра
Гучний, як в «Заповіті».
Народу славного Ви сини,
І правди Ви окраса,
Орел долин і верховин —
Великий брат Тараса [2, с. 438].

У ряді поетичних творів, присвячених Іванові Франкові, розробляються окремі найбільш відомі факти з біографії поета, які допомагають глибше зрозуміти велич і силу волі Франка-Людини, відтворюють переконаність і оптимізм поета.

Одною з найкращих поезій біографічного циклу є вірш Миколи Бажана «На околиці Борислава», в якому поет по-філософськи осмислює процес творчого зростання Франка. Каменяр — це плоть і кров трудового народу, велетень, породжений новим, пролетарським етапом розвитку суспільства:

Копач глибин, слухач підземних
Обвалів, гуркотів і рік,
Одчай темних, мрій таємних, —
Він тут зростав, цей чоловік,
Що слухав поштовхи глибинні
І людських серць і надр земних,
Що чув, як в грандіозному гудінні
Землі насовується здвиг [1, с. 216].

Таке злиття біографії Франка з історією всього народу, як ми спостерігаємо в поезії М. Бажана, притаманне також укра-

їнським радянським поетам Л. Забашті, Ст. Крижанівському, М. Шеремету, Я. Шутьку, В. Коротичу, В. Юхимовичу.

В поезії Л. Забашти «Франко в Криворівні» правдиво відтворюється та соціальна дійсність, що розбудила в серці Каменяра вогонь Прометея, дала йому право кинути могутній заклик:

— О просипайтеся, серця гуцульські чисті,
О розгинайтеся, зігнуті горем спини! [2, с. 501].

Терцини Любові Забашти — образне свідчення тісних зв'язків Івана Франка з життям народу, з його болями, радощами і боротьбою.

Виступ Каменяра на ювілейному святі з нагоди 25-річчя літературної діяльності (1898) — тема поезії Степана Крижанівського «Слово Івана Франка». У творі правдиво і лаконічно відтворено портрет і внутрішні переживання ювіляра. Його обличчя світиться внутрішньою красою, чародійним вогнем, який виливається в натхненну промову. Невисокий ростом поет стає мужнім велетнем, гордим провидцем, чие просте і щире слово збуджує людські думки і почуття. Своєрідністю аналізованого твору є тонке проникнення у сферу дум Каменяра, глибинне розкриття підтексту його промови. Тут все вкрай сконденсоване та прозоре.

Револьюційно-пропагандистській діяльності Івана Франка присвячена поезія Дмитра Павличка «Оповідання чабана», в якій він передає схвильовану розповідь сучасника великого Каменяра — старого чабана. Спливає на пам'ять молодість, коли Франко приходив із Криворівні, читав вірші про волю та рівність, кликав до збройного повалення цісарського режиму. І народ піднявся, мрії Франка стали буттям. Старий чабан розповідає про те велике щастя, яке принесли західноукраїнському народові радянські визволителі, говорить про титанічні господарські та культурно-освітні перетворення, що відбулися в рідному краї. Він робить глибокий і правдивий висновок:

— Що мрія, синку, здійснилась Франкова,
Ми комуністам дякуєм за це [5].

Останні роки життя Франка в Криворівні висвітлені у творі Миколи Шеремета «Франко у Криворівні», в якому правдиво і переконливо передано загальний душевний настрій Каменяра. Постійне цькування з боку українських буржуазних націоналістів, голод і холод, надмірна праця підірвали здоров'я поета, але не змогли зломити великого духу революціонера-демократа. Мудрий і незламний поет діє і творить:

Боровсь поет! Уже, як голуб сивий,
Він не зважав ніяк на неміч злу,
І з кожним днем ставало менше сили,
А він не кидав, він лупав скалу [10].

Шеремет створив реалістичний образ поета і борця, показав його революційну пристрасть, глибокий оптимізм та гуманізм, що виявлявся в любові до людей. Поет правдиво передав окремі деталі портрета і, зокрема, його світлі, задумливі, повні думки і творчого вогню очі.

Інша група поетів — В. Сосюра, А. Малишко, М. Нагнибіда, М. Терещенко, Р. Братунь, П. Усенко, М. Упеник, І. Муратов — підносить тему Франка — нашого сучасника, учасника героїчних трудових і бойових звершень. Тепер на перший план виступає Франко-Каменярь, Франко-будівничий, героїчного подвигу якого ніколи і ніщо не зможе затьмарити. Революціонер-демократ твердо вірив у світле завтра свого народу, в ім'я якого він з молотом в руках самовіддано торував шлях до щастя майбутнім поколінням. Про це добре сказав Андрій Волощак:

...твій ум, твій дух, як і раніш, палає
Незгасними вулканними вогнями [2, с. 391].

Безсмертному Каменяреві присвячувалися твори і в період Великої Вітчизняної війни та післявоєнного будівництва. У грозіві дні війни вірші поета надихали радянських воїнів-визволителів, гартували їхню волю і силу. Оцінку і схвалення своїх подвигів героїчні бійці знаходили в словах ласки і привіту Івана Франка. Вони знали, що коли

Франко нас зустрічає і дівчини усміх цвіте, —
То значить, ми добре чинили, бо кров'ю платили за те, — [4, с. 159]

як про це писав Андрій Малишко у вірші «Летять наші вісті додому».

У поезії «Іванові Франкові» Володимир Сосюра розповідає про розгром радянським народом німецького звіра та про відбудову зруйнованого народного господарства. Над древніми вежами Львова лине хор заводських гудків та передзвін парових молотів. Про трудові перемоги рапортують Борислав та Дрогобич. Для трудящих Західної України зійшло з Кремля сонце визволення і радості. Старший брат — російський народ допоміг здобути справжнє людське щастя. І в цьому велика заслуга Івана Франка, який мріяв про дружню сім'ю слов'янських народів, кликав до боротьби за людські права. В. Сосюра звітує:

Заповіти твої, твоїх мрій огнецвіт
Ми здійснили, відважні, уперті,
Спи спокійно, поет, у шоломі стоїть
Біля тебе на варті Безсмертя [8, с. 112].

Картина нового Львова, що встав із руїн і пожарищ Великої Вітчизняної війни, створена і в поезії Агати Турчинської «Слово до землячок». Поетеса показує рідний край у весняній обнові, наповнений трудовим життям, вкритий корпусами могутніх індустріальних гігантів. І в цій боротьбі за розквіт за-

хідноукраїнського краю бере найактивнішу участь Франко. Це він усім своїм життям, усім своїм діянням кличе на трудові подвиги.

Тему незабутнього поета підносить Ростислав Братунь у поезіях «Серце Каменяря» та «На могилі Франка». Він пристрасно наголошує:

І ти, Каменярь, разом з нами,
Нам руку крізь час подаєш [2, с. 387].

Прославляє поет і нащадків Івана Франка, те покоління, що здійснило мрії поета-борця. Це молоді, нові Каменярі. Вони вершать невидані дива в донецьких і криворізьких забоях, тривожать травневу блакить трубами індустріальних будов, зводять нові міста, перетворюють землю в казковий сад. В юних, молодих серцях нових радянських каменярів вічно живе вогонь ніжнього, ясного і грозового серця Івана Франка.

Поетичні твори, присвячені Франкові, різноманітні за жанрами та образною системою. Тут зустрічаються невеликі поеми з філософськими роздумами і біографічні сонети, пристрасні публіцистичні поезії про безсмертного сина українського народу. В них Іван Франко — монолітна і цільна натура, син народу, що віддав усього себе боротьбі за свободу трудящих. Поетична франкіана допомагає нам ще глибше збагнути безсмертний образ титана праці і борця, славного генія українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан Микола. Твори в 4-х т., т. 1. К., «Дніпро», 1974.
2. Вінок Івану Франкові. К., «Радянський письменник», 1957.
3. Козланюк Петро. Твори в 4-х т., т. 3. К., ДВХЛ, 1960.
4. Малишко Андрій. Твори в 5-ти т., т. 2. К., ДВХЛ, 1962.
5. Павличко Дмитро. Оповідання чабана. — «Жовтень», 1966, № 9.
- ✓ 6. «Правда», 1939, 18 жовтня.
7. Рильський Максим. Твори в 10-ти т., т. 3. К., ДВХЛ, 1961.
8. Сосюра Володимир. Твори в 10-ти т., т. 3. К., «Дніпро», 1971.
- ✓ 9. Тичина Павло. До Білорусії. — «Радянська Україна», 1966, 18 вересня.
10. Шеремет Микола. Франко у Криворівні. — «Дніпро», 1966, № 9.

и. м. дузь

ПОЭТИЧЕСКИЙ ВЕНОК КАМЕНЯРУ

Резюме

В статье анализируются поэтические произведения украинских дооктябрьских и советских поэтов, в которых воссоздан поэтический образ великого украинского писателя Ивана Франко. Показано, как вопреки буржуазно-националистическим фальсификациям творчества и образа выдающегося революционера-демократа прогрессивные писатели прошлого и наши современники воссоздали образ титана труда, борца-революционера и глубоко душевного человека.

Традиції І. Франка в житті і творчості Олександра Гаврилюка

Крицева твердість творчого духу Каменяра сповнила українську літературу наступних років мужністю революційних і життєвих ідеалів. І чим більше реальних підтверджень цього явища, тим ширший горизонт подвигу Івана Франка, який символізує велич народу, є його гордістю. Вплив ідейних і художніх традицій письменника на розвиток радянської літератури — яскравий вияв невмирущості вічного революціонера. Класик дожовтневого періоду настільки вплинув на весь подальший розвиток українського мистецтва, що пролетарські письменники 20—30-х років на Західній Україні свідомо і несвідомо сприймали його як свого предтечу.

Проблема «І. Франко і революційна література Західної України» має чимало граней і становить безсумнівний науковий інтерес як у теоретичному аспекті (в осмисленні питань традицій і новаторства), так і історико-літературному плані, оскільки розкриває специфіку розвитку мистецтва в Галичині, яка зазнала довготривалих політичних і національних утисків. У радянському літературознавстві зроблено чимало в сфері наукової інтерпретації ролі франківського джерела, його ідейно-творчих принципів у становленні й розвитку радянської культури [5; 6; 7; 8; 9; 10]. У поле зору дослідників потрапили питання не стільки «територіальної» близькості І. Франка і західноукраїнських письменників молодшої генерації, скільки духовної спорідненості, що зросла на принципах народності мистецтва, ідеологічній наснаженості творчості, а також питання боротьби за спадщину Каменяра в революційній пресі 20—30-х років. Зіставлення побратимів по перу — старшого й молодших — проведено на матеріалі творчості та літературно-критичних виступів В. Бобинського і С. Тудора, меншою мірою або зовсім не зачеплені аналогії з діяльністю Галана й Гаврилюка.

А між тим цей аспект творчих традицій І. Франка вельми показова для розуміння джерел новаторства видатних західноукраїнських митців. Особливо ж потрібен такий аспект у дослідженні творчості О. Гаврилюка, справжні здобутки якого постають у контексті ідейно-художніх пошуків його великих попередників, як, до речі, і сучасників — представників різних літератур, що розробляли антифашистську тему. Отже, вивчення традицій І. Франка в житті і творчості О. Гаврилюка, як об'єкт аналізу, цілком правомірне і необхідне з однаковою користю як для франкознавства, так і для осягнення життєвого і мистецького подвигу його молодого послідовника. Знання в цій галузі можливі, на наш погляд, за умови розгляду трьох ракурсів проблеми: 1) засвоєння О. Гаврилюком життєвих принципів І. Франка — революціонера-демократа; 2) Гаврилюкова

оцінка впливу діяльності Каменяра на формування пролетарської літератури Західної України міжвоєнного двадцятиліття; 3) творче навчання у великого попередника, що визначило оригінальність ідейно-естетичних досягнень радянського письменника. Діалектична єдність цих показників зв'язку двох митців — безперечна, та з метою аналізу таке членування потрібне.

Життєве кредо І. Франка, афористично точно сформульоване ним у словах «Лиш боротись — значить жить», сприймалось його учнями як своєрідний еталон координації поведінки справжнього письменника у суспільній системі. Прометеїзм, рішуча і відверта боротьба з усім антинародним (як сенс життя письменника-революціонера), закладені діяльністю і творчістю великого поета, в нових умовах ХХ ст. значною мірою впливали на формування своєрідного типу письменника-комуніста, борця нового ґарту, в особі якого злиті воедино професійна революційна і письменницька діяльність. Саме таким був О. Гаврилюк, тридцятилітнє життя котрого сповнене змагань за соціальні перетворення. Подвиг митця є безпрецедентною сторінкою в історії вітчизняної літератури. У рисах особистого діяння, особистої людської активності, характерних для життя і творчості О. Гаврилюка, відчувається франківський заряд, бо письменник, як і його соратники по перу і боротьбі — Я. Галан, С. Тудор, В. Бобинський, П. Козланюк, — своїм власним життям стверджував щирість ненависті до гнобителів, профашистського уряду Польщі і любов до народу, «зачарованість» на Схід. Перехід до нової письменницької якості, яскравим виразом якої є постать О. Гаврилюка, значення котрого не вичерпується тільки вузько літературним здобутком чи професійними досягненнями, — це той своєрідний міст, що єднає сучасну літературу з кращими традиціями минулого і що пролягає між Франком і Гаврилюком. Саме тому він став активним антифашистом і перенісши тортури в катівні Береза Картузька та польській дефензиві, дав перше писане свідоцтво про форми морального і фізичного знищення людей, про мужність і нескореність комуністів.

Принциповий вплив Каменяра на формування творчого обличчя «вікнівців» — західноукраїнських пролетарських письменників — ґрунтовно узагальнений і визначений О. Гаврилюком у статті «Пальці на горлі», яка має підзаголовок «Про літературу Західної України». Виступаючи плідним критиком, що зблизька знав політичну і літературну ситуацію в Галичині, він всебічно обґрунтував зміст і значення Франкових традицій в ідеологічній боротьбі 20—30-х років. Охарактеризувавши в загальних рисах стан української літератури у напівфашистській панській Польщі, О. Гаврилюк протиставив літературним нахлібникам, що «готові були приживатися хоч і в турецькій «батьківщині», аби лише вона оберігала їх привілеї», плеяду зовсім нових письменників, які заговорили «від верстата і від плуга, з фабрик і сіл і дуже часто з тюрми...» [2, с. 239]. Вихо-

дячи з партійних, класових критеріїв, західноукраїнський письменник чітко визначив фактори, під впливом яких сформувалися пролетарські митці. Швидке оволодіння художньою технікою, ідейне змушнення, на думку критика, пояснюється не тільки зростанням і зміцненням пролетарського революційного руху в країні, нагромадженням ідеологічної сили. Причину цього явища О. Гаврилюк справедливо вбачав у проникаючому впливі Великої Жовтневої революції на ґрунті, зораному І. Франком.

На аналітичному рівні молодий письменник показав провідні тенденції літературного розвитку, вкорінені саме Каменярем: «Можна сказати, що західноукраїнському пролетаріатові, — писав О. Гаврилюк, — «пощастило» на самому початку його оформлення як класу. З першими кроками розвитку капіталізму, з хижачьким ростом нафтової промисловості на Прикарпатті в ХІХ ст. біля колиски пролетаріату став його могутній виразник, ковальський син Іван Франко. Цей найвидатніший із синів галицької землі зумів зразу відчутти велике історичне значення класу, що розвивався. Мовби під навіянням, уперто почав просувати в літературу цю нову тематику, у численних і нерідко високохудожніх творах змальовуючи долю і перші спалахи революційної боротьби та класової свідомості... Бурхливий трибун прогресивних ідей, він викликав справжню паніку у болітцях затхлих поглядів тодішнього галицького «товариства» і завдав реакції ударів, від яких вона ніколи вже не змогла опам'ятатися. Він викликав повне спустошення в елейній літературі зашкарублого попівського царства, бичуючи його своїм невтомним, пристрасним, гірким сарказмом. Франко помер під час світової війни, але його владна тінь ступила у післявоєнну дійсність, не дозволяючи вже знову по-старому заснітитися спокійно обскурантському болітцю «ботокудів» [2, с. 238—239].

О. Гаврилюк, як бачимо, логічно вмотивував значення свого великого попередника для наступної пролетарської літератури і революційного руху. Щоб особливо виразно підкреслити місію І. Франка, критик зіставив його діяльність з роллю В. Стефаніка і Марка Черемшини, що були «хронологічно пізніші», але «в ідейному відношенні стояли позад Франка як письменники селянської бідноти, а не промислового пролетаріату» [2, с. 239]. О. Гаврилюк високо оцінив значення Каменяря через ту революційну перспективу в творчості, яку «дає письменникові опора на пролетаріат» [2, с. 239]. Висока оцінка письменника-трибуна у статті «Пальці на горлі» — не голослівний дифірамп учителю, а усвідомлення значущості традиції зв'язку з пролетаріатом, що була широко впроваджена в українську літературу Франком. У своїй палкій статті «Про літературу Західної України» письменник всебічно висвітлив і глибоко аргументував ідейно-теоретичну боротьбу 20—30-х років та основні тенденції духовної творчості народу міжвоєнного двадцятиліття. Охарактеризувавши терновий шлях пролетарських письменників за

умов панської Польщі, О. Гаврилюк основний акцент поставив на мужності, цілеспрямованості, героїзмі найсильнішого в ідейному та художньому відношенні ядра письменників групи «Горно», які визначили своє місце у вирі боротьби трудящих мас, правильно відображаючи настрої передової їх частини, і «почали відмічати свої роки не випуском книг, а тюремними ув'язненнями, тортурами Берези» [2, с. 241]. І хоч більшість з них була самоуками, але їхні твори відзначалися цілісністю і свіжістю, джерело якої — у безпосередньому зв'язку з життям і традиціями І. Франка. Показово, що в характерах пролетарських письменників була риса, визначальна і у творчому портреті Франка — титанічна працездатність і рідкісна цілеспрямованість. Молодий Гаврилюк, не маючи змоги отримати систематичну освіту, мріяв стати письменником і став ним, спрямувавши свою життєву і творчу енергію в русло праці. Недаремно він писав у листі до сестри — А. Я. Гаврилюк: «Головне в житті — це енергія, настійна і терпелива, як у павука, а в мене вона є. Власне, у мене є «хотіння», а вміти хотіти — це половина діла» [1]. І таке життєве кредо, постійний творчий неспокій, пошук істини значною мірою сформувалися під впливом титана праці — Івана Франка. Саме тому письменник встиг так багато зробити за свій короткий вік, залишивши творчу спадщину, що дає право вважати українського митця родоначальником європейської антифашистської літератури, який першим художньо осягнув психологію опору фашистській ідеології.

Високо цінуючи талант Каменяра, О. Гаврилюк постійно навчався у нього секретам поетичної творчості. Якби навіть не було безпосередніх свідчень автора «Берези» про Франкову роль у розвитку західноукраїнського мистецтва, факту, що О. Гаврилюк — обдарований учень франківської школи, оминути не можна. Аргументацією цього твердження є докази типологічної спорідненості, яка виявляється у тематичних перегуках, принципах характеротворення, що широко апелює до психологічного аналізу; в яскраво виразному автобіографічному елементі як основі художньої типізації; у виборі героя та інших гранях генетичних зв'язків.

Тематичні обрії творчості І. Франка — широкі і різноманітні. На противагу йому О. Гаврилюк — письменник однієї наскрізної теми. І ця тема — тема подвигу — має прямий аналог у творчості великого попередника, що створив образ вічного революціонера. У циклі «Думи пролетарія» зі збірки «З вершин і низин» постав характер переконаного борця проти експлуатації, несхибного в раз обраному шляху:

Твердіша від сталі твердої,
Сто раз тривкіша, ніж мур, —
Щирих, м'яких серць твердиня
Супроти громів і бур [11, т. 10, с. 38].

Цей характер був своєрідно розгорнутий і продовжений у поетичній і прозовій спадщині О. Гаврилюка образом революціо-

нера ленінського гарту, принциповість якого і вірність комуністичним ідеалам є домінуючою рисою характеру. Художньо трактуючи питання кореляції особистого й громадського в житті борця, молодий послідовник Франка у поемі «Пісня з Берези» та вірші «Береза» представив концепцію людини, здатної підкорити власні емоції, прагнення і бажання ідеї служіння комуністичній правді життя. Такий характер — цілісний і безкомпромісний — був органічним у художній інтерпретації О. Гаврилюка, бо виходив з реального життя і класичних джерел, з власної ідейно-психічної орієнтації й духовної організації. Адже в непримиренній боротьбі виявилися могутні творчі можливості О. Гаврилюка, відбувся його письменницький розквіт. Тюремні ув'язнення, тортури концтабору Береза Картузька, де, здавалось, повинні б бути знищені всі моральні і фізичні сили для творчості, поставили письменника у стрій, не позбавили його творчість цілісності і свіжості. Продовжуючи традиції франківських тюремних оповідань і тюремних сонетів, О. Гаврилюк заговорив, за виразом Я. Галана, «мовою своєї епохи». Цикл так званих концтабірних творів типологічно близький до антитюремної групи творів Франка як ідеєю неможливості ув'язнити дух народу, що прагне свободи, так і характером витривалості, що гартується в боротьбі. Багато точок зіткнення у Гаврилюковому вірші «Береза» та поемі «Пісня з Берези» з «Тюремними сонетами» зі збірки «З вершин і низин».

Прямим продовженням думки Івана Франка

А в тій слабій, дурній, хоч кам'яній, тюрмі
Ми бачим тільки страх панів і понимаєм,
Що панство їх крухе, як мури ті німі [11, т. 10, с. 151]

є Гаврилюкові слова

Бастилії лиш там, де лад спорохнявів,
Іх творить тільки той, кому шляхів не стало [2, с. 41].

І справа тут не стільки в перегуках, скільки в генетичних зв'язках, які виявилися у вмінні обох митців бачити приховану сутність явищ, розкривати системою художньої аргументації особливості світосприймання людей своєї епохи. Саме в цьому напрямі плідно навчався О. Гаврилюк у Каменяра.

висн. Західноукраїнський письменник виявився талановитим, вельми оригінальним учнем І. Франка і тоді, коли за покликом часу своєрідно розвинув антинаціоналістичну тему в антифашистську. Нема сумніву, що боротьба проти націоналізму — предтеча антифашистського руху, спрямованого проти расової теорії переваги однієї нації над іншою, доведеної до апогею в ідеології гітлеризму. Традиції поезій «Сідоглавому», «Ідеалісти», оповідань «Доктор Бессервіссер», «Ботокуди» та інших зразків сатири великого попередника, засвоєні в процесі творчого навчання й новаторських пошуків, у західноукраїнській пролетарській літературі дали три розгалуження в художній інтерпретації ан-

тинаціоналістичної теми, розробленої трьома її представниками — Я. Галаном, С. Тудором, О. Гаврилюком. Я. Галан плідно працював у сфері антинаціоналістичної публіцистики, насиченої великим фактажем, акцентованими, документально підтвердженими екскурсами в історію, блискучим знанням логіки життєвої поведінки апологетів облудної політики. С. Тудор у своєму романі «День отця Сойки» відкрив нову якість симбіозу націоналізму з релігією, яким з єзуїтським умінням користувалися фашисти. О. Гаврилюк художньо дослідив психологію боротьби з фашизмом і національною обмеженістю, підніс тему опору як інтернаціональну, класову, партійну.

«Берега» є психологічною повістю, що кладе початок ряду європейських антифашистських творів. Новаторство її справді показове в контексті світової літератури цього плану. Але корені її зримо національні. Один з пагонів їх — у франківській криниці. Повість «Берега» О. Гаврилюка поєднує з тюремним циклом оповідань Каменяра, як і з його прозою загалом, два аспекти вияву творчої неповторності. Перший — застосування яскраво вираженого автобіографічного елементу, притаманного обом письменникам як наслідок власного досвіду, особистих переживань, покладених в основу художньої типізації. Другий творчий закон — використання прийомів психологічного аналізу з метою характеротворення, тяжіння до обґрунтування психології дій, вчинків персонажів, до розкриття емоційних і волевих станів героя, діалектики його душі. Ця властивість Гаврилюкової прози була типологічною для всієї західноукраїнської літератури міжвоєнного двадцятиліття (наприклад, психологічні повісті С. Тудора), яка була закорінена у франківський ґрунт.

Принцип автобіографізму як підґрунтя художньо переконливих характерів, основу типізації І. Франко теоретично аргументував у листі до М. Драгоманова 26 квітня 1890 р.: «Про свої новели скажу тільки одно, що майже всі вони показують дійсних людей, котрих я колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився або про котрі чув від свідків, малюють крайобрази тих закутків нашого краю, котрі я, як то кажуть, перемеряв власними ногами. В такому розумінню — всі вони частки моєї автобіографії» [11, т. 1, с. 21]. Автобіографічну достовірність Каменяра вважав однією з рис корифеїв літератури, творців нових напрямів, яких «можна назвати представниками того часу, в якому вони жили, а їх життєпис в кожному разі дасть змогу більш-менш глибоко увійти в таємниці духу їх доби, бо саме в них цей дух міститься, в них немов відтворюється і знаходить свій найсильніший вираз» [11, т. 1, с. 25]. Саме цей вираз власного досвіду типізований у циклі тюремних оповідань І. Франка, особливо «На дні» — творі «особливого автопсихологічного вольтажу» [3, с. 92]. Виняткове пізнавальне й естетичне напруження цієї «суспільно-політичної студії» класика дожовтневої української літератури досягається, за переконливим дослідженням І. Денисюка, завдяки оригінальному сплаву автобіогра-

фізму як формотворчого засобу і психологізму. Цей оригінальний синтез, який видобув І. Франко-прозаїк, викристалізувався в оповіданні «На дні» у цікавий прийом автопсихологізму самого героя: «Андрій Темера задумується над призначенням людських емоцій та над методикою їх вивчення» [3, с. 98].

Автопсихологізм самого героя — домінантна прикмета характеротворчих досягнень О. Гаврилюка — сповна виявився як у ранніх оповіданнях (наприклад, «Прощайте»), так і в зрілому творі — повісті «Берега». Генетично ця якість пов'язана з рядом факторів: 1) автобіографізм значною мірою зумовлювався специфікою історичних умов формування молодого митця, життя якого пройшло в тюрмах і концтаборах; 2) у підґрунті автобіографізму лежить творче навчання у Каменяра, який умів матеріал власного життя переплавляти в художній твір завдяки тому, що в центрі його уваги була ситуація особистості, яка збігалася з об'єктивною правдою певного історичного періоду. Конкретно «контакти» прози О. Гаврилюка з творчістю І. Франка проявилися у синтетичному за жанром творі «Берега», в якому об'єднуються близькість до реальних подій, фактів, реальних прототипів, з одного боку, а з другого — достатньо виразні жанрові категорії автобіографічної й психологічної за характером повісті, що є своєрідною «кардіограмою душі» нескореного борця проти ворожої ідеології.

Розвиваючи Франкові традиції психологізму, який у своєму прозовому доробку представив два типи психологічного аналізу — екстервентний (орієнтований на підкреслення зовнішніх виявів психіки) і інтервентний (спрямований на підкреслення внутрішнього змісту психічних реакцій), — автор «Берези» розкриває психологію опору, що й є лейтмотивом антифашистського твору, у двох аспектах: індивідуальний і колективний опір, що складають діалектичну єдність. Індивідуальний опір пов'язаний з виявом особистості, зі здатністю кожної людини знаходити внутрішні сили для того, щоб витримати найстрашніші муки і не зрадити своєї особистості, своїх переконань. Способи витримки, форми опору розкривають своєрідність внутрішнього світу героя. В опорі О. Гаврилюк знаходить реальні обриси певного людського типу й індивідуальні прикмети характеру. Так, для артистичної натури головного героя творчість в умовах концтабору при найсуворішій забороні розмовляти, писати і читати — одна з характеристичних форм опору, бо є утвердженням нескореності духу, письменницької честі; героїзм комуніста в режимі катівні виявлявся саме в специфічному творчому акті. Логіка характеру диктувала певні форми поведінки й становила індивідуальний опір.

Неповторні прикмети у повісті має психологія колективного опору, що проявлялася у своєрідності березької комуні, в її підпільній роботі. В «Березі» художньо тонко і психологічно переконливо інтерпретуються високі зразки інтернаціональної дружби, колективної єдності у подоланні жорстокої ізоляції в

умовах концтабору. Широко апелює талановитий учень Каме-
няра до засобів психологічного аналізу з метою протиставлення
внутрішнього стану людини його зовнішньому вияву. Франкові
традиції проявилися і в тому, що психологізм повісті «Бере-
за» набув простих і економних форм, особливо щедро, вслід за
Франком, використано внутрішнє мовлення. Як відомо, І. Фран-
ко «осмислив сутність цієї «психотехніки» й апробував її. Нова-
торство тут полягало у зміні об'єкта художнього дослідження,
у зміщенні променя зору: письменницький прожектор був спря-
мований у внутрішні глибини психіки. Якщо раніше досліджу-
вався вплив соціологічних явищ на формування характерів, то
тепер ставиться проблема і зворотного впливу — психологізації
соціальних явищ. Новий спосіб психологічного аналізу зробив
величезний вплив на структуру жанрів і стиль, порушив, зокре-
ма, питання співвідношення людини і тла. Якщо раніше тло
превалювало над героєм, то тепер воно виступає лише остільки,
оскільки є еманациєю душі персонажа» [4, с. 81]. Ця класична
традиція своєрідно модифікувалася в повісті О. Гаврилюка.
Особливістю «Береги» є наскрізна тематична домінанта внут-
рішніх монологів головного персонажа — незламного комуніс-
та, — які передають і специфіку концтабірного життя, і діалек-
тику душі героя, і внутрішні реакції його на пережите і поба-
чене, а також служать прийомом інтелектуалізації героя. По-
різному застосовував автор принципи психологічного аналізу для
характеристики позитивних героїв і негативних типів. Увесь ар-
сенал прийомів психологізму використаний тут для розкриття
центрального героя — молодого митця: борця — за характером,
письменника — за покликанням. У потужному автопсихологізмі
його зосереджено все: і сприйняття концтабірної обстановки, і
реакції-відповіді на події, і пошуки рівноваги духу, і роздуми
про сенс життя, й естетичні смаки, і моральні оцінки, й самоана-
ліз, загострений письменницькою спостережливістю, і мотивація
поведінки та дій колективу, і сентенції з приводу загальнолюд-
ських проблем. Ясність мислення, тверезість критеріїв, культура
почуттів, скромність поведінки, стриманість у вияві емоцій по-
стають у творі як характеристично неповторні наслідки широко
застосованого О. Гаврилюком психологізму, апробованого його
учителем і багатьма класиками української літератури почат-
ку ХХ століття. Показово, що основний акцент у повісті «Бе-
реза» зроблено не стільки на динамізмі подій, скільки на внут-
рішньому динамізмі особистості. Щирість і відвертість митця
в автобіографічному творі закріплюється в конструктивній фор-
мі, як естетичній категорії, і в свідомій простоті викладу, лако-
нічності. Ознаки повісті з виразно психологічним спектром ре-
лізувалися в багатотональному за психічними реакціями харак-
тері позитивного героя, монолітного й безпосереднього у світо-
сприйманні.

Є підстави твердити, що вплив естетичних досягнень Івана
Франка позначився на «березькому» циклі творів Олександра

Берези.
Гаврилюка і в сфері використання художніх прийомів, зокрема, у суворій реалістичній манері письма при змалюванні побуту в'язнів, у широкому використанні контрасту, свідомому обмеженні тропів для розкриття людських настроїв. Розвиток творчих принципів Каменяра (а не механічне наслідування їх) виявився у Гаврилюковій вірності естетичним ідеалам простоти й ясності у творчій манері. Порівняльно-типологічний аналіз прозових творів учителя-класика та піонера пролетарської літератури в Західній Україні міжвоєнного двадцятиліття доводить одну з граней тієї багатоаспектної істини, що франківські традиції — справді глибинні і завжди цілющі джерела.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відділ рукописів Інституту літератури АН УРСР ім. Т. Г. Шевченка. Архів О. Гаврилюка, ф. 94, од. зб. 12.
2. Гаврилюк О. Пісня з Берези. К., «Дніпро», 1970.
3. Денисюк І. О. «Суспільно-психологічна студія» або «живопись дна». — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 5. Вид-во Львів. ун-ту, 1968.
4. Денисюк І. О. Про два типи новели у творчості Івана Франка. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 11. Вид-во Львів. ун-ту, 1970.
5. Дисак Ф. І. Боротьба навколо імені і спадщини І. Франка (За матеріалами комуністичної преси Західної України. 1929—1933 рр.). — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 17. Вид-во Львів. ун-ту, 1972.
6. Кобилецький Ю. Традиції Івана Франка в українській радянській літературі. — «Література в школі», 1956, № 1.
7. Мороз О. Н. Іван Франко про значення традицій і новаторства в літературному процесі. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 11. Вид-во Львів. ун-ту, 1970.
8. Олексюк О. Г. Іван Франко в оцінці В. Бобинського. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 12. Вид-во Львів. ун-ту, 1965.
9. Олексюк О. Г. Традиції І. Франка у творчості західноукраїнських письменників. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 7. Вид-во Львів. ун-ту, 1969.
10. Олексюк О. Г. Каменяр на сторінках прогресивної преси Західної України 20—30 рр. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 11. Вид-во Львів. ун-ту, 1970.
11. Франко І. Твори у 20-ти т. К., ДВХЛ, 1950—1956.

В. П. САЕНКО

ТРАДИЦИИ И. ФРАНКО В ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВЕ АЛЕКСАНДРА ГАВРИЛЮКА

Резюме

Статья посвящена неисследованной странице творческих «контактов» между классиком украинской дооктябрьской литературы И. Франко и пионером пролетарской культуры Западной Украины межвоенного двадцатилетия А. Гаврилюком. В работе рассмотрены три аспекта проблемы: 1) освоение Гаврилюком жизненных принципов, исповедуемых И. Франко — революционером-демократом; 2) оценка писателем влияния деятельности учителя на формирование пролетарской литературы 20—30 гг.; 3) творческая учеба на примере великого предшественника, определившая оригинальность идейно-эстетических достижений советского писателя.

І. Франко про значення фольклору в історії української літератури

Франкова концепція ролі народної творчості для української літератури вивчена ще недостатньо. Дослідник фольклористичної спадщини письменника О. І. Дей звернув увагу на те, що Франко оцінював значення фольклору для давньої і нової української літератури. Але в його опублікованому матеріалі [1] ця тема розкрита лише тезисно. Тому є потреба конкретизувати поставлені питання, зокрема з'ясувати, які різновиди фольклоризму відкрив Франко, які тенденції в засвоєнні народнопоетичних скарбів він схвалював, які осуджував.

Вплив фольклору на красне письменство констатували всі дожовтневі дослідники історії української літератури (О. Пипін, М. Петров, М. Дашкевич, О. Огоновський), але вони не розкрили його сутності. Так, О. Огоновський засвоєння літературою уснопоетичних надбань тлумачив як чисто механічний процес, не усвідомлюючи його історичного й діалектичного характеру. Зокрема, про значення народної пісні він писав: «Коли ж який письменник руський єсть талановитий і хоснується тими піснями людськими, то може він справді утворити знамениті поезії ліричні, поставивши свою літературну діяльність на засновку непохитнім. Тому-то Маркіян Шашкевич, Тарас Шевченко і Осип Федькович стали славними поетами ліричними, написавши такі пісні та думи, які утворив би руський народ, коли б хотів і тепер проявляти свою творчість» [2, с. 353]. О. Огоновський, по суті, ототожнював творчість колективну з індивідуальною. Крім того, у нього було волюнтаристське розуміння самої духовної діяльності трудящих: тлумачив її не як об'єктивний процес, а як явище залежне від чиеїсь волі. Та й саме поняття «народ» в О. Огоновського не містило конкретного історичного чи соціального змісту.

Інший сучасник І. Франка — О. Колесса, вивчаючи літературно-фольклорні взаємини, робив деякі цікаві спостереження [3], але у визначенні ролі народної творчості в історії української літератури виявляв хуторянську обмеженість. Він категорично твердив: «Більшість творів так поетичних, як і прозаїчних нашої белетристики характеризує й те, що вони щодо мови, стилю й поетичної техніки такі близькі до народної поезії, як ні одна література європейська, через те письменство наше в далеко вищій степені приступне для ширших мас, як у других народів» [4, с. 25].

Хибність цього твердження очевидна. Історія літератури довела, що професіональне мистецтво слова виробляє свої форми художнього відображення. Якщо ж воно повторюватиме фольклорну поетику, то не досягне значних успіхів, і художній процес загальмується.

Уявлення І. Франка про історію українських літературно-фольклорних взаємин викладені ним принагідно в численних дослідженнях та рецензіях. Широке знайомство з усією світовою літературою сформувало в ученого переконання, що у слов'янських літературах, зокрема в українській, народна творчість відіграла дуже важливу роль.

В огляді «Южнорусская литература» І. Франко зауважував: «Одна з найхарактерніших рис української літератури — паралельність і близькість цих двох течій (колективної та індивідуальної творчості. — Ф. П.)... З часом це зближення і взаємодія обох гілок літератури робиться все тіснішим і живішим» [20, с. 301].

Враховуючи цей факт, І. Франко у своєму «Плані викладів історії літератури руської», за яким збирався читати курс в університеті, мав намір розглядати «оба ті відділи рівнорядно», оскільки вважав, що таке трактування уможливить йому «в кожній епосі вникнути глибоко в її духову вдачу і представити повно та всесторонньо її духову та літературну фізіономію» [6, с. 125].

Це міркування вченого цінне не тільки визначенням участі народу в духовній діяльності суспільства, а й тим, що в ньому висловлене переконання Франка, що без врахування фольклору не можна скласти повне, наукове уявлення про культуру Київської Русі і про давню українську літературу. І хоча в ті періоди естетичні принципи насаджувала церква, але поряд з панівною теорією свою суспільну й естетично-виховну функцію виконувала й народна творчість, «високогуманна, жива і справді національна». Саме тому Франко наполягав, щоб навіть гімназичним курсам історії літератури передувала колективна творчість, яка, на його думку, повинна стати для молоді «пропедетикою рідної мови, історії і літератури» [7, с. 90].

У цій високій оцінці ідейно-художнього багатства та суспільної ролі фольклору немає ні фетишизації, ні ідеалізації. Навпаки, Франко гостро критикував подібні тенденції. Так, він засуджував думку В. Коцовського, нібито на М. Шашкевича жодного впливу не мала зарубіжна культура, бо, мовляв, «в поезії народній міг Шашкевич найти навіть артистичний вираз многих сих гадок, що заложені були в інших творах літератур Західної Європи» [8, с. 34].

І. Франко вказував на заскорублість [19, т. 17, с. 227] такого погляду, оскільки був переконаний, що естетичний рівень індивідуальної творчості вищий за колективну і що перед освіченим митцем відкриваються ширші можливості збагачуватися, засвоюючи прогресивні ідеї своєї доби. Твердження В. Коцовського розходилося ще з одним, історично перевіреним положенням І. Франка про те, що жодне письменство не може успішно розвиватися без взаємозв'язку з іншими, зокрема українська література без постійного і міцного контакту з передовою російською.

Ставлячи завдання одночасного вивчення двох видів словесної творчості, індивідуальної та колективної, Франко вважав, що дослідник давньої літератури мусить поєднувати в собі і фольклориста і літературознавця, бо «зустрічаються дослідники на полі фольклору з дослідниками старого письменства; з одного берега на другий паде проміння світла, йдуть інтересні причинки до пояснення деталей, що без них лишилися би темними, а разом виявляється ще зайвий раз значення одних і других дослідів: історик старої літератури потрібний фольклористові, та й навпаки» [10]. Таке поєднання наукових інтересів, безперечно, давало можливість належно оцінити літературно-фольклорні взаємини і відтворити дійсний рівень культури XVI—XVIII століть.

Франко дав зразки такого аналізу, досліджуючи вплив народної поезії на церковну. Так, у розвідці про збірку «Богогласник» він доводив, що окремі колядки «черпали форму з пісні народної», і це забезпечило їм «високу поетичну стійкість», тому вони «увійшли в уста народу і в склад його культу» [11, с. 28].

Франко вважав вкрай необхідним дослідити вплив фольклору на світську літературу XVI—XVII століть. І коли В. Перетц висунув категоричне твердження про літературне походження усної ліричної пісні, І. Франко зауважив йому з цього приводу: «...Як могли з таких деревляних, незугарних та важких творів, як більшіна давніх віршів, повстати такі чудові, граціозні та високо поетичні перли, як більшіна наших народних пісень. Або: чи кращі між віршами і кантами, написаними в XVI і XVIII в. не були випадком витворами простолюття, перенесеними на папір яким-небудь книжником з пам'яті або з уст простолюдних співаків» [12].

Оцінюючи ідейно-естетичну вартість народної пісні вище книжної поезії XVII—XVIII ст., Франко вказував на благотворний вплив колективної творчості на індивідуальну. І вже без жодних застережень він говорив про фольклорне походження інтермедій. Дослідник конкретизував сам процес засвоєння: автори драматичних творів свідомо і «найрадніше відкапували з уст люду найсмачніші жести, щоб ліпше забавити і розсмішити своїх слухачів» [13, с. 93].

У цих судженнях відбита впевненість Франка у багатогранності впливу фольклору на давню літературу, у сприйнятті останньою широкої естетичної палітри народу — від лірики до гумору.

В дослідженнях нової літератури Франко неодноразово висловлював думку про вирішальну роль фольклору в зародженні й розвитку її. З'ясовуючи історичні й суспільні умови Галичини в 30-ті роки XIX ст., він визначав і фактори культурного порядку, головними з яких вважав збірники народних українських пісень, зокрема видання Вацлава з Олеська [19, т. 16, с. 155], «книжки, занесені з України» [19, т. 16, с. 233] (маються на

увазі фольклорні й оригінальні твори), а також поезію польських авторів, які переспівували образи й мотиви українських народних пісень. Всі ці явища, підсумовував І. Франко, сприяли «поширенню серед української молоді думки, що українська література народною мовою, мовою цих пісень можлива, і що якраз у цих піснях криються зразки її мови, способу мислення; будови і поетичного оформлення» [19, т. 16, с. 155].

Згідно з концепцією І. Франка, підтвердженою радянською наукою, нова література в Галичині постала як закономірний виплід певних суспільно-історичних і культурних обставин, серед яких важливе місце належить фольклору.

В історико-літературних та критичних працях про українських письменників ХІХ ст. Франко звертав увагу і на їхні зв'язки з народною творчістю. І. Котляревського він характеризував як художника, що ввібрав у себе провідні прогресивні тенденції своїх попередників, у тому числі практику збагачення за рахунок народнопоетичного слова, піднісши ці традиції на вищий, якісно новий щабель. Багато сучасників і послідовників автора «Енеїди», заявляв Франко, не піднялися до цього рівня. Якщо гумор Котляревського тримався в межах «художнього такту», а Гулака-Артемовського «вже доходив інколи до шаржу», то під пером епігонів «перетворюється в якесь юродство». Франко пояснює причини такого збочення: ці письменники, сліпо наслідуючи фольклор та «Енеїду», не «володіли ні талантом, ні широкими поглядами Котляревського» [5, с. 308].

Визначаючи народнопоетичні елементи в спадщині письменників першої половини ХІХ ст., Франко водночас розробляв принципи аналізу художніх творів під кутом фольклоризму. Наукова переконливість їх особливо чітко виявляється при зіставленні суджень І. Франка та О. Огоновського про твори О. Бодяньського (Іська Материнки). Представник ідеалістичної школи О. Огоновський писав про них так: «Казки «Запорожця Іська Материнки» такі гарні, як чудовою являється рано-вранці люба квітка, що напившись свіжої росиці розвиває свої листочки проти сходячого сонця. Переймивши ті казки із скарбниці переказів українського люду, вмів Бодяньський прикрасити їх такою формою поетичною, яка являється природнім одягом усної словесності» [9, с. 244]. Як бачимо, замість аналізу, тут — потік словесних красивостей і погляд на фольклор як на орнамент у творчості письменників.

І. Франко, досить детально проаналізувавши доробок цього поета, визначив його істинну ідейно-естетичну вартість. Він відзначив, що Бодяньський пішов за В. Жуковським та О. Пушкіним, «переповідаючи віршами три українські казки», але до пушкінських зразків навіть не наблизився. Великий російський поет, доводив дослідник, увібравши в себе «щирий народний гумор», зумів зберегти «простоту й наївність» усних оповідальних творів, «знайти для кожної казки форму, відповідну її змісту», і «показав на тім полі незрівнянне майстерство» [15,

с. 74]. Казки Пушкіна — результат творчого сприйняття народного досвіду, трансформованого фантазією геніального поета.

Бодянський, вказував Франко, на цій «втоптаній вже стежці» не здобувся на цікаві, оригінальні відкриття. І справа не тільки в пересічності його таланту, а й у тому, що поет лише переспівував народні казкові сюжети «без ніякої особливої артистичної та філософської тенденції», тобто не збагачував ні їхнього змісту, ні форми. Більше того, Бодянський розгубив принадні риси усних творів, зокрема «той простий наївний спосіб, що надає казці її своєрідну красоту в народнім переказі» [15, с. 75]. Нездатна передати чи викликати певний настрій і монотонна розповідь автора. Проте Франко не перекреслював казки Бодянського, він зумів відшукати ті моменти, які мають цікавити історика літератури. На його думку, окрім Пушкіна, поет наслідував ще й Котляревського та Гулака-Артемовського в «манері пародії», в «наданню чужому предметові українського сільського колориту і викликанню гумористичного контрасту між тим предметом і сим колоритом». В отому колориті, в «побутових та фольклорних спостереженнях» [15, с. 84] і вбачає І. Франко певну цінність творів Бодянського і сутність його фольклоризму.

Інший спосіб використання народнопоетичних елементів, пов'язаний не з бурлеском, а з естетикою романтизму, відзначив історик літератури у поезіях Л. Боровиковського. Автор «Марусі» «опрацював у своїй баладі вірування та легенди українського народу» [19, т. 17, с. 289] для зображення в позитивному плані деяких сторін селянського побуту. Франко помітив у Боровиковського й гумор, зазначивши, що його джерело не в пародіюванні чужих зразків, а в народних гумористичних творах.

З коротких, мимохідь висловлених міркувань дослідника дізнаємось про характер засвоєння фольклорних елементів О. Афанасьєвим-Чужбинським і В. Забілою. Франко вказував, що перший поет пішов шляхом наслідування народної лірики, зв'язок з якою виявляється насамперед у використанні пісенної поетики, «особливо її типового паралелізму між картинами природи і подіями та настроями людського життя» [9, т. 17, с. 469]. В. Забіла, на думку вченого, засвоюючи фольклорне багатство, оволодів «ліричною манерою» [19, т. 17, с. 469], тобто принципами створення ліричного героя. І справді, у цього поета, як і в народній пісні, головним засобом розкриття внутрішнього світу героя є драматична форма і психологічний паралелізм.

У сукупності Франкових спостережень над творчістю поетів дошевченківського періоду можна виділити два відзначені ним способи використання письменниками фольклору: одні автори за допомогою народної словесності досягали відображення національно-побутового колориту, інші — прагнули розкрити внутрішній світ людини.

У впливах фольклору на українську прозу із суб'єктивною формою розповіді Франко відзначив теж два ідейно-художні результати. Оповідач Квітки-Основ'яненка, як і гоголівський Рудий Панько, вніс у літературу гумористичну інтонацію розповіді для змалювання побуту, звичаїв, типових рис селянського світогляду. Франко зауважував, що автор повісті «Маруся» цій народній манері оповіді надав невластиві їй риси — «підсолодженість» і «моралізаторську тенденцію» [16, с. 285].

Другу манеру розповіді, серйозну й емоційну, що бере свій початок теж із усних джерел, Франко вбачав у антикріпосницьких творах Марка Вовчка. «З простою красою й ніжністю її мови й стилю, — підкреслював дослідник, — в'яжеться нерозривно її ніжна любов до всіх нещасних і страждущих, а особливо до найбільш бідних між бідними — до жінок. Вона вміє не лише сама відчувати їх горе, але також віднайти його основу і дати їй простий і ясний вислів, що сильно хапає за серце читача» [9, т. 17, с. 446]. У цій формі оповіді відбилися не зовнішні прикмети народної інтонації, а насамперед глибинні внутрішні відчуття поневоленої людини. Ця манера породжена прагненням письменниці змалювати соціальне становище селянства.

Той тип фольклоризму, який відіграв позитивну роль у дошевченківський період літератури, згідно переконань І. Франка, є явищем застарілим для письменства другої половини XIX століття. Так, він критикував О. Кониського за перенасиченість творів прислів'ями, драми Старицького й Кропивницького — за надмірність етнографічних картин і доводив, що це негативно позначається на ідейно-мистецькому рівні творів, на глибині розкриття поставлених проблем. Зокрема, характеризуючи оповідання «Знахарка» Дніпрові Чайки, Франко виділив як дуже великий недолік те, що авторка оперує «етнографічним апаратом, знайомим українському читачеві ще з Квітиною «Котопської відьми», внаслідок чого не досягає головного завдання: «Зовсім не дає нам заглянути в душу знахарки, не малює нам людини» [17, с. 215].

Чим зумовлюється ступінь трансформації фольклорних елементів та ідейно-естетична сутність тих змін, Франко показував неодноразово. Так, оцінюючи збірку «Досвітки» Куліша, він вказав на наявність у ній запозичень з народної лірики й героїчного епосу, на «тон народної пісні і манеру Шевченка», зауваживши, однак, що визначним явищем в літературі ця збірка не стала. Франко пояснив це тим, що у Куліша не було творчого підходу до фольклору, що йому бракувало «Шевченкового генія, Шевченкового чуття, яким він умів осяяти, огріти все, до чого доторкнулося його перо» [19, т. 17, с. 100]. Ці два поети — антиподи в усьому: в методі, в світогляді, масштабах таланту, в духовному багатстві.

Гостро засуджував Франко спроби використання фольклору в класових антинародних цілях. Реакційне переосмислення народної міфологічної легенди він викрив, наприклад, у віршован-

ному опусі І. Гушалевича «Хованець», яку цей автор інтерпретував, щоб «піддержувати народні забобони і погані звичаї з метою — запевнення з них користі для духовних» [19, т. 17, с. 359].

Від письменників-реалістів І. Франко вимагав творчо використовувати уснопоетичні скарби, здійснювати хоч би невелике ідейно-художнє відкриття, не повторюючи фольклорні зразки.

Найвищу оцінку Франка одержали Шевченкові принципи фольклоризму. По-перше, відзначав дослідник, вже на початку своєї діяльності поет ретельно обминав усні твори, позначені забобонністю, породжені темнотою і впливом церкви. По-друге, він органічно засвоював розмаїте уснопоетичне багатство: твори оповідальні і пісенні, героїчні і ліричні, сумні і мажорні, величальні і викривальні. Фольклор прислужився Шевченкові для зображення не тільки національного колориту, як у Бодянського, а й історичного, не родинного побуту, як у Боровиковського, а соціального. І в ліричному жанрі думки Кобзар, наслідуючи попередників у літературі й народну пісню, малює яскравіший, ніж у них, психологічний портрет людини із народу. По-третє, поет не вдавався до наслідування фольклору. Про ранні твори Шевченка Франко писав: «Були се немов народні пісні та проте щось зовсім від них відмінне, наскрізь індивідуальне» [18]. Це означає, що вже в перших творах поет не став на шлях цитування народних мотивів чи образів, а збагачував їхнім змістом свій інтелект, душу й хист. Характеризуючи доробок Шевченка-реаліста, Франко наголошував: «Ні в одному місці не можна у нього помітити, що він намагається наслідувати народні вислови або мелодію; усяке наслідування, штучність і прикраса — для нього зовсім чужі» [19, т. 17, с. 128]. Спільним у поезії Кобзаря і в «найкращих народних піснях» Франко вважав «простоту, безпосередність і природність» вираження настроїв і думок, а відмінним те, що творчість Шевченка є «виявом його сильної і благородної індивідуальності» [19, т. 17, с. 128], геніального художника, людини-борця. Народні скарби, переплавившись у горнилі таланту, досвіду і світогляду поета, трансформувалися, вливалися зовні непомітним струменем в оригінальні, самобутні витвори.

Хоча такий зразок фольклоризму Франко вважав найкращим, проте не відкидав можливості прямої поетичної обробки народних мотивів. Цікавим явищем він називав «Байки світовії в співах» С. Руданського, який втілив у віршову форму деякі апокрифічні сюжети, а також Шевченкові «парафрази на пісні народні», написані на заєланні. Останні Франко не отожднював із переспівами, здійснюваними у свій час романтиками, і наголошував, що ці поезії є «вельми оригінальними і характерними» [19, т. 17, с. 93]. І хоч ця думка була не деталізована, але слушність її підтверджується радянськими дослідниками. Франко вважав такий підхід до фольклору можли-

вим і в свою добу, про це свідчить факт із його поетичної діяльності (другий жмуток поезій із ліричної драми «Зів'яле листя»).

У тих випадках, коли твори художника позначені помітним фольклоризмом, Франко радив робити конкретні зіставлення, особливо з тими уснопоетичними зразками, які були записані самим автором. Виходячи з цих міркувань, він вимагав у видання творів письменника включати і зібраний ним фольклор. Так, Франко схвально відгукнувся на опублікування в першому томі творів Каравелова записаних ним народних пісень. Вчений вважав обов'язковим видання фольклорних матеріалів, зібраних Руданським. Тільки після цього, наголошував він, можна збагнути, «наскільки власної творчості проявив Руданський в оброблюванні сирого матеріалу усного» [19, т. 17, с. 219], а значить, і оцінити його внесок у літературу.

Франко майже не залишив своїх відзивів про зв'язки творчості письменників кінця XIX—початку XX ст. з фольклором, але з окремих висловлювань можна зрозуміти, які у нього були вимоги до фольклоризму в період розквіту реалізму на новому, вищому етапі розвитку. Так, накреслюючи літературний портрет В. Самійленка, критик висловлював задоволення тим, що цей поет «не афектує мужицького говору, не послугується для декорації мужицькими приказками, а говорить попросту як інтелігент до інтелігента, певний, що засіб його рідної мови без ніяких натягань вистарчить йому до висловлення всіх ідей і всіх поривів душі» [19, т. 17, с. 464]. В цей час, як і завжди, Франко вважав обов'язковою рисою реаліста органічне засвоєння мистецького досвіду народу, але був переконаний, що зв'язок художника з колективною творчістю не мусить конче виливатися у видимі фольклорні елементи. Критик хвалив В. Самійленка, показуючи той ланцюг, який зв'язував поета з фольклором. Це гумор, «що немов усміхається крізь сльози» [19, с. V], споріднений з народним і відмінний від нього, бо є виплодом не тільки здобутого в пізнанні, а й самотнього хисту. Саме неповторність таланту кожного художника-реаліста забезпечує оригінальність його фольклоризму, невичерпність форм зв'язків із народною творчістю.

Отже, із розрізнених оцінок, спостережень, зауважень І. Франка складається досить струнка теорія про місце фольклору в історії української літератури. Дослідник довів корисність впливу фольклору на літературу в усі періоди її розвитку, впливу, який забезпечував поступову демократизацію письменства, зближення його з життям. Приділивши значну увагу поетам 20—40-х років XIX ст., Франко показав, що вирішальна роль у досягненнях романтиків належить народній творчості. Він розкрив епохальне значення Шевченкового фольклоризму, після якого пряме наслідування усних зразків не збагачувало літературу. Відзначаючи новаторські пошуки й невдачі в письменників другої половини XIX і початку XX ст., Франко пояснював, що перше й друге зумовлюється методом, світоглядом,

масштабом та своєрідністю таланту художника, завданнями, які він ставить перед собою, орієнтуючись на фольклорний матеріал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дей О. І. Питання літературно-фольклорних взаємин у літературознавчій концепції Івана Франка. — Тези доповідей X міжвузівської наукової конференції. Вид-во Київ. ун-ту, 1965.
2. «Записки наукового товариства імені Шевченка», 1902, т. 49, с. 15 (бібл.).
3. «Записки наукового товариства імені Шевченка», 1901, т. 41, с. 25. (бібл.).
4. «Зоря», 1885, ч. 18.
5. Колесса О. Українські народні пісні в поезіях Богдана Залеського. — «Записки наукового товариства імені Шевченка», 1892, ч. 1.
6. Колесса О. Дві мало знані поезії Т. Шевченка. — «Зоря», 1892, ч. 14.
7. Колесса О. Століття обновленої українсько-руської літератури (1798—1898). Львів, 1898.
8. Коцовський В. Пам'яті Маркіяна Шашкевича. — «Записки наукового товариства імені Шевченка», 1894, т. 3.
9. Огоновський О. Історія літератури руської, ч. II. Львів, 1888.
10. Огоновський О. Історія літератури руської, ч. II, 2 відділ, 1889.
11. Франко І. Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах. — «Зоря», 1884, № 12.
12. Франко Іван. Наші Коляди. Львів, 1890.
13. Франко Іван. Національний колорит у казках Бодянського. — У кн.: Осип Бодянський. Наскільки українські казки Запорожця Іська Материнки. Львів, 1903.
14. Франко І. Інтермедія єврея з русином. — «Сборник Харьковского историко-филологического общества», 1909, т. 18.
15. Франко І. *Bel parlar gentile*. — ЛНВ, 1906, т. 33.
16. Франко І. Володимир Самійленко. Передмова до кн.: Самійленко В. Україні. Львів, 1906.
17. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львів, 1910.
18. Франко І. План викладів історії літератури руської. — «Радянське літературознавство», 1958, № 3.
19. Франко І. Твори в 20-ти томах. К., ДВХЛ, 1950—1956.
20. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. Спб., 1904, півтом 81.

Ф. Д. ПУСТОВАЯ

И. ФРАНКО О ЗНАЧЕНИИ ФОЛЬКЛОРА В ИСТОРИИ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Резюме

В статье на основе систематизации и анализа разрозненных наблюдений, замечаний, оценок Франко доказано, что у ученого дооктябрьского периода была достаточно стройная теория. Франко показал, что народное творчество способствовало демократизации украинской литературы. Он раскрыл эпохальное значение фольклоризма Шевченко. Отмечая новаторские поиски и неудачи писателей второй половины XIX и начала XX вв., Франко доказал, что первое и второе зависит от мировоззрения, метода, масштаба таланта и задач, которые ставит перед собой художник, ориентируясь на фольклорный материал.

Виступ прогресивної преси Західної України 30-х років ХХ ст. на захист Івана Франка *

В кінці 20—на початку 30-х років ХХ ст. трудящі маси західноукраїнських земель переживали найтяжчі дні у своїй багатостраждальній історії. Страшна економічна криза капіталізму 1929—1933 рр. з небаченою доти силою вдарила по українських трудящих окупованих польською воєнщиною західноукраїнських земель. В селах Західної України лютували озброєні загони польського війська, жандармерії, поліції, куркулів-колоністів, усіми засобами «втихомирюючи» повстале селянство.

У цей період зросла роль друкованого слова, в першу чергу, періодичних видань — газет і журналів. Вирішальне значення у революційній спрямованості преси відігравали західноукраїнські комуністи, які використовували в ті роки сторінки прогресивних газет і журналів як трибуну, з якої лунали полум'яні заклики до боротьби проти існуючої буржуазно-поміщицької дійсності, за встановлення соціалістичних принципів співжиття і возз'єднання Західної України з Радянською Україною.

КПЗУ закликала західноукраїнських трудящих рішуче виступати не тільки проти польських окупантів, але й українських капіталістів, поміщиків, куркулів, уніатського духовенства. У цій боротьбі необхідно було використати славні традиції класової боротьби проти експлуататорів, зокрема традиції одного з найпослідовніших борців проти соціального і національного гніту — Івана Франка.

Ім'я Франка стало для трудящих символом боротьби за визволення, його творчість — закликом до активних дій в ім'я свободи і щастя народу. Прогресивні сили Західної України використовували революційні ідеї Франка в непримиренній боротьбі проти сил реакції — українських буржуазних націоналістів та клерикалів.

У ті роки пропаганда Франкових революційних ідей серед селянства мала виняткове значення. Популяризації творчості великого письменника, його боротьби проти експлуататорів багато уваги приділяли друковані органи «Української селянської організації» (УСО), які видавались під керівництвом КПЗУ. Так, газета «Народна трибуна» (орган УСО) у передовій за 29 травня 1932 р. — «Великий Каменяр» — писала про

* Продовження статті «Каменяр на сторінках прогресивної преси Західної України 20—30-х рр. ХХ ст.». — «Українське літературознавство», 1970, вип. 11.

необхідність використання трудящими масами революційної спадщини Івана Франка.

Підкреслюючи селянське походження, тяжку школу життя письменника, газета наголошувала на закономірності виступів його проти капіталістичної дійсності, підтверджуючи це словами Каменяра, що він «як син українського мужика» силою фактів життя став на захист покривджених і поневолених мас, «прорвав глуху пітьму галицького загумінку і показав українським народним масам шлях до визволення» [2, 29. V]. У статті розповідалося про велику громадсько-політичну роботу письменника, про його поневіряння по тюрмах, які не змогли зламати мужнього духу захисника народних інтересів. Редакція газети особливо багато уваги приділяла активній участі письменника в класовій боротьбі проти соціального і національного гніту. «Ботокудами назвав він... запліснілих поклонників «власти тьми»... ставши до боротьби проти всякого гніту, в обороні поневолених і покривджених» [2, 29. V].

Стаття була спрямована проти української буржуазії, яка намагалася показати Франка лише як борця за національне визволення. Всупереч їхнім твердженням у статті переконливо показувалося, що великий Каменяр був «піонером соціалістичного руху» на землях Галичини.

«Народна трибуна» усвідомлювала, що Каменяр не був до кінця послідовним у своїх поглядах, не дійшов до визнання необхідності встановлення диктатури пролетаріату і пояснювала, що це зумовлено жахливою дійсністю, в яку жив і творив великий письменник. «Селянське походження Франка, його почуття обов'язку боронити використовуване селянство навіть проти української інтелігенції, а через виконання цього обов'язку важкі його життєві умовини — все це не дозволило йому зробити того, що в сприятливих обставинах він міг зробити. І він був свідомий того» [2, 29. V].

На сторінках «Народної трибуни» систематично друкувалися кращі твори Каменяра, в яких він не тільки висвітлював нужденне життя галицького трударя, але й підводив читача до висновку про закономірність його боротьби проти буржуазно-поміщицької дійсності («Наймит», «Майстер Свирид» та ін.).

На початку 30-х років ХХ ст. на сторінках західноукраїнської преси розгорнулася дискусія з приводу будівництва і відкриття пам'ятника на могилі письменника. Як відомо, збір грошей на спорудження пам'ятника розпочався ще в 20-х роках, але оскільки керівництво комітету, який займався цією справою, опинилось в руках українських буржуазних націоналістів, справа з будівництвом відкладалася з року на рік.

З цього приводу прогресивна західноукраїнська преса виступила з рішучою критикою уніатської церкви, яка заперечувала саму потребу будівництва пам'ятника автору «Монологу атеї-

ста», і проти українських буржуазних націоналістів, які спекулювали на відкритті пам'ятника Франкові.

У червні 1932 р. редактор і видавець «Народної трибуни» Є. Рудий опублікував статтю «В рідному селі Івана Франка», в якій одверто говорилося, що українські буржуазні націоналісти, взявши на себе керівництво справою будівництва пам'ятника, «спекулюють іменем Франка», привласнюють кошти, зібрані народом. Автор статті розповів про свою зустріч у Нагуєвичах з братом та племінником письменника, які викривали комбінації українських націоналістів з грішми, зібраними на будівництво пам'ятника. Від племінника Франка — Г. Франка — автор статті довідався про те, що «патріоти» спекулювали не тільки коштами, зібраними на пам'ятник, але й тими, які надійшли в «Дар Франкові» ще за життя письменника. «У моєму житті, — зазначив Г. Франко, — читав я не раз, що тут та там зібрано таку й таку суму на пам'ятник І. Франкові. Але нема досі ні пам'ятника, нема і сліду грошей. Так само вмерла справа з зібраними фондами на «Дар Івану Франку», які то фонди перед самою війною переходили суму 12 000 ринських. Будучи у Львові, довідався я від дружини Івана Франка, що з цього фонду ні Франко, ні його сім'я не дістали ні сотика» [2, 12. VI]. А гроші ці, наголошував редактор «Народної трибуни», були зібрані саме в ті роки, коли самотній Іван Франко перебував у надзвичайно тяжкому матеріальному становищі.

Одночасно автор статті підкреслював, що щорічні відзначення «ботокудами» річниці з дня смерті Івана Франка — «це тільки щорічна комедія для підігрівання спекуляції великим іменем Франка» [2, 12. VI].

Серією статей про будівництво та відкриття пам'ятника на могилі Івана Франка відгукнулася і «Українська думка», яка, починаючи з 1933 р., зайняла місце в числі прогресивних газет [4, с. 184]. Як і «Народна трибуна», «Українська думка» з гнівом і обуренням писала про ставлення українських буржуазних націоналістів і клерикалів до світлої пам'яті Каменяря.

Зокрема, у статті «Пам'ятник Франкові» викривалась ганебна діяльність комітету, якому було доручено справу будівництва пам'ятника. «Зроблено усе, щоб затерти справжнє обличчя великого революціонера, щоб звести його творчість до того ж самого дрібноміщанського рівня, який вигідно бачити «батькам народу», закриваючи його соціальні й національні погляди, його атеїзм і одвічний духовий неспокій, щоб звести увесь пам'ятник до рівня відпустового образка» [3, 27. V].

Автор статті наголошував на марності спроб українських буржуазних націоналістів сфальсифікувати видатного борця проти експлуатації і гніту, на тому, що Франко і в пам'ятнику залишиться Каменярем, ще лупає скелю рабства.

Напередодні відкриття пам'ятника на могилі Франка «Українська думка» опублікувала оповідання без підпису під назвою «Ботокуди». З гірким сарказмом автор викривав справжнє

ставлення українських експлуататорів — «ботокудів» — до видатного революціонера-демократа — Івана Франка. В оповіданні створений образ українського «патріота», який, готуючи промову на відкриття пам'ятника Франкові, шукає у творах великого письменника співзвучні своїм поглядам образи, рядки, вислови. Але даремно. Франко завжди і всюди виступав на захист покривджених і поневолених, був полум'яним бійцем за зволення трудящих мас, справжнім патріотом, самовідданим борцем проти тих «синів народу», які на ділі зраджували народ. І тоді розгублений «патріот», звертаючись до портрету Франка, проголошує: «Ну, скажи, кому написав ти всі ці твори: «Бориславські оповідання», «Панські жарти», ці всякі «Каменярі», «Вічні революціонери», «Ех пішило», кому? Нам? Для нас? Що, масам? Котрим? Вони ж за нами... ми нарід... І що з тебе за геній, коли з усіх твоїх творів не можна вибрати ані одної стрічечки, ані рядку — чуєш? — ну, нічого для нас? Навіть переробити не можна!» [3, 27. V]. Обурений «представник народу» звинувачує Франка в найстрашніших з його погляду «злочинах», навіть у «радянській» і «більшовизмі». Автор оповідання хотів цим підкреслити, що українські буржуазні націоналісти прекрасно усвідомлювали, що ідеї Франка були протечею наукового соціалізму на східногалицьких землях.

У заключних рядках оповідання йдеться про саме відкриття пам'ятника. Як виявилось пізніше, автор до деталей передбачив усе, вірно змалювавши картину цього відкриття. Ті ж «батьки народу», ті ж горе-патріоти, які тісним кільцем обступили могилу письменника, не підпускаючи до неї робітників і селян, які прибули на свято, ті ж лицемірні промови, «бо діялось це в краю ботокудів» [3, 25. V].

І ось 28 травня 1933 р. відбулось довгоочікуване відкриття пам'ятника. Усі періодичні видання Західної України відгукнулись на цю подію. «Українська думка» 3 червня опублікувала статтю «Відслонення надгробника на могилі Івана Франка», у якій наголошувалось на тому, що українські буржуазні націоналісти так спланували мітинг з приводу відкриття пам'ятника, щоб на ньому було якомога менше представників від народу. Насамперед, розпочався він близько восьмої години ранку, і це, зрозуміло, не дало змоги прибути на святкування людям з різних районів Львівщини. Крім того, перепустки на цвинтар видавалися виключно українським панам та підпанкам. Особливо обурювалась «Українська думка» «церковною панахидою», влаштованою українськими буржуазними націоналістами спільно з клерикалами на могилі найвидатнішого українського атеїста, визначивши її як «нечуваний глум над усім тим, в що вірив, чим жив, за що боровся і терпів автор «Монологу атеїста», «Страшного суду» і т. д. [3, 3. VI].

Стаття «Відслонення надгробника на могилі Івана Франка» гостро висміяла і затаврувала ганьбою весь табір західноукраїнської реакції, переконливо довела, що тільки трудящі маси є

справжніми спадкоємцями ідей «вічного революціонера». «Трапилась на протязі цілих соток літ одна одинока велика людина і через те лише, що не підходила вона під загально прийняту мірку, не лише переслідували її через ціле життя, але й по смерті поневіряють так ганебно пам'ять про неї», — писалось у статті.

На відкриття пам'ятника на могилі Івана Франка відгукнулася і українська буржуазна націоналістична преса, яка намагалася переконати усіх, що ця подія — лише їхня заслуга. З роздратованим осудом самого факту вшанування пам'яті великого українського письменника виступили клерикальні видання. Хіба знайдемо, запитували вони, в світовій історії приклад такого урочистого і всенародного святкування пам'яті людини, яка все своє життя боролася проти церкви і релігії? В злобному хорі виступів західноукраїнських клерикалів проти відкриття пам'ятника на могилі Франка голосніше за інших лементувала угодівська «Нова зоря», активну участь у виданні якої брав станіславський єпископ Г. Хомишин.

У відповідь на наклепницькі статті клерикальної преси «Українська думка» відгукнулася серією повідомлень, які друкувалися під рубрикою «Огляд преси». Так, 24 червня 1933 р. газета рішуче засудила клерикальні газети та журнали за їхні виступи проти відкриття пам'ятника на могилі Івана Франка та наклепницьку писанину проти великого Каменяра.

Одночасно газета відзначала, що українські буржуазні націоналісти, хоч і приписували собі провідну роль у підготовці вшанування пам'яті Франка, насправді ж йшли в ногу з клерикалами, спільно з ними боролися проти Франка-атеїста, Франка-революціонера, Франка-соціаліста. «За життя робила святоюрська кліка все, щоби дошкулити Франкові, де могла — шкодила йому... Святоюрська політика спряглася в справі Франка спільно з націоналістами» [3, 24. VI].

В іншій статті, «Боротьба за Франка», яка головним чином була спрямована проти українських націоналістів, давався аналіз їхньої брехливої писанини. «З Франком не в'язало їх ніколи нічого і в'язати не буде» [3, 17. VI], — писала «Українська думка». У кінці статті підкреслювалося, що продовжувачами великих ідей Франка не можуть бути ні українські буржуазні націоналісти, ні західноукраїнські клерикали, лише трудящі маси — українські робітники, бідніші селяни, трудова інтелігенція є тією силою, яка боротиметься за світле майбутнє. «Ми вшанували пам'ять Франка, як великого українського поета, великого вченого, громадського діяча, передвісника і борця за ідеї поступу, вільної думки та соціальної рівності», — писалося у статті [3, 17. VI].

20 травня 1933 р. газета «Українська думка» присвятила номер відзначенню 17-ї річниці з дня смерті Івана Франка. На першій сторінці газети було вміщено портрет письменника, під ним надруковано вірш «Вічний революціонер», публікацією якого

газета стверджувала визначну роль Франка у суспільно-політичному русі в Галичині, підкреслювала революційну роль його життя, творчості та діяльності для сучасності. У передовій статті «Іван Франко» був зроблений короткий огляд життєвого шляху поета, висвітлювалася його громадсько-політична діяльність, вказувалось на величезну роль Франка у розвитку української культури. «Передовий український письменник та громадський діяч Іван Франко — це не лише визначна постать недавнього минулого, не лише великий співець та натхненний оборонець пригніченого народу, але це рівночасно й один з піонерів нової боєвої культури українських народних мас» [3, 20. V].

Напередодні відкриття пам'ятника Каменяреві з серією статей антинаціоналістичного та антиклерикального характеру виступила і прогресивна «Ілюстрована газета». В першу чергу вона дала рішучу відсіч націоналістичному «Комітету будови пам'ятника», який намагався зробити з Івана Франка «національного героя», «націоналістичного пророка» і використати його ім'я у своїх антинародних цілях. «Тенденція відібрати Франкові значення робітничо-селянського письменника й попередника нинішнього пролетарського руху і приліпити йому марку «патріота» визирає з кожного кроку ундо-клерикально-радикального комітету», — писала газета [1, 11. VI]. У статті «Діждався Франко» «Ілюстрована газета» з обуренням писала, що на пам'ятнику одного з найбільших українських атеїстів зображено хрест, проти якого письменник боровся усе своє життя. «Але успіху з цього не буде. Залишились ж твори Івана Франка, які пройняті духом класових змагань і які скажуть працюючим масам, чий Франко і чого він хотів» [1, 15. V].

Гостро засуджувала газета і сам мітинг на відкритті пам'ятника, який українські буржуазні націоналісти задумали використати у своїх класових інтересах і тому «замкнули вступ на цвинтар широким працюючим масам», яким Франко присвятив усе життя, всю творчість [1, 15. V].

Нищівній критиці піддала газета і виступи на відкритті пам'ятника провідних діячів українського буржуазно-націоналістичного табору, в першу чергу, редактора націоналістичного «Діла» В. Мудрого. «У майже півгодинній промові він зумів так досконало вихолостити Франкову спадщину з революційних думок, так по-диявольськи висунути на перший план цитати з деяких неістотних Франкових творів, що мало не зробив із Франка співця княжих часів і українського монархізму» [1, 15. V].

Засуджуючи діяльність «ундо-клерикально-радикального комітету будови пам'ятника», промови націоналістичних діячів на його відкритті, «Ілюстрована газета» вказувала, що Франко завжди був і залишиться співцем покривджених і поневолених, що не в силі «націоналістично-клерикальне кадило заслонити перед масами революційну суть науки Івана Франка» [1, 15. V].

Газета вселяла віру в неминучість торжества на західноукраїнських землях величних ідей соціалізму і братерства народів, за які усе життя боровся письменник-трибун. «Час, коли працюючі маси будуть мати змогу звеличати самі належно творчість Івана Франка, ще впереді. Поки що популярність творів Франка є самотнім, але й найвеличавішим пам'ятником великому борцеві за соціальну і національну справу» [1, 11. VI].

Ще у другій половині 20-х років, коли постало питання про спорудження пам'ятника Іванові Франкові, прогресивна громадськість на західноукраїнських землях виступила з пропозицією встановити монумент на одній із площ міста Львова. Одночасно підкреслювалось, що пам'ятник Франкові повинен відтворювати насамперед революційний дух діяльності і творчості письменника. Прогресивна преса вказувала на необхідність оголосити всеукраїнський конкурс на кращий проект пам'ятника, провести огляд та обговорення запропонованих проектів. Однак у той час цим намірам не судилось здійснитись. Навіть коли «Радянська Україна» заявила була про свою готовність покрити всі кошти поставлення такого пам'ятника, то галицький т. зв. Франківський комітет, зложений з унівців, радикалів і уєдєпівців, доложив усіх старань, щоби не допустити до того» [3, 20. V].

Лише після визволення західноукраїнських земель і возз'єднання їх з Радянською Україною в центрі міста Львова, напроти університету, який носить славне ім'я Івана Франка, було споруджено величний монумент «вічному революціонерові».

ЛІТЕРАТУРА

1. «Ілюстрована газета», 1933.
2. «Народна трибуна», 1932.
3. «Українська думка», 1933.
4. Цьох І. Комуністична преса Західної України. Вид-во Львів. ун-ту, 1966.

Е. И. ОЛЕКСЮК

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРОГРЕССИВНОЙ ПРЕССЫ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ 30-х ГОДОВ XX ст. В ЗАЩИТУ ИВАНА ФРАНКО

Резюме

Боевое революционное слово И. Франко — выдающегося украинского писателя — было оружием в борьбе западноукраинских трудящихся за освобождение и воссоединение с Советской Украиной. В статье показано, как прогрессивная пресса Западной Украины 30-х годов XX ст. популяризовала революционные идеи Франко, выступала против фальсификации его деятельности и творчества украинскими буржуазными националистами.

ТВОРЧІСТЬ І. ФРАНКА В ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКАХ

Є. М. ЧЕРНИЦЬКИЙ

Франко і Писарев

У радянському франкознавстві широко висвітлені зв'язки Івана Франка з передовою російською літературою. Загально відомим є інтерес українського письменника, публіциста, критика, вченого до російської революційно-демократичної думки. Вплив її на процес формування світогляду Франка і його естетичних поглядів незаперечний. Але серед славних імен великих представників цієї думки ім'я Писарева — не втомного просвітителя, сміливого і полум'яного публіциста, творчий обрис якого мимоволі викликає асоціації з мужньою постаттю великого українського Каменяра, — згадується лише побіжно.

Уважний аналіз висловлювань І. Франка про Д. Писарева переконує, що російський критик завжди був для нього талановитим продовжувачем великої справи соціального визволення. Більше того, в невеличкій статті — передмові до українського перекладу памфлету «Пчелы» Франко назвав ім'я автора поруч з Чернишевським, вважаючи основними сферами діяльності критиків політичну економію, природничі науки та історію. При цьому невмирущою цінністю творів Писарева є, на думку Франка, «огромний талант, ясність і живість представлення та гаряче чуття бажання правди і розумного мислення у людей» [т. 18, с. 67] *. Не можна не звернути уваги також на те, що Писарев згадується тут як представник групи критиків, «котрі починаючи від сорокових років Белінським, ідуть один за одним, добираючись чимраз то глибше до суті життя і суспільних питань» [т. 18, с. 67].

Дещо по-іншому ця думка сформульована в листі до М. Павлика (від 30 липня 1879 р.), в якому Франко вказував на необхідність популяризації творчості Писарева на Західній Україні і вперше давав розгорнуту оцінку творчості критика, глибоко обгрунтовуючи одночасно свій інтерес до неї. «...Вже від кількох людей чую нападки на нього, — зауважує письменник, — але не знаю причин. Його читав я небагато, але багато з того, щом читав подобалося ми задля горячого переконання,

* Тут і далі подаємо посилання на том і сторінку видання: Франко І. Твори в 20-ти т. К., ДВХЛ, 1950—1956.

котрим дишуть його письма, задля тої живості і теплоти слова, котру рідко де здібати і котра зогріває чоловіка. При тім же і погляди його в великій часті розумні і чесні, а з писем його, оскільки я їх знаю, не впливає зовсім погорди життя і штук, а противно, кожна строчка його писем дише любов'ю до життя, до розумного людського життя. В такий спосіб я хотів по-знайомити нашу громаду з Писаревим, *бо здається мені, що то, що прояснює мої поняття, зміцнює мої переконання і заохочує мене до праці, — прояснить і заохотить також других.* Я бачив того приміри з Писаревим» [т. 20, с. 79—80] (курсив наш. — Є. Ч.).

Сам Писарев глибоко імпонував Франкові, який не міг не захоплюватися сміливістю, незалежністю, яскравою своєрідністю суджень російського демократа, його пристрасністю і непримиренністю. Ця щира симпатія, що виразно забарвлює кожную згадку про Писарева, зумовлена близькістю позицій обох письменників в революційно-просвітительській і демократичній боротьбі, а також певною подібністю тих умов, в яких проходила ця боротьба.

У широкому комплексі завдань, які постали перед Писаревим з самого початку його діяльності в умовах поступового послаблення революційної ситуації, напередодні широкого наступу реакційних сил, можна визначити дві головні проблеми: боротьба з історичною відсталістю Росії та розвінчання державного ладу, заснованого на безправності та пригніченні народу.

Подібні завдання, поряд з національними питаннями, вирішував і Франко, долаючи байдужість і консервативну недоброзичливість суспільства. Чи слід дивуватись, що в умовах загостреної класової боротьби, поліцейських переслідувань, цькувань Франко міг іноді сприйняти і деякі «надмірності», помилкові твердження Писарева, а це, в свою чергу, подекуди позначилось на його літературно-критичних оцінках, як наприклад, творчості О. М. Островського, якоюсь мірою І. С. Тургенева та ін.

Але ж ані писаревської оцінки Пушкіна, Щедріна, ані «руйнування естетики» в його статтях і висловах взагалі немає. Що ж до оцінки героїв Тургенева — Рудіна, Лаврецького, Базарова, — в якій традиційно вбачається вплив Писарева, то перш за все не слід забувати, що принаймні образ Базарова був близьким і зрозумілим Франкові і без Писарева. Характер людини, гордої своїм плебейським походженням, незалежної, реалістичної у своєму ставленні до життя, не міг бути чужим для Франка, як і для Писарева.

На нашу думку, не позначена сторонніми впливами і загальна стаття Франка про Тургенева. Це підтверджується Франковим пов'язанням образів тургеневських «зайвих» людей з Онегіним, Печоріним, Бельтовим. Адже ні у Добролюбова, ні у Писарева не знайдемо такого визначення ролі Тургенева у розкритті образу «зайвої» людини в російському суспільстві, яку

Франко вбачав у глибокому відображенні важливого перелому «в житті російської інтелігенції: від крайньої відірваності від народу до служіння тому ж народові і до праці для його підвигнення» [т. 18, с. 20].

Зміст статті, висловлюючись словами Франка, полягає у висвітленні питання — «як постав і розвивався той перехідний тип російського інтелігента — чоловіка, котрого творцем у літературі був Тургенєв, тип чоловіка з широкими замахами духу, з горячою проповіддю нових ідеалів, чоловіка великого на словах, але слабого, нерішучого, неконсеквентного на ділах, і як з того типу звільна в 60-х роках вироджуються люди нові, сучасні нам, реалісти тілом і душею в словах і ділах, «свирепіи челоуецы», як Базарови, Мишкіни, Желябови і братія їх» [т. 18, с. 21].

Відповідно до цього характеристика багатьох тургенєвських героїв, зокрема Рудіна, Лаврецького та ін., є цілком оригінальною і аж ніяк не пов'язана з постаттю Базарова. Особисто Франковим є і наполегливе підкреслення своєрідності соціального походження Базарова — «не з шляхти, а з нижчої верстви, з-під убогої стріхи міщанина» [т. 18, с. 27].

Є принципові розходження у Франка та Писарева і в самій оцінці художньої переконливості твору. Так, дуель героя з Павлом Петровичем Франко вважав психологічною недоречністю з боку автора, Писарев же у цьому питанні, як відомо, дотримувався протилежної думки. Не в усьому поділяє І. Франко і загальну оцінку Базарова Писаревим: «...З другого боку, поступовий критик Писарев, — відзначає він, — під небеса підносив тип Базарова, бачачи в нім справжній ідеал нового чоловіка реаліста» [т. 18, с. 28].

Слід зазначити, що український критик недооцінює ролі в романі Павла Петровича Кірсанова, а це не могло не позначитись і на сприйнятті роману в цілому, хоч взагалі стаття дійсно свідчить про достатню ознайомленість Франка з російською критикою і полемікою навколо Тургенєва в 60—70-ті роки.

Вибір Франком памфлета «Пчоли» для широкого ознайомлення галицької громадськості з видатним російським публіцистом не випадковий. Гостро сатиричний нарис Писарева з його ненавистю до трутнів і глибоким співчуттям до робочих бджіл, з його переконанням, що лише промінь світла може розсіяти темінь у вулику і просвітити «свідомість» його мешканців — у демократичної частини Росії 60-х років, — викликав конкретні політичні асоціації і був яскравим зразком революційно-демократичної пропаганди. Саме ці проблеми — просвіта і революція, які в єдиному вузлі з'єднались в нарисі, — були визначальними і в естетиці українського Каменяра.

З якою надзвичайною енергією відстоював Франко необхідність перекладу та популяризації саме цього твору, який він вважає «взірцем... праці, в котрій автор зумів найзвичайніші факти представити так цікаво і так наглядно, що нам здається,

немов самі не тільки видимо, але й переживаємо все те, що діється в дивній пчолячій «державі» [т. 18, с. 68]. У листі до Драгоманова від 21. VIII 1878 р. він просить розшукати текст нарису: «До другого зошиту «Дріби[ої] біб[ліотеки]» я би думав дати Писарева «Пчоли» тільки не можу роздобути тексту окрім сербського. Писано, правда, що є перевід німецький, але через книгарню я не міг його добути. Може б, Ви де напитували» [т. 20, с. 38—39]. В червні 1879 р. повідомляє Павлика про початок друкування «Пчел» в українському перекладі В. Полянського, висловлює побоювання заборони з боку цензури і обіцяє вислати у випадку вдалого завершення друку. Цього ж місяця в іншому листі він розповідає: «Пчоли» наробили тут розруху... Писарев ходить у нас тепер по руках (ті томи, що тут є) і страх перевертає голови, далеко ґрунтовніше, ніж нас перевертав Чернишевський» [т. 20, с. 72—73].

Найяскравішим доказом Франкової уваги до творчості критика в цілому, названого памфлету зокрема, є блискуче використання художніх засобів і образів памфлета у власних творах.

Особливо яскраво, напрочуд переконливо і вдало це виявилось в художній структурі повісті «Борислав сміється», писаній якраз на початку 80-х років.

Нагадаємо, що нарис Писарева завершується такими словами: «Между тем пролетарии, встревоженные увяданием цветов, также начинают собираться в кучки и толковать...» * Цей не розгорнутий ще образ розбурханого бджолиного вулика, ця кінцева фраза памфлету стала для Франка ніби вихідним творчим поштовхом, своєрідним ідейно-естетичним стержнем, на якому будується твір.

Образ розбурханого бджолиного вулика змальовується в IX розділі Франкової повісті. Органічно пов'язаний з усією системою художнього сприйняття автора, він став ідейно-тематичним композиційним центром оригінального художнього твору, викликаючи численні асоціації з памфлетом Писарева і сприймаючись як логічне його продовження або завершення. «Восени, коли цвіти вже повідцвітали, спадь не паде, і жниво пчоляче скінчилося, починається на якийсь час голосне гамірливе життя в уліях. Пчоли, так як і хрещений народ, скінчивши свою нелегку роботу, люблять погутарити, зібратися купками перед очками та коло затворів, погомоніти та потрепати крильцями. Зразу зовсім ще не можна порозуміти, що воно таке і до чого йде. Ще в улію не сталося нічого нового. Ще кілька пильніших робітниць уперто вилітають щодень на поле, щоби по цілоденнім шуканню вернутися вечором домів з невеличким здобутком на лапках. Ще ситі трутні гордо побренькують собі, проходжуючись поміж наповнені медом комори та виходячи що день божий в полудне на верх улія погрітися на сонічку, подихати свіжим воздухом, розправити і розмахати неробучі кри-

* Писарев Д. И. Сочинения в 4-х т., т. 2. М., 1955, с. 119.

лечка. Ще бачиться цілковитий супокій, примірна згода в улію. А між тим уже в улію іншим духом повіяло. Пчоли-робітниці якимось таємниче шепчуть поміж собою, якимось підозрено похитують головками, якимось зловіщо стрижуть своїми щипчиками та пручають своїми лапками. Хто його знає, до чого се все і що таке готується в пчолинім царстві? Трути, певно, того не знають і по-давньому, ситенько наївши, гордо набренькують собі, проходячи поміж наповнені медові комори та виходячи що день божий в полудне на верх улія погрітися на сонічку, подихати свіжим воздухом, розправити і розмахати неробучі крилечка...

От таке саме почало діятися і в Бориславі в кілька день по описаній вище нараді: хто його знає, відки й як, досить того, що новим духом повіяло в Бориславі... Спідні, густі і сірі верстви перші почули новий пові, перші стрепенулися від нього... Ні з сього, ні з того при корбах, при млинах, при магазинах воскових, по шинках при горілці — усюди почалися між ріпниками розмови про те, як то всім тяжко жити, яка тяжка робота в Бориславі...» [т. 5, с. 368—369].

Звичайно, ця картина не є поодинокую, ізольованую в повісті, скоріше це основний мотив цілого твору, узгоджений з провідним у ній принципом використання образів, явищ із світу природи, подекуди навіть суто біологічного характеру для активної соціально-політичної пропаганди.

Образ бджолиного вулика з'являється і на початку VIII розділу: «Здалека і зблизька, з гір і долин, з сіл і містечок, день у день сотні людей плили-напливали до Борислава, як пчоли до улія» [т. 5, с. 356].

Аналогічною картиною закінчується розділ X: «Гамір змігся, але був се вже не понурий, тривожний гамір прибитої, безрадної маси; се був веселий гамір пчіл, що й для них настала весна, і зацвіли цвіти і ожила надія щасливішого життя» [т. 5, с. 382].

Іноді політичні асоціації цілком заступають природничу основу картини, метафоризуючи її, наприклад: «Буря збиралася над Бориславом — не з неба до землі, але з землі проти неба» — починає Франко X розділ своєї повісті. «На широких баланнях, на бориславській і банській толоці, збиралися грізні хмари: се ріпники сходилися на велику робітницьку раду» [т. 5, с. 374].

Безсумнівно, ці картини навіяні писаревським образом, хоч невірно було б уявляти собі видатний твір Івана Франка про перші кроки робітничого руху в Західній Україні лише як своєрідне втілення художніх засобів, винайдених талановитим російським публіцистом 60-х років. Саме життя, своєрідність життєвого шляху, світогляду, політичних поглядів, зокрема, наштовхнули письменника на вивчення, художнє дослідження і відтворення самої теми. Власне вона, її специфіка та природа визначили і характер художньої форми в цілому, і характер відбору різноманітних засобів художнього відтворення життя.

З іншого боку, співставлення стихійної маси з мурашками, з бджолами досить поширене і в російській, і в зарубіжній літературі саме в той час, і заперечувати ефективно використання Франком творчого досвіду Писарева, здається, підстав немає.

Е. М. ЧЕРНИЦКИЙ
ФРАНКО И ПИСАРЕВ

Резюме

Статья посвящена отношению Франко к Писареву — одному из проявлений глубокой симпатии украинского писателя-демократа к русскому революционно-демократическому движению 60-х годов. Высказывания, критические оценки фактов и явлений русской литературы свидетельствуют о том, что не только характер просветительской деятельности Писарева, но и сама индивидуальность пламенного пропагандиста глубоко импонировали Франко.

Є. Й. НОВОСЯДЛА

**І. Франко про творчий метод
Шекспіра, Байрона і Шеллі**

Тема «І. Франко і англомова література» вже досліджувались у низці наукових праць [4; 6; 9; 12], але автори їх здебільшого зосереджували увагу лише на історико-бібліографічному аспекті проблеми (що сказав І. Франко про того чи іншого письменника, коли, в якій праці, з якої нагоди, де надруковано його висловлювання тощо). Проблемний підхід до цієї теми притаманний лише науковим розвідкам М. С. Шаповалою [14; 15], в яких вона висвітлює вплив ідей творців наукового комунізму і російських революційних демократів на становлення і еволюцію естетичної концепції І. Франка, його боротьбу із занепадницькими течіями в західноєвропейській і українській літературі другої половини ХІХ—початку ХХ ст., з позитивістсько-натуралістичними напрямками у буржуазному літературознавстві, стверджує реалізм творчості великого англійського драматурга й дає характеристику літературознавчого методу Франка-шекспіролога.

Окремий розділ присвятив темі «І. Франко — дослідник англійської літератури» Я. Ривкіс у монографії «Іван Франко — дослідник російської та зарубіжних літератур» (1959). Приєднуючись загальному до думок Я. Ривкіса про шекспірологічні студії І. Франка, важко в той же час погодитись з його твердженням, ніби «Іван Франко в своїх передмовах часто дуже широко використовував не стільки свої власні думки, скільки синтезу-

вав поширені думки в шекспірознавстві того часу» [13, с. 151], оскільки воно суперечить висновкам, яких дійшли інші шекспірознавці — М. Шаповалова, І. Журавська, Н. Модестова [9; 11; 14; 15] та ін.

І. Ю. Журавська у праці «Іван Франко і зарубіжні літератури» (1961), висвітлюючи загальні аспекти проблеми «Франко та іншомовна література», не могла, очевидно, заглибитися в окремі національні літератури чи у творчість окремих авторів, отож проблема творчого методу не стала в неї предметом обговорення.

Дуже цікавими дослідженнями в цьому плані є кандидатська дисертація і статті О. І. Дея «Значення народної творчості у формуванні критичного реалізму Івана Франка» (1950), кандидатська дисертація М. І. Рєви «Проблема реалізму в літературно-критичних статтях Івана Франка 70—90-х років XIX століття» (1963), монографія І. Стебуна «Питання реалізму в естетиці Івана Франка» (1958), а також роботи О. Білецького, М. Бернштейна, П. Колесника, Ю. Кобилецького, Є. Кирилюка, С. Шаховського та ін.

У статтях про Шекспіра Франко вказує на дві головні передумови реалістичного і високохудожнього твору: 1) об'єктивні дані — реальні факти і події або певний літературний матеріал і 2) суб'єктивний фактор — особистість, світогляд і талант автора, його емоції, настрої. Одне без другого існувати не може. Як об'єктивні дані без таланту — тільки «купа хворосту», «грубий матеріал», так і суб'єктивний вимисел, талант без об'єктивних даних — тільки одна з реальних можливостей створення «безсмертного архітвору» [18, т. 18, с. 314]. Цю формулу Франко постійно застосовував у своєму аналізі творів Шекспіра, Байрона і Шеллі.

У вступній статті до Кулішевого перекладу «Гамлета» Франко пише, що устами Гамлета «поет висловив багато такого, що пекло його власну душу», що драма була створена «під впливом фактів, які дуже глибоко мусили зворушити душу і фантазію Шекспіра». Головний матеріал для Шекспірового «Гамлета», — продовжує Франко, — дало саме життя, реальні події, дійсні факти, які він сам бачив, пережив або чув від своїх сучасників. Решту матеріалу Шекспір почерпнув з літературних джерел.

Аналізуючи трагедію «Макбет», Франко теж шукає передусім її зв'язку з тодішнім життям, дійсними подіями і фактами, а також з літературними джерелами. Вчений, спираючись на досвід істориків літератури, наводить чимало історичних деталей, які могли послужити імпульсом до створення того чи іншого образу, впровадження того чи іншого мотиву [18, т. 18, с. 324—325, 328—329]. Говорячи про образи Шекспірових відьом, Франко зазначає, що тут буквально все «вірні скопійовано з того, як виображувано собі відьм у Шекспірових часах» [18, т. 18, с. 338].

Драма «Коріолан», зазначає Франко, тісно пов'язана з життям сучасної Шекспірові Англії, є в той же час суб'єктивною переробкою подій і фактів, відомих драматургові. Франко наголошує на органічній єдності об'єктивного і суб'єктивного факторів, аналізуючи відображені в «Коріолані» переживання — «не виrozumувані, не удані *ad hoc*» (для даного випадку. — Є. Н.), які «прориваються з елементарною силою з глибини його душі, виявляють себе такими конкретними рисами, що ми мусимо бачити в них ремінісценції автора, виплоди його життя і тих відносин, серед котрих розвивалася його творчість». «Старі римські, чи старі англійські, чи які-небудь інші часи він малював такими фарбами, яких достарчувала йому сучасна його дійсність» [18, т. 18, с. 338].

Шекспірова комедія «Приборкання непокірної», на думку Франка, повна автобіографічних моментів, зокрема подій з молодих літ драматурга. В комедії зображено «порядки в тодішнім панському дворі, сцену вставання, вмивання», ми «чуємо про страви, які подавано на стіл, про напої, яких уживано щодня. Все те, як видно, були сцени і деталі, добре відомі Шекспірові з молодих літ» [18, т. 18, с. 347].

Франко вказував, що Шекспір був реалістом навіть у таких п'єсах, як «Сон в літню ніч» і «Буря», де фантастичний елемент посідає помітне місце. Говорячи про зв'язок художньої творчості з дійсністю, Франко має на увазі не тільки певні реальні явища, події, предмети, що послужили прототипом художніх образів; такою дійсністю, як уже зазначалося, для нього є «настрій і філософія автора» напередодні і під час роботи над художнім твором [18, т. 18, с. 351]. Реальні факти чи спогади про реальні факти створюють в душі поета певний настрій * (під час роботи над «Гамлетом» цей настрій був «ліричним», «меланхолійним» [18, т. 18, с. 315]), — який стає своєрідним «провідником», «посередником» цих фактів при формуванні художнього твору. Таким чином, факти, реалії відбиваються у творі не тільки безпосередньо, але й через настрої, враження, які вони викликали в авторові [18, т. 18, с. 357]. Шекспір завжди «пере-кроював... своє джерело, деколи — рідко — для самої драматичної будови, а деколи — частіше — для тенденції» [18, т. 18, с. 336].

Та велика роль, що її відводить Франко такому суб'єктивному факторові як настрої, ніскільки не суперечить його поглядів на художню творчість як пізнання. Адже настрої — теж реальність, бо він зумовлений реальними факторами [16, с. 322]. Тут Франко цілком стоїть на позиціях матеріалістичної естетики [11, с. 267]. Характеризуючи пізнавальні образи

* Франко вживає це слово не у звичайному, побутовому, а в філософському значенні для вираження загальноемоційного стану людини, зумовленого соціальними факторами, стану, в якому виявляється загальна спрямованість людини, її психічна орієнтація, ставлення до життя.

як копію, відображення, знімок з об'єкта відображення і підкреслюючи достовірність відображення, В. І. Ленін вказує на те, що образ не є тотожним об'єктові, що відображення може бути лише «приблизною» копією відображуваного, але про тотожність говорити тут безглуздо [2, т. 29, с. 715]. В. І. Ленін рішуче наголошує на суб'єктивності відображального процесу: «Свідомість людини не тільки відображає об'єктивний світ, а й творить його» [2, т. 29, с. 179].

У комедії «Багато галасу даремно» найбільше сподобався Франкові образ Беатріче — «правдива перла сього твору» — в якому він бачить «духовний портрет англійської дами з вищої аристократії Єлизаветинського часу». Це не витвір Шекспірової фантазії, не вигаданий образ: «Шекспір в ту пору, — стверджує Франко, — мусив пізнати таких жінок, обертатися в їх товаристві, любити їх» [18, т. 18, с. 367]. Реальні прототиби мав Шекспір і для образів міської сторожі: «Догадуються, — пише І. Франко, — що Шекспір змалював тут живцем поліціантів свого рідного містечка Стратфорда, з якими і сам не раз замолоду мусив мати діло» [18, т. 18, с. 368].

Однак у більшості своїх літературознавчих праць Франко-реаліст з особливою наполегливістю наголошує на залежності настрою від реального життя, від тої обстановки, середовища, в якому живе і творить художник. Виявлення, розкриття цієї залежності Франко вважає найцікавішим питанням. Він пише: «Говорячи про інтуїційну силу, про фантазію поета, яка, мовляв, може творити такі постаті, се значить не розуміти процесу поетичної творчості. З нічого і найбільший поет не створить нічого, а такі геніальні креації, як Клеопатра, свідчать не тільки про велику фантазію і драматичну силу автора, але також про те, що в його душі мусив назбиратися великий запас вражень, досвідів, болів і радощів, надій і розчарувань, коли з них, мов із морської піни, могла виринути така креація» [18, т. 18, с. 377—378].

Інтерес Івана Франка до творчості Байрона висвітлено частково у працях І. Ю. Журавської «Іван Франко і зарубіжні літератури», Я. Ривкіса «Іван Франко — дослідник російської та зарубіжних літератур» і Н. Козлової «Іван Франко — перекладач містерії Байрона «Каїн». І. Ю. Журавська підходить до цієї теми в історико-біографічному плані, характеризує творчість відомого англійського поета з позицій радянського літературознавства. Я. Ривкіс досліджує цікавий аспект проблеми «Франко і англійська література», а саме: роль і вплив містерії «Каїн» на створення Франком поеми «Смерть Каїна». Н. Козлова [10] в основному приділяє увагу розглядові перекладу відомого твору Байрона на українську мову, здійсненого І. Франком. Жоден із авторів не торкається питання «Іван Франко про творчий метод Байрона». Погляди І. Франка на творчий метод Шеллі теж не стали тут предметом спеціального дослідження. Це, очевидно, пояснюється тим, що про Шеллі

Іван Франко залишив тільки принагідні зауваження, зокрема у статті «Лорд Байрон» [17].

У творчості революційних романтиків Байрона і Шеллі, як і в трагедіях Шекспіра, Франко шукав передусім елементи історизму й реалізму, вміння збагнути і художньо виразити загальнолюдські проблеми, найсуттєвіше і найтипівіше в природі і суспільстві, найзагальніші і найглибші відношення між явищами і предметами навколишнього світу.

Розглядаючи поему «Мандри Чайльд Гарольда», Франко захоплюється перш за все тим, що тут «стільки... живої правди, глибоких спостережень і блискучих картин природи» [17, с. 375]. Він підкреслює, що твори Байрона органічно пов'язані з реальною дійсністю, з переживаннями і думками їхнього автора. Байрон «пройшов усю глибину людського горя, пережив такі муки», після яких його «розуміння і відчуття людського горя сталося безмірно глибше, співчуття з людськими муками і слабостями живіше і тепліше» [17, с. 377]. Персонажі трагедії «Сарданапал», — констатує Франко, — повні «життя і сили» [17, с. 378].

У висловлюваннях про Байрона Франко також наголошує на ролі інтуїції у художньому творенні поряд із вивченням, знанням об'єктів художнього зображення. Так, він пише, що, хоча Байрон знав українські степи тільки з наслуху, проте створив вражаючий образ української природи, «з геніальною силою і вірністю змалював безмежні степи України» [17, с. 377] у поемі «Мазепа». «Сарданапал» в очах Франка — «доказ високогеніальної інтуїції Байрона» [17, с. 378].

Загальнолюдська проблематика — друга важлива риса творчості Байрона [18, т. 17, с. 231], на яку вказує Франко. Хоча талант Байрона і «односторонній», проте поет, висловлюючи «свої погляди, болі, мрії і змагання», «висказував і те, чим жила уся суспільність» тієї доби. Байрон, — зазначав учений, — не виступав проти «якихсь моментальних помилок одиниць або хиб характеру національного» — він боровся проти «основних віковичних устроїв суспільного ладу, особливо того, який зложився в Англії» [3, с. IV—V].

Загальнолюдський зміст Франко відзначав і в кращих творах німецької класичної літератури [5, с. 128]. Він писав, що загальнолюдське, типове не суперечить національному, індивідуальному, особливому (див. статті «Інтернаціоналізм і націоналізм в сучасних літературах», «Формальний і реальний націоналізм»), якщо вони діалектично поєднуються і одне не переважає над другим. Ця думка збігається з думкою В. І. Леніна про те, що «всезагальне має втілювати в собі багатство особливого, індивідуального, окремого (усе багатство особливого і окремого)» [2, т. 29, с. 85]. Таке поєднання одиничного і загального Франко вбачав у Байрона, якого «гігантська особистість» [18, т. 18, с. 304] та «гордий індивідуалізм» [18, т. 18, с. 185] не перешкоджали йому виразити у своїх творах загаль-

нолюдські проблеми буття, створити «англійський відгомін Гетевого «Фауста» — поему «Манфред» [17, с. 376], а в четвертій частині «Чайльд Гарольда» виразити «огнистими словами... свою неvigаслу любов до рідного краю» [17, с. 377].

Критично-опозиційний елемент у творчості Байрона Франко цінує не менше, ніж його реалізм. Це й зрозуміло: критично-опозиційне ставлення Байрона до сучасного йому суспільства гармонувало з критично-опозиційним ставленням Франка до галицької рутини кінця ХІХ—початку ХХ століть. Література, — на думку Франка, — має «бути робітницею на полі людського поступу», вона повинна вказувати «хиби суспільного устрою... і будити охоту і силу в читателях до усунення тих хиб» [18, т. 16, с. 13]. У творах Байрона Франко бачить той «святий вогонь обурення та ненависті проти усього злого, котрий горів у душах усіх найліпших людей того часу» [17, с. 379]. «Велике справді революційне значення Байронового життя і Байронової поезії», — говорить Франко в іншому місці, — «було власне в тім, що в пору важкої реакції та занепаду духа... він з нечуваною елементарною силою виступає як речник свободи особи, як бунтар проти всього усталеного, усвяченого, шаблонового» [3, с. IV—V].

Характеризуючи творчість Шеллі, Франко підкреслював її загальнолюдську проблематику, протиставляв «універсалізм... Шеллі» галицькій «тісній парафіянщині» [18, т. 17, с. 231]. У статті про польського поета Яна Каспровича, перекладача творів англійських авторів, у тому числі й поезії Шеллі, Іван Франко вказує на відмінність між естетичними принципами сучасних йому романтиків та ідейно-художніми засадами Байрона і Шеллі. Він пише: «Каспрович по своїй природі реаліст... між тим традиція романтичної школи веде його в світ примар... і фантастичних постатей» [18, т. 18, с. 183]. На перший погляд таке твердження здається дивним, необгрунтованим. Проте І. Франко висловлює тут слушну і глибоку думку: він стверджує, що творчий метод романтиків Байрона і Шеллі не ідентичний творчому методу західноєвропейської романтичної школи кінця ХІХ—початку ХХ століття. Характеризуючи Каспровича, І. Франко дає, таким чином, оцінку творчому методові Байрона і Шеллі, який він вважає близьким до методу реалістів і несумісним з методом представників реакційного романтизму, в душі якого були написані і окремі поезії Яна Каспровича.

Заслуговує на увагу також висловлювання І. Франка про Байрона і Шеллі із статті «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах» [18, т. 18, с. 508]: «Тільки реалізм і натуралізм, зародившись первісно в Англії в творах геніальних ідеалістів Байрона і Шеллі... розіллявся по всій Європі могутньою хвилею, що... сплodiла літературу, яка надовго лишиться славою і окрасою ХІХ віку» [18, т. 18, с. 564]. Ці слова продовжують і уточнюють наведену вище думку І. Франка. Він не тільки стверджує наявність реалістичних тенденцій у творах англійських авторів, а й вказує на їхню могутню силу, що вплинула на всю європейську літературу ХІХ століття.

лійських революційних романтиків, але й вказує на їх органічний зв'язок з найвидатнішими реалістами Англії XIX ст., з європейською реалістичною літературою взагалі. Слово «ідеаліст» не суперечить такій інтерпретації Франкового висловлювання. Тут і в інших місцях воно вживається І. Франком для позначення ідейності, філософської насиченості творів письменника.

Говорячи про Байрона, Франко постійно має на увазі й Шеллі, якого вважає «не менш геаніальним від самого Байрона» [17, с. 386]. Оцінка, що її Франко дав їм обом, збігається в цілому з оцінкою, яку вони одержали у марксистському літературознавстві, яке бачить у творчості Байрона і Шеллі найвищий розквіт революційного романтизму. Байрон створив величавий образ героя-бунтаря, що повстає проти лицемірної моралі панівних класів, політичної несправедливості, який воліє смерть, ніж рабську покору. Ще привабливішою є для нас постать Шеллі, якого Енгельс назвав «справжнім революціонером», який, коли б залишився живим, «завжди відносився б до авангарду соціалізму». Тоді як Байрон вносив у свою поезію ноту песимізму, трагізм, героїзацію самотньої титанічної особи, Шеллі оптимістично дивився в майбутнє, захоплювався ідеалами соціалізму, вірив у прийдешнє торжество соціальної справедливості («Звільнений Прометей» та ін.), його герой — революціонер, який віддає себе служінню людству, боротьбі проти земних і небесних тиранів. Ось чому Енгельс назвав його «геніальним пророком», предтечею соціальної поезії XIX—XX ст. [1, т. 2, с. 442]. Романтична література в багатьох відношеннях розчистила ґрунт для наступного розвитку реалізму.

Аналізуючи творчу спадщину Шекспіра, Байрона і Шеллі, Франко, як ми бачимо, зосереджує головну увагу на проблемі реалізму, вказує на типовість їхніх героїв і тої обстановки, в котрій вони діяли, на обумовленість їхньої творчості соціально-історичними факторами. Він бачить у творчості цих письменників дзеркало їхньої епохи, широку панораму важливих суспільних процесів і політичних подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. і Енгельс Ф. Твори.
2. Ленін В. І. Повне зібрання творів.
3. Байрон Гордон. Чайльд Гарольдова мандрівка. Іван Франко. Передне слово. Львів, 1905.
4. Бортник Є. Іван Франко про Мільтона і його трагедію «Самсон — борець». — У зб.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 6. Вид-во Львів. ун-ту, 1960.
5. Возняк С. М. Іван Франко — поборник єднання народів. ВО «Вища школа», Вид-во при Львів. ун-ті, 1974.
6. Гудзович М. Франко-шекспіролог. — «Література і мистецтво», 1941, № 5.
7. Дей А. И. Значение народного творчества в формировании критического реализма Ивана Франко. Автореф. канд. дис. К., 1950.
8. Дей О. До поглядів Івана Франка на український фольклор. — У зб.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 1. Вид-во Львів. ун-ту, 1948.

9. Журавська І. Ю. Іван Франко і зарубіжні літератури. К., Вид-во АН УРСР, 1961.

10. Козлова Н. Франко — перекладач містерії «Каїн» Байрона. — У кн.: «Наукові записки Житомирського пед. ін-ту», т. 11, серія лінгвістична.

11. Модестова Н. Шекспир в українському літературознавстві. — У кн.: В. Шекспир. Матеріали і дослідження. М., Изд-во АН СРСР, 1964.

12. Нечипорук О. Д. Український Каменярь і шотландський бард (Р. Бернс). — У зб.: Українське літературознавство. Вип. 17. Вид-во Львів. ун-ту, 1972.

13. Ривкіс Я. Іван Франко — дослідник російської та зарубіжних літератур. Вид-во Житомирського пед. ін-ту, 1959.

14. Шаповалова М. С. Про Франкові переклади Шекспіра. — У зб.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 2. Вид-во Львів. ун-ту, 1949.

15. Шаповалова М. С. Іван Франко — исследователь и переводчик Шекспира. Автореф. канд. дис. Львов, 1951.

16. Філософський словник. К., Вид-во АН УРСР, 1973.

17. Франко І. Лорд Байрон. — У кн.: Взорн поезії і прози. Львів, 1894.

18. Франко І. Твори в 20-ти т. К., ДВХЛ, 1950—1956.

Е. И. НОВОСЯДЛА

И. ФРАНКО О ТВОРЧЕСКОМ МЕТОДЕ ШЕКСПИРА, БАЙРОНА И ШЕЛЛИ

Резюме

В статье на основе публикаций и заметок И. Франко о творчестве великого английского драматурга эпохи Возрождения Шекспира и виднейших представителей английского романтизма Байрона и Шелли показано, что проблеме творческого метода писатель придавал исключительно важное значение. Особого внимания заслуживает факт, что несмотря на принадлежность названных писателей к разным эпохам и разным литературным течениям, Иван Франко подходит к ним прежде всего с точки зрения связи их творчества с исторической действительностью, с той реальной средой и действительными обстоятельствами, в которых они жили и создавали свои произведения. Такой подход позволил ученому увидеть то общее, что объединяет всех больших мастеров художественного слова, а именно, несхожесть художественно-образного восприятия и оформления виденного и пережитого.

І. М. ХУДЗЕЙ

Творчість А. Франса в оцінці І. Франка

Питання про Івана Франка як дослідника і критика французької літератури висвітлено в багатьох статтях та монографіях. Проте окремої праці про погляди І. Франка на творчість французького письменника-гуманіста Анатолія Франса ще немає. Окремі принагідні міркування з цього приводу знаходимо в працях Я. Ривкіса [10, с. 128] та І. Журавської [3, с. 311]. На жаль, не з усіма з них можна погодитися. Надто категоричним, на наш погляд, є твердження авторів, нібито Франко не зрозумів творчості А. Франса або поставився до неї негативно.

Як відомо, у деяких працях І. Франко справді зачислює Франса в один ряд з такими французькими реакційними письменниками, як Бурже та Брюнетьер. Так, у 1898 р. у статті «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах» він зазначав, що у французькій літературі 80-х років минулого століття «починають здобувати собі повагу писателі ненатуралісти, неокатолики, як Бурже, Анатоль Франс та Брюнетьер, або такі, як Гі де-Мопассан, що відносяться однаково скептично до догм християнських, як до здобутків науки, до натуралізму і спіритуалізму» [14, т. 18, с. 507].

Очевидно, тоді Франко ще не знав про полеміку А. Франса з Бурже та Брюнетьером, в ході якої, як зазначає дослідниця французької літератури І. С. Ковальова, «Франс відкидає реакційний догматизм Брюнетьера, який старався підкорити думку буржуазній моралі, і спробу Бурже підкорити думку і науковий аналіз католицькій догмі» [4, с. 18]. Франко зачислявав французького письменника до «неокатоликів» не тільки на підставі його ранніх поезій, але й естетичних принципів Франса стосовно літератури до 1889 року.

Слід зауважити, що на той час Франко був не єдиним письменником, який критично поставився до літературного доробку А. Франса. Основоположник пролетарської літератури М. Горький, який згодом назве французького письменника другом і товаришем російського народу, в чорновому варіанті статті «Разрушение личности» (1908) характеризував Франса «холодним і застиглим красенем» [1, т. 24, с. 526].

Гострій критиці піддала окремі положення утопічного роману А. Франса «На білому камені» Леся Українка у статті «Утопія в белетристиці» (1905). Негативне враження на письменницю справили і «нова мораль» роману, і твердження одного з героїв книжки про те, що «прийдешні поети залишили зовсім глузд і зміст і пишуть якісь «делікатні речі» особливою мовою з особливою граматикою, вживаючи консонансів та алітерації (зовсім, як французькі декаденти!)» [13, т. 8, с. 178].

Щоправда, поетеса надавала певну перевагу Франсові над іншими письменниками-утопістами, наголошуючи, що в «новій щодо часу белетристичній утопії Анатolia Франса ми бачимо певні ознаки перемоги новітнього над старосвітським» [13, т. 8, с. 175]. У цілому ж, на думку Лесі Українки, утопічні картини роману «На білому камені» свідчать про буржуазну обмеженість Франса. «З публіцистичного погляду, — зазначає вона, — можна б пояснити такий порожній результат класовим становищем автора, що не може одірвати своїх звичок від того ладу, якого вже не поважає, то й тішить себе тим, що, мовляв, і кожен інший лад не кращий» [13, т. 8, с. 179].

Подібну думку висловив радянський дослідник творчості А. Франса С. І. Лиходзієвський у статті «Острів пінгвінів» Анатolia Франса як сатиричний роман». Не применшуючи сили Франсової сатири, автор підкреслює, що «наявність у ній (сати-

рі. — І. Х.) чорного обрамлення, яке пронизує її відчуттям суму, зумовлена обставинами, в яких створювалась сатира Франса, і свідчить не тільки про незрілість революційного світогляду художника, а й про обмеженість можливостей критичного реалізму як такого в справі розвінчування класового суспільства» [7, с. 158].

Для повнішого висвітлення ставлення Франка до літературного доробку А. Франса 80—90-х років варто зупинитись на ранніх естетичних поглядах французького письменника. Незважаючи на те, що з кінця 80-х років А. Франс сформувався як письменник-реаліст, все ж у романі «Сад Епікура» (1894) та ряді статей цього періоду відчуваються ідеалістичні та антиреалістичні тенденції письменника. Проїнятий агностицизмом роман «Сад Епікура» проповідує принцип поблажливої іронії та суспільної пасивності: Франс, як і Леметр, відстоює суб'єктивну критику. Так, у 1888 р. він проголошує: «Мистецтво за своєю природою безкорисне і чудове. У нього нема іншої мети, як подобатись. Потрібно, щоб воно було приємним при будь-яких умовах» [16, с. 208].

Принципи «нової реальної літературної школи» [14, т. 16, с. 12], якими все життя керувався І. Франко, заперечувалися французьким письменником і на початку 90-х років. А. Франс, як зазначає Н. Ф. Ржевська, при розгляді творчості того чи іншого письменника «бере за основу естетичний принцип, а не їхню політичну позицію» [9, с. 217].

На відміну від французького письменника, І. Франко ставив значно ширші вимоги до реалізму. Так, у статті «Слово про критику», опублікованій 1896 р. в журналі «Жите і слово», він підкреслював, що сучасна література знаходиться в «живім та тіснім зв'язку з суспільним розвитком», що вона перебуває в нерозривній єдності «з кипучою класовою боротьбою» і є «правдивим, свідомим та живим виразом інтересів, смаку, поглядів і почувань суспільності» [14, т. 14, с. 250]. Ставлення А. Франса та багатьох інших французьких письменників цього періоду до літератури Франко піддав нищівній критиці у своїй розвідці «Із секретів поетичної творчості». «Страшним прикладом, — пише він, — може тут служити власна французька критика, або безідейно-суб'єктивна, як у Леметра, або безідейно-догматична, як у Брюнет'єра, в усякім разі нібито артистична, т. є. така, що блискучою, ніби артистичною формою маскує свою ненауковість» [14, т. 16, с. 254].

Критичне ставлення Каменяра до французького письменника пояснюється ще однією обставиною — тим, що українські декаденти, щоб не бути самотніми у своїх поглядах на роль і місце літератури в суспільстві, часто спиралися на твори Франса раннього періоду.

Показово, що навіть коли Франс уже відмовився від своїх попередніх поглядів на літературу і твердо став на позиції реалізму, українські декаденти продовжували цікавитись його ран-

німи літературно-критичними працями. Зокрема, у 1906 р. М. Яцків, який перебував тоді під впливом ідей декадансу, вмістив у журналі «Світ» свій переклад праці Франса «Чого нам сумно». У примітці до згаданого твору перекладач зазначав: «Пускаючи між шановну громаду промінь найінтелегентнішого теперішнього естетика й писателя, маю вдоволене, що бодай тим чином віддам довг свого щирого обов'язку» [11, с. 133]. Названа праця А. Франса написана з нагоди опублікування мемуарів морського офіцера — письменника П. Лютті про своє перебування в Японії. Письменник аналізує не тільки твір Лютті, але й збірку новел Мопассана «З лівої руки». Віддаючи належне Мопассану як письменнику-реалісту, персонажі новел якого «досить буденні, але страшно правдиві», він все ж наголошує на тому, що ці новели «залишають відчуття смутку». Далі автор висловлює ряд песимістичних ідей щодо віри в майбутнє. «Не маємо жодної надії, — пише він, — і не віримо вже в те, що потішало наших батьків». А. Франс підкреслює зростання класового антагонізму в капіталістичному суспільстві, де «боротьба за буття стає все завзятішою ніж коли-небудь», при цьому наголошує, що «перемога стає більш невловимою».

Песимістичне забарвлення твору А. Франса дало можливість одному з лідерів декадентського угруповання «Молода Муза» О. Луцькому в «Маніфесті «Молодої Музи» зауважити: «В сучасній людській громаді чимраз частіше почався з'являти тип людини, що втратила всяку віру і надію, і сей пролом в душі сучасного людства найкраще здається заобсервував і розібрав славний А. Франс в своїй невеликій, але цінній студії «Чого нам сумно» [2].

Як відомо, Франко піддав нищівній критиці цей маніфест і засудив реакційну суть українських письменників-декадентів, вказуючи при тому на їхнє рабське плазування перед буржуазною культурою Заходу.

Очевидно, саме у запалі полеміки з декадентами Франко назвав Франса «випасеним і вічно усміхненим членом Французької академії» і заперечив твердження Луцького, ніби Франс належить до письменників «якоїсь глибокої душевної чи сердечної кризи» [14, т. 16, с. 374].

Проте згодом Каменяр починає прихильніше ставитись до творчості французького письменника, про що свідчать, зокрема, такі факти. Будучи редактором «Літературно-наукового вісника» (далі «ЛНВ»), Франко вмістив там переклади ряду творів Франса, зокрема роман-памфлет «Острів пінгвінів», новелу «Олов'яний солдат» та ін.

Не буде помилковим, на нашу думку, припущення, що переклади О. Франко новел французького письменника «Король п'є» («ЛНВ», 1901, т. XV) та «Кимейський співак» («ЛНВ», 1901, т. XIV) робились під впливом І. Франка. У 1903 р. він сам переклав дві новели Франса: «Новорічна казка» та «Крен-

кебіль». В примітці до публікації останньої Франко зазначив: «Отсе оповідане, передане тут з деякими скороченнями, послужило авторови основою триактової драми, яка перед місяцем з великим успіхом була виставлена в однім із паризьких театрів» [5, с. 175].

Те, що Франко переклав цю новелу з деякими скороченнями (не порушуючи при цьому ідейної композиції твору), не може розцінюватися як доказ його критичного ставлення до Франса, оскільки подібна манера письменника проявила себе і в перекладах творів Золя, реалізм якого він високо цинив. І все ж поява цих перекладів не випадкова. Адже, як слушно зазначив Л. Д. Іванов, «добираючи тексти для перекладу, Франко підходив до творів зарубіжної літератури з тими критеріями реалізму і народності, які були основою естетичних переконань письменника, що склалися під впливом літературно-естетичних поглядів Белінського, Чернишевського, Шевченка» [12, с. 144—145].

Оскільки наприкінці 90-х років французький письменник-реаліст переосмислив свої погляди на літературу, змінилося й ставлення Франка до його літературного доробку. Крім всього сказаного, цікаво відзначити той факт, що Франко високо цинив і художню довершеність творів Франса, про яку пізніше А. В. Луначарський писав: «Художня майстерність Франса, така об'єктивна, така неповторна, така безсумнівна, що заперечувати її не могла ніяка критика» [8, т. 5, с. 585]. З цього погляду особливої уваги заслуговує стаття Франка «Тен як історик французької революції» (1908). Піддаючи різкій критиці помилкові, а то й реакційні погляди Тена на історичний процес, автор віддає йому належне, як художнику. Він вказує, «що стиль (Тена. — І. Х.) так старанно одшліфований і загострений, як дамасценська сталь, що іноді наводить покуса ставити Тена як стиліста обік Анатолія Франса» [14, т. 19, с. 763].

Слушним, на наш погляд, буде і зіставлення висловлення Франка про французького письменника як «неокатолика» (1898) з його приміткою до українського перекладу праці Франса «Розділ держави від церкви». Згадана праця, написана Франсом у вольтерівському дусі, була разючою сатирою на церкву та її служителів. У примітці до перекладу цього твору Франко вказував на її атеїстичну спрямованість: «Тут даємо інтересну статтю члена французької Академії Анатолія Франса про пекуче тепер питання законодавчого розділу церкви від держави, а властиво ту часть його статті, де характеризується становище римської церкви і римської дипломатії». Далі Франко наголошує, що «...уваги і висновки французького письменника не позбавлені і для нас певної актуальної вартости» [6, с. 6].

Наведена цитата ще раз підтверджує думку про помітну еволюцію у ставленні Франка до французького письменника-гуманіста. На жаль, Франко не дожив до того часу, коли А. Франс

став на захист Великої Жовтневої соціалістичної революції, і, як вказує Марсель Кашен, продемонстрував «свою симпатію до соціалізму, в прямому розумінні цього слова» [15].

ЛІТЕРАТУРА

1. Горький М. Собрание сочинений в 30-ти т. М., «Худ. литература», 1949—1956.
2. «Діло», 1907, № 249.
3. Журавська І. Іван Франко і зарубіжні літератури. К., Вид-во АН УРСР, 1961.
4. Ковалева И. С. Творчество Анатоля Франса в годы перелома. (1889—1895). Изд-во Ленинград. ун-та, 1957.
5. «ЛНВ», 1903, т. 22, кн. V.
6. «ЛНВ», 1905, т. 29, кн. I.
7. Лиходзиевский И. С. «Остров пингвинов» Анатоля Франса как сатирический роман. — «Учен. зап. Ташкент. пед. ин-та им. Низами». Вып. IV, 1957.
8. Луначарский А. В. Собрание сочинений в 8-ми т. М., «Худ. литература», 1963—1967.
9. Ржевская Н. Ф. Об эстетических взглядах Анатоля Франса. — «Учен. зап. Орехово-Зуевского пед. ин-та», т. IX, вып. 3, 1958.
10. Ривкіс Я. Іван Франко — дослідник російської та зарубіжної літератур. Житомир, 1959.
11. «Світ», 1906, ч. 9.
12. Творчість Івана Франка. К., Вид-во АН УРСР, 1956.
13. Українка Леся. Твори в 10-ти т. К., «Дніпро», 1963—1965.
14. Франко І. Твори в 20-ти т. К., ДВХЛ, 1950—1956.
15. Les lettres françaises, 1949, N 280, 6 octobre.
16. France A. «La vie littéraire», v. II.

И. М. ХУДЗЕЙ

ТВОРЧЕСТВО А. ФРАНСА В ОЦЕНКЕ И. ФРАНКО

Резюме

Рассматривая отношение украинского писателя-демократа И. Франко к творчеству А. Франса, автор статьи приходит к выводу, что отрицательные суждения И. Франко о произведениях французского писателя в значительной степени обусловлены той борьбой в литературе, которая велась писателями-революционерами против декадентского течения в 80—90-х годов. Вместе с тем в статье показано, как меняется отношение украинского писателя к Франсу с эволюцией эстетических взглядов последнего.

П. К. МЕДВЕДИК

Твори І. Франка у грамзаписах (Дискографія)

Грамофонні платівки є неоціненним джерелом інформації про культурне життя кожного народу. У період відсутності або обмеженої кількості використання існуючих сьогодні засобів комунікації — радіо, телебачення, магнітофонних записів — грамофонні платівки були основним джерелом поширення і популяризації кращих музично-вокальних та літературних надбань світової культури. І сьогодні у населення нашої країни зростає інтерес до грамплатівок та інших фонозаписів великих майстрів вокалу, музикантів, музично-хорових колективів, читців художнього слова, живого слова письменників тощо.

Грамофонний засіб фіксування звуків за 1877—1895 роки пройшов стадію наукових пошуків, експериментування і виготовлення перших платівок. Перший примітивний експериментальний прилад — грамофон із восковими дисками для звукозапису — зробив Е. Берлінгер 1887 р. Згодом він вдосконалював свій грамофон і почав виробляти у своїй лабораторії спочатку целулоїдні, а потім ебонітові платівки. Перша його фабрика виготовлення грамофонів і платівок була відкрита у 1897 році. Та великої популярності грамофонні платівки набули на початку нашого століття.

У 1901 р. у Російській державі було відкрито першу фабрику грамофонних платівок. До революції такі фабрики були у Ризі, Петербурзі, Москві, Варшаві, Києві. У 1906—1910 рр. центрами звукозаписів для грамофонних платівок на Україні стали Київ, Полтава, Одеса, Харків і Львів.

Перша грамофонна платівка з романсом Д. Січинського на слова І. Франка «Як почуєш вночі» була записана 1909 р. у Львові у виконанні видатного українського оперного співака Модеста Менцинського (1875—1935). Про велику популярність романсу свідчить те, що у тому ж році його наспівав на платівку польський співак Львівської опери Адам Людвик (1875—1952). Дожовтневу «фонограмну франкіану» (відомо сім записів) становлять також записи оперних співаків Романа Любинецького і Леона Тендлера та хорів Львівського українського театру (диригент М. Коссак) і Львівського «Бояна».

Значно збагатилась «фонофранкіана» у радянський час. У ній представлені романси, хорові та інструментальні твори,

сцени з драматичних вистав, балетів, художнє читання творів І. Франка (або за їх мотивами). Крім цього, Всесоюзна фірма «Мелодия» з навчальною метою для середніх шкіл та вищих навчальних закладів випущена у 60—70-х роках серія фонохрестоматій, у які ввійшли записи творів великого Камеляра. Окремі фонозаписи є у титрах кінофільмів, у магнітофонних фондах Державних комітетів по телебаченню і радіомовленню.

Серед радянських виконавців-вокалістів «грамофонної франкіани» народні артисти СРСР З. Гайдай, Б. Гмиря, Д. Гнатюк, М. Гришко, Л. Руденко, А. Солов'яненко, Є. Червонюк, народні артисти УРСР В. Гужова, С. Козак, М. Кондратюк, М. Фокін та інші обдаровані митці. У виставах драм І. Франка записані народні артисти СРСР А. Бучма, В. Добровольський, Н. Ужвій та актори московських театрів. Читцями грамзаписів є народні артисти СРСР В. Добровольський, І. Мар'яненко, народні артисти республіки А. Гашинський, О. Омельчук, заслужений артист УРСР М. Шутько та інші.

Тільки у грамофонних платівках твори І. Франка нараховують до 70 записів. Їхніми виконавцями є визначні діячі української, російської і польської культур. Нижче поміщаємо бібліографію «Дискографії франкіани». Подані тут платівки радянського часу записані у 1948—1973 роках. Початкові літери у номерах платівок означають: «Д» — довгограюча, «М» — монофонічна.

БІБЛІОГРАФІЯ

ФОНОЗАПИСІВ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ, ХУДОЖНЬОГО ЧИТАННЯ, ДРАМАТИЧНИХ ВИСТАВ НА ТЕКСТИ І. ФРАНКА ТА ЗА МОТИВАМИ ЙОГО ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

ДОЖОВТНЕВИЙ ПЕРІОД

Хорові твори

1. «Не надійся нічого». Музика... (?). Виконує мішаний хор Львівського театру товариства «Українська бесіда» (диригент М. Коссак). Запис 1913 р. Платівка № 2030.
2. «Розвійтеся з вітром». Музика М. Лисенка. Виконує мішаний хор Львівського «Бояна». Запис 1910—1911 рр. Платівка № X-562041.
3. «Я не кляв тебе, о зоре». Музика М. Лисенка. Виконує мішаний хор Львівського «Бояна». Запис 1910—1911 рр. Платівка № X-562040.

Солоспіви

1. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Музика І. Воробкевича. Виконує Р. Любинецький. Запис 1911 р. Платівка № 52820.
2. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Музика І. Воробкевича. Виконує Л. Тендлер. Запис 1911 р. Платівка № 51860.
3. «Як почувеш вночі». Музика Д. Січинського. Виконує М. Менцинський. Запис 1909 р. Платівка № С-422070.
4. «Як почувеш вночі». Музика Д. Січинського. Виконує А. Людвик. Запис 1909 р. Платівка № 175925.

РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Кантати

«Весна». Музика М. Скорика. Виконує Державна хорова капела «Трембіта» (солісти Є. Малиновська, І. Дмитрук) і Державний симфонічний оркестр Львівської філармонії п/к Д. Пелехатого. Платівка № 024685-6*.

Хорові твори

1. «Вічний революціонер». Музика М. Лисенка. Виконує Державна хорова капела УРСР «Думка» п/к О. Сороки і симфонічний оркестр п/к О. Климова. № 17955.

2. «Вічний революціонер». Музика М. Лисенка. Виконує Державна хорова капела «Трембіта». № Д-02287-8.

3. «Вічний революціонер». Музика М. Лисенка. Виконує чоловіча хорова капела Музично-хорового товариства УРСР п/к С. Дорогого у супроводі ф-но В. Гульбе. Запис 1972 р. № Д-030967.

4. «Вічний революціонер». Музика М. Лисенка. Виконує хор верстатобудівників Хмельницької області. № Д-20909—10.

5. «Вічний революціонер». Музика М. Лисенка. Виконує самодіяльний народний чоловічий хор с. Токи Тернопільської області п/к Я. Швириди. Запис 1972 р. № М-31—36044.

6. «Гримить». Музика М. Вериківського. Виконує Державна капела бандуристів УРСР п/к О. Мінковського. Читає П. Колесник. № 27303.

7. «Даремне пісню». Музика Д. Січинського. Виконує Державна капела бандуристів УРСР п/к О. Мінковського. № 27302.

8. «Непереглядною юрбою». Музика Д. Січинського. Виконує Державна хорова капела «Трембіта» п/к П. Муравського. № 31766—7.

Солоспіви

1. «Безмежне поле». Музика М. Лисенка. Виконує Б. Гмиря у супроводі ф-но Л. Острина. № Д-14075—6.

2. «Безмежне поле». Музика М. Лисенка. Виконує Б. Гмиря. № Д-02287—8.

3. «Безмежне поле». Музика М. Лисенка. Виконує М. Кондратюк. № Д-028433—4.

4. «Безмежне поле». Музика М. Лисенка. Виконує М. Гришко. № Д-2719—20.

5. «Безмежне поле». Музика М. Лисенка. Виконує І. Сорокін у супроводі ф-но В. Богатирської. № 0033690—1.

6. «Земле моя». Музика Я. Степового. Виконує Л. Руденко у супроводі ф-но Л. Ржецької. № 28086—7.

7. «Коли настав чудовий май». Слова Г. Гейне, переклад І. Франка. Музика М. Лисенка. Виконує М. Фокін. № 2719—20.

8. «Місяцю князю». Музика М. Лисенка. Виконує З. Гайдай. № Д-3556—7.

9. «Місяцю князю». Музика М. Лисенка. Виконує М. Фокін. № Д-2719—20.

10. «Місяцю князю». Музика М. Лисенка. Виконує З. Гайдай у супроводі ф-но Г. Миколаєнко. № 22501—2.

11. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Музика А. Кос-Анатольського. Виконує Д. Гнатюк. № Д-6999.

12. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Музика А. Кос-Анатольського. Виконує Д. Гнатюк у супроводі інструментального октету. № Д-13011.

13. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Музика А. Кос-Анатольського. Виконує Д. Гнатюк в супроводі Державної капели бандуристів УРСР п/к О. Мінковського. № 17265—6 і № Д-00016557—8.

* Далі слово «платівка» опускається, подається тільки її номер. — П. М.

14. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Музика А. Кос-Анатольського. Виконує А. Солов'яненко. № Д-00027929—30.

15. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Музика А. Кос-Анатольського. Виконує Є. Беляєв у супроводі Червонопрапорного ансамблю пісні і танцю Радянської Армії п/к Б. Олександрова. № 00015997—8.

16. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Музика А. Кос-Анатольського. Виконує С. Яковенко у супроводі оркестру народних інструментів Всесоюзного радіо п/к В. Федосєєва. № 48139.

17. «Оце тая стежечка». Музика М. Лисенка. Виконує М. Фокін. № 2719—20.

18. «Розвійтеся з вітром». Музика Я. Степового. Виконує Л. Руденко у супроводі ф-но Л. Ржецької. № Д-3556—7 і № 28086—7.

19. «У долині село лежить». Музика Я. Степового. Виконує Є. Червонюк у супроводі ф-но А. Фраймович. № 25304—5.

20. «Я не кляв тебе, о зоре». Музика М. Лисенка. Виконує В. Гужова у супроводі ф-но Л. Ржецької. № 28136—7.

Дует і тріо

1. «Ви чули ту пригоду». Музика А. Штогаренка. Виконують М. Фокін і С. Козак. № Д-00017037—8.

2. «Ой ти, дубочку кучерявий». Музика Б. Фільц. Виконують сестри Даниїла, Марія і Ніна Байко. № Д-6499—500.

Інструментальна музика

1. «Мойсей». Симфонічна картина С. Людкевича за поемою І. Франка. Виконує симфонічний оркестр Львівської Державної філармонії п/к Д. Пелехатого. № Д-21827—8.

2. «Не забудь юних днів». Симфонічна поема С. Людкевича пам'яті І. Франка. Виконує симфонічний оркестр Львівської Державної філармонії п/к Д. Пелехатого. № Д-21827—8.

3. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Музика А. Кос-Анатольського. Виконує ансамбль скрипачів Тернопільського обласного Будинку народної творчості п/к Б. Конєва. Запис 1972 р. № М-31—36044.

Балет

1. Сюїта із балету «Сойчине крило». Музика А. Кос-Анатольського за однойменним твором І. Франка. Виконує симфонічний оркестр Українського радіо п/к К. Симеонова. № Д-6851.

2. Коломийка «Гонивітер» з балету «Сойчине крило». Музика А. Кос-Анатольського за твором І. Франка. Виконує оркестр народних інструментів Музично-хорового товариства УРСР п/к Л. Орлова. № Д-030260.

Сцени з драматичних вистав

1. «Будка № 27». Драма на 1 дію. Виконують артисти московських театрів. Запис 1956 р. № Д-02908—9.

2. «Украдене щастя». Драма в 4-х діях. Композиція вистави Київського державного академічного драматичного театру ім. І. Франка. Запис 1949 р. Три платівки: № Д-06029—34.

3. «Украдене щастя». Фрагменти з вистави. Ролі виконують артисти Київського державного академічного театру ім. І. Франка: Анна — Н. Ужвій, Микола — А. Бучма, Михайло — В. Добровольський. Читає Б. Львов-Анохін. Запис 1949 р. № Д-011507—8.

4. «Украдене щастя». 4-та дія. У ролях: Анна — Н. Ужвій, Микола — А. Бучма, Михайло — В. Добровольський. Запис 1949 р. № Д-8359—60.

Художнє читання. Поезія.

1. «Гримить». Читає В. Добровольський. № 39179-80 і № 30640.
2. «Земле, моя всеплодющая мати». Читає В. Добровольський. Запис 1973 р. № М-35617—18.
3. «Товаришам із тюрми». Читає І. Мар'яненко. № 30686 і № М-71—35617—18.
4. У долині село лежить». Читає А. Гашинський. Запис 1973 р. № М35669—70.
5. «Чого являєшся мені». Читає А. Гашинський. № 39179—80.
6. «Я не жалуюсь на тебе». Читає А. Гашинський. № 39179.

Проза

1. «Грицева шкільна наука». Читає А. Нечерда. Запис 1972 р. № М-71—35667—68.
2. «Захар Беркут». Уривки. Читає О. Омельчук. № 39538.
3. «Захар Беркут». Уривки. Читає А. Гузєєв. № М-71—35617—18.

Байки І. Франка

1. «Байка про байку». Читає Г. Бабенко. Запис 1972 р. № М-71—35655—56.
 2. «Вовк вийтом». Читає М. Шутько. Запис 1972 р. № М-71—35655—56.
 3. «Осел і лев». Читає М. Шутько. Запис 1972 р. № М-71—35657—58.
 4. «Фарбований лис». Читає Г. Нелідов. Запис 1972 р. № М-71—35655—56 і № 21191.
-

І. О. ДЕНИСЮК

Грунтовне дослідження про Франка-критика польської літератури

Mikołaj Kupłowski. IWAN FRANKO JAKO KRYTYK LITERATURY POLSKIEJ. Rzeszów, 1974.

Універсализм Івана Франка проявився не лише у розмаїтті піднятих ним проблем, у невтомній праці на різних ділянках літератури, мистецтва та гуманітарних наук, а й у тому, що це був письменник чотиримовний, який більшою чи меншою мірою брав участь в українському, російському, польському, німецькому літературних процесах. Але якщо зв'язки Франка з російською літературою вивчені всесторонньо й глибоко, якщо останнім часом у НДР видано зібрання його творів, які публікувались по-німецьки ще за життя автора, то систематична діяльність Каменяра в царині польської культури висвітлювалась переважно українськими дослідниками (в останні десятиліття особливо плідно працювали в цій галузі Г. Вервес і Т. Пачовський). Щоправда, у післявоєнні роки багато аспектів українсько-польських літературних взаємин проаналізували польські вчені М. Якубец і Ф. Неуважний. Рік 1974 приніс ще одну відрядну новину — монографію викладача Вищої Педагогічної Школи у Жешові Міколая Купльовського «Іван Франко як критик польської літератури».

«Мета цієї праці, — говориться у вступі рецензованої книги, — нагадати польському читачеві один напрямок діяльності Івана Франка, що його занадто довго недобачали, применшували й спихали в силу переплетіння цілої низки історичних подій на узбіччя польського літературного процесу. Маючи на увазі це, я був змушений раз у раз надавати слово самому критикові польської літератури, щоб передати всю його запеклість у боротьбі за реалізм і народність польської літератури, щоб показати чіткість його висновків, щоб нагадати різноманітні, часто влучні, а то й зухвалі полемічні акценти неблаганного речника критики конструктивної, наукової, солідної. Людини, яка всупереч нарослим упередженням звеличувала нашу літературу й брала активну участь у розвитку польського літературного процесу» (с. 12) *. У монографії з'ясовані ідейно-естетичні засади Франкової критики та влучно визначені її індивідуальні прикмети — творчий характер, оригінальність і незалежність суджень, соціальна заангажованість. «Завжди динамічна, пройнята пристрасними пошуками правди», вона «є виразом непересічної індивідуальності» (с. 266). «Його публіцистику та есеїстику, написану жваво, творчо, часом саркастично, характеризує динамізм і сила гострого осуду суспільної несправедливості, сила палкого морального протесту проти соціальної кривди» (с. 268). Така висока оцінка є результатом глибокого і вдумливого вивчення методом порівняльного аналізу Франкових критичних виступів у контексті польської літературної дійсності, що дало змогу

* Тут і далі в дужках зазначена сторінка рецензованої монографії.

встановити справжнє місце українського письменника у польській критичній думці кінця ХІХ—початку ХХ століття.

М. Купльовський проявив себе як вчений глибокого розуміння літературних явищ у їхніх взаємозв'язках. Його концепція Франка-критика та кардинальних проблем українсько-польських відносин суттєво не відрізняється від положень радянського літературознавства. Це не означає, однак, що в окремих випадках польський дослідник не має своєї інтерпретації фактів, часто достатньо аргументованої, а іноді й такої, з якою нам важко погодитись. Однак основні питання, особливо складні у польсько-українських відносинах минулого, М. Купльовський не тільки не згладжує, а намагається збагнути й оцінити з позицій сучасності, з якнайбільшим тактом, далеким від будь-яких упереджень проникненням у сутність справи, в її діалектичні суперечності, щоб вияснити їх ґрунтовно раз і назавжди.

У сконцентрованому змістовному «Вступному слові» автор монографії з'ясовує вплив цілого комплексу факторів на вироблення методологічної концепції Франка: естетики російських революційних демократів, праць Маркса й Енгельса, марксистської критики, прогресивних здобутків окремих західно-європейських шкіл. М. Купльовський зазначає, що все те, що Франко переймав від своїх попередників та сучасників, він «глибоко передумував і перетворював у самостійний продукт власної думки» (с. 8).

У системі поглядів на літературну критику Франка польський дослідник, дотримуючись думки І. Дорошенка, розрізняє три головні складники: 1. Аналіз літературного твору з психологічного та історичного боку. 2. Встановлення зв'язку твору з особою автора, його поглядами та переконаннями. 3. Суспільна оцінка твору (творчості).

Не зовсім чітко, розходячись з сучасним франкознавством, пояснює М. Купльовський ставлення Франка до реальної критики в 90—900-ті роки ХІХ ст.: «Відкидав, отже, утилітаризм Добролюбова, яким не міг послугуватись як застарілою формулою при оцінці творів сучасних йому письменників» (с. 10). Дослідник не характеризує цієї нової позиції Франка як вияв його ідейних суперечностей, однак справедливо зазначає, що разом з тим Франко відкидає постулати імпресіоністської доктрини Леметра і суб'єктивістської Бара. «Висунення на перший план естетичного аналізу твору було доказом розвитку поглядів Франка на критику, який узяв до уваги наукові досягнення в галузі психології, а також вимоги життя, а не відступництво від суспільної і психологічної оцінки твору. У своїй літературно-критичній практиці, особливо при оцінці розвитку літературного процесу в Польщі і творчості окремих поетів і прозаїків Франко висував на чільне місце суспільне значення твору, адже інтереси люду зумовлювали зміст і напрямки його критичної діяльності» (с. 11—12). Сказане стосовно польської літератури не викликає заперечень, але саме теоретичне висунення Франком на перше місце естетичного, а не соціального аспекту аналізу ми вважаємо помилковим, хоч і тимчасовим у нього явищем.

На жаль, у «Вступному слові» не зроблено огляду праць про Франка-критика польської літератури.

Монографія, побудована за чітким хронологічним принципом, складається з трьох основних розділів: 1. Франко в колі польського романтизму; 2. У боротьбі за демократизацію і реалізм польської літератури; 3. Бої з занепадницькими напрямками.

Центральним у першому розділі є складне, запутане, для декого навіть одіозне питання «Франко і Міцкевич», від розв'язання якого довгий час залежало визнання Франка польським літературознавством. Розглядається воно дуже детально й вичерпно. «Специфіка середовища, в якому провів своє життя, безнастанно вибухаючі полеміки, суперечки й незгоди політично-партійні на соціальному тлі між поляками та українцями, вміло під'юджували австрійським окупантом, були либонь одним з чинників, що зумовлювали досить суперечливе ставлення Франка до Міцкевича. Нагадує воно до певної міри любов темпераментної коханки, здатної до спалахів і захвату, а водночас внаслідок розчарування й гіркоти до оскарження й осуду свого кумира, що неухильно вело до докорів совісті й покути» (с. 13), — пише М. Купльовський. У книзі скрупульозно простежуються соціальні, політичні і психологічні причини появи статті Франка про Адама Міцкевича під памфлетно заголошеною назвою «Поет зради», яку дослідник кваліфікує як «фатальний виступ Франка», «скерований по суті не проти Міцкевича, а проти угруповання шляхетських консерваторів і псевдodemократів, що очорнювали Франка за його участь у народному русі і за радикальну громадянську позицію напередодні виборів до сейму Галичини в 1895 році». Величезний резонанс Франкової статті, «а не сама досить поверхова стаття зі слабою аргументацією і крайністю формулювань, став приводом до гострих атак преси проти Франка» (с. 58). Автор монографії, вважаючи цей виступ письменника проти Міцкевича несправедливим (у цьому його думка збігається з радянським літературознавством), підкреслює класовий підтекст згаданої запеклої й фанатичної кампанії, замаскованої патріотичними фразами. Коментуючи закінчення статті «Бастард» в «Дзєнніку польським», пройняте бундючною великопанською зарозумілістю й пихою, з закликом «До колян, пахолкі!», М. Купльовський пише: «Це щось дуже свійське й Франкові добре відоме. Нагадує монолог пана дідича в присутності кріпосного хлопа або двірського наймита. На щастя, у момент написання цих слів відзивалася відгомоном тільки історія, хоча в психіці шляхти зміни відбулись невеликі. Звідси й глибока ненависть Франка до шляхти, про яку він писав у вступі до «Галицьких образків»: «Не люблю надто запопадливих патріотів, які мають уста повні Польщі, а серце яких холодне для недолі хлопа або польського наймита [...]. Якщо серед галицьких шляхтичів знайду колись якісь симпатичні винятки, не забарюсь вдарити у великий дзвін» (с. 68).

І все ж серед сонмища лайливих статей знайшлися і тверезі голоси, які визнавали заподіяні кривди народів, захисником якого був Франко, намагались зрозуміти його. Так, група 22 польських студентів писала: «Др. Франко є одним із найщиріших речників поступу у нашій країні. Багато відсталих часописів віддавна звинувачують його за це, беручи привід з будь-чого, а передусім умовляючи в нього ненависть до поляків. Отже, зараз після статті в «Die Zeit» ця преса накинулася на нього з подвійною енергією, а за нашим переконанням, патріотичний пафос в її устах був просто маскою, за якою скривалась та ненависть, яку пушки редакції відчують до піонерів поступу» (с. 70).

У монографії проаналізовані статті та висловлювання Франка про Міцкевича до і після згаданої полеміки. Вони, на думку М. Купльовського, відкрили новий етап в інтерпретації Міцкевича на Україні. «У світлі хронологічно поданого матеріалу, що характеризує ставлення українського критика

до Міцкевича, починаючи від шкільних років і кінчаючи «Великою втраченою», можемо ствердити, що ставлення це — за винятком надто несправедливої статті «Поет зради» — було пройняте великою шаною й возвеличенням «найбільшого поета польського народу й одного з найоригінальніших мужів, яких видало людство». Тому своєрідний остракізм, на який був приречений Франко у польській науковій і літературній думці міжвоєнного періоду, пропускання його прізвища у всіляких монографіях та історіях літератури не було обгрунтованим.

Повторювали до зануди одну поверхову, непродуману й недозрілу статейку про Міцкевича, а замовчували сто разів важливіше — величезну роль, яку відіграв Франко в галузі зближення польсько-української культури, поминули його заслуги для польської літератури і науки і навіть не силкувались визначити належне йому місце в розвитку літературного процесу» (с. 96). І це належне Франкові місце у польській культурі й визначає своїм дослідженням М. Купльовський. Щоправда, проаналізовано лише один аспект діяльності письменника, недослідженими залишаються художні, публіцистичні і наукові праці Франка, публіковані у свій час польською мовою.

У першому розділі йдеться і про Франкове захоплення другим великим романтиком — Юліушем Словацьким, про його позитивні оцінки творчості Северина Гоцинського і негативні — Броніслава Залеського. Гоцинський імпонував українському критикові своїми прогресивними поглядами. Залеський же дратував, натомість, образом нереальної, вигаданої, «паперової» України. М. Купльовський вбачає певну недооцінку Франком художньої своєрідності Б. Залеського, з чим можна погодитись.

Другий розділ книги присвячений Франковим оцінкам польського позитивізму. Наголошено на тому, що критик надзвичайно великого значення надавав зв'язкам польської літератури з іншими слов'янськими, передусім з російською, вбачав, зокрема, подібність польської новелістики у трактуванні життя селян та російської белетристики цієї теми. Селянське питання — основне у Франковій критиці. Автор монографії слушно вважає, що селянське походження Франка, його тюремний досвід і суспільно-політична діяльність серед українського і польського селянства дали йому можливість «кращого розуміння селянської душі, ніж могли його здобути польські письменники шляхетського походження, для яких селянська верства була чужою» (с. 132). Франко бореться за реалістичне зображення становища трударів землі, за демократизацію літератури. Детально на тлі польської критики проаналізовано блискучу розвідку Франка про «Форпост» Б. Пруса. При розгляді творчості М. Конопницької діаметрально протилежні погляди виявили Іван Франко і Богдан Лепкий. І це цілком закономірно, адже стояли вони на різних ідейних позиціях. На жаль, М. Купльовський не говорить нічого про реакційність поглядів Б. Лепкого. На нашу думку, доречніше було б порівняти Франкову концепцію польського романтизму, позитивізму та модернізму з точкою зору на ці напрями Лесі Українки, чітко висловлену у статті «Заметки о новейшей польской литературе», надрукованій у журналі «Жизнь». Варто було б взяти до уваги й те, що писав Франко про образ селянина в українській літературі, яка вивела різні типи бунтаря-протестанта (див. ст. О. Білецького «Українська література серед інших літератур світу»), пояснити, що він не схильний вважати образ Слімака у «Форпості» Пруса типовим явищем саме через його інертність [1].

Очевидно, і Франкові, і Лесі Українці, які надзвичайно високо цінили цей роман і талант Пруса взагалі, позитивні його ідеали не могли не здаватися дещо наївними (на думку Лесі Українки, «его сочинения замечательны скорее неподражаемо схваченным народным говором, чисто национальным юмором, чем глубиной идей») [2, с. 377]. У монографії цікаво проведені типологічні аналогії творів Франка і Пруса. Слід відмітити і часткові зауваження автора відносно певної недооцінки Франком творчості Конопніцької. Підводячи підсумки сказаному, дослідник ще раз підкреслює науковий підхід критика до розгляду твору, його інтелектуальну незалежність, його досконале знання життя і тематики села, що й було джерелом проникливості і влучності його літературно-критичних суджень та вимогливості. «Звідси в кожному його літературно-критичному нарисі відчувається ота незвичайна вібрація заангажування громадянина і творця, що бореться за найвищу вартість літератури: її суспільну придатність, ідейну і моральну правду, гуманізм» (с. 190).

Вивчаючи ставлення Франка до модернізму (це питання розглядається в останньому розділі роботи), вчений зазначає, що від польських критиків письменника відрізняло те, що він, виступаючи з класових позицій, показував саме *класову* природу занепадницьких напрямків. Інші критики цього, за винятком Л. Кшивіцького, «недобачають». Натомість у вимогах до літератури революційного демократа Івана Франка на першому місці стояло суспільне значення твору. «Виступаючи проти модернізму і шукаючи причин, сприятливих цьому явищу, він дійшов до переконання, що декадентські настрої народжуються в аристократичному і шляхетському середовищі. Симпатії польської шляхти, на думку критика, покриваються з зацікавленням буржуазії» (с. 200). Таким чином, основне у Франковій концепції — розуміння буржуазності модернізму (у цьому, зауважимо, Франко перегукувався з російським марксистським критиком В. Воровським). З приводу Франкових гострих оцінок занепадницьких течій дослідник, проте, відзначає й певне роздратування критика, яке не дозволило йому оцінити модернізм з історичної перспективи: «Багато творів, наприклад, «Молодої Польщі», виявилися «плодами» не тільки здібними до життя, але й до могутнього впливу на формування дум і почувань народу, які витримали випробування часу» (с. 200), а Франко ж вважав модернізм безплідним... М. Купльовський як приклад наводить «Весілля» Виспянського та твори інших польських модерністів. Питання це складне, і, на нашу думку, автор монографії не вияснив його повністю, поминувши, зокрема, те, що Франко розрізняв і підтримував справжнє новаторство й оновлення реалізму, а засуджував тільки псевдоноваторство модерністів. Він ніколи не цурався прийомів літературної умовності, бо ж не у формі суть, а в змісті. Саме він теоретично апробував і узагальнив новаторські шукання українських письменників «нової генерації» (див. статтю «З останніх десятиліть XIX віку» та ін.). Звичайно, письменники «Молодої Польщі» були неоднорідні, про це писала й Леся Українка. Питання, чому деякі твори модернізму все ж мають популярність, наприклад, Кафки, Джойса, радянське літературознавство вирішує, виходячи з того, що талановиті письменники навіть модерністичного напрямку у своїх кращих творах не могли повністю відсахнутися від проблем життя, і елементи реалізму, всупереч світогляду, проявляються у цих творах, що й забезпечує інтерес до них. Чп ж можна «Весілля» С. Виспянського, популярне й зараз, беззастережно

вважати модерністським? І Український письменник М. Яцків писав одночасно новели і повісті модерністичні та реалістичні. Франко цинив реалістичні новели Яцкова, роблячи для них виняток навіть тоді, коли вони друкувались у контексті писань молодомузівців, які він нещадно висміював. М. Купльовський чомусь робить висновок, що Франко ставився поблажливіше до українських молодомузівців, ніж до польських модерністів. Щодо статті «Маніфест молоді музи», то тут Франко дійсно дещо себе стримує, мабуть тому, що О. Луцький образив його особисто у пасквілі «Іван Храмко» та ін. Але пригадаймо його знищувальний сарказм на альманах молодомузівців «Привезено зілля з трьох гір на весілля»! Згадаймо мемуари Петра Карманського «Крізь темряву», де йде мова про непримиренність Каменяра до українських модерністів.

Складними були відносини Франка з Яном Каспровичем, і висвітлені вони в монографії дуже цікаво.

Протягом усієї праці дослідник дає переконливі приклади принциповості Франка, високої ідейності і науковості його критики. Незважаючи на всю складність предмету дослідження, при неминучих деяких недоглядах і часткових помилках, учений все ж зумів побачити головне, визначальне. У монографії М. Купльовського, написаній жваво й здебільшого переконливо, створений реалістичний образ великого Каменяра як нелицемірного друга польської культури, її чесного працівника, який боровся за прогрес.

Миколай Купльовський своїм ґрунтовним дослідженням зробив помітний внесок у франкознавство, поширив його обрії. Ця наукова праця зміцнює інтернаціональний, зокрема славістичний, аспект польського літературознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький О. Зібрання праць у 5-ти т., т. 2. К., «Наукова думка»; 1965.
2. Українка Леся. Твори в 5-ти т., т. 4. К., ДВХЛ, 1954.

М. Ф. НЕЧИТАЛЮК

Невідомий виступ Івана Франка проти націоналістичної пропаганди

На початку ХХ ст. у Львівському університеті повним ходом запроваджувалася в навчання система примусового ополячення українців, що викликала студентські заворушення 1901—1903 років. Іван Франко виступив з гнівним протестом проти польсько-шляхетського роагулу в Галичині, опублікувавши інформаційно-критичну статтю «Події у Львівському університеті» (1903) *. Одночасно він зайнявся вивченням історії молодіжного руху в Галичині 1871—1884 років [3].

* Спочатку з'явився скорочений виклад її у львівській газеті «Діло» [2], а повний текст — у віденській газеті «Die Zeit» [10], львівським кореспондентом якої Франко числився з травня 1902 року.

Пильна увага І. Франка до молодіжного руху в Галичині була зумовлена назріванням революційної ситуації в Росії. Хід революційних подій 1905—1906 рр. в Росії гостро поставив питання про можливість революційних перетворень у житті слов'янських народів, зокрема на західноукраїнських землях, де з давніх-давен зоріла надія на соціальне і національне визволення, на возз'єднання всієї України. Від того, з ким піде революційна молодь у цей історичний момент, залежали хід і розвиток соціально-визвольного руху в Галичині, тому на неї покладалися великі надії. Серед галицької громадськості почалася боротьба різних партій за вплив на передову частину студентства, за їх довір'я, за використання молоді у політичній боротьбі.

У такій обстановці чітко визначилася політична позиція Івана Франка, який на початку 900-х років близько стояв до соціал-демократичного руху [1, с. 37—58]. Він одним із перших привітав всенародню російську революцію 1905—1907 рр. у статтях «Максим Горький», «Щирість тону і щирість переконань», «Отвертий лист до галицько-української молодіжі», надрукованих у львівській пресі 1905 року.

У статтях, звернених до молоді, І. Франко викривав брехливість і облудність програмних заяв ідеологів реакційних партій, закликав «молодих русофілів» не вірити «своїм духовним батькам, О. Мончаловському та д-ру Дудикевичу», які орієнтують їх на реакційну Росію, на «компанію Победоносцевих, Саблерів, Рукавішникових та Череп-Спиридовичів», вчив молодь розрізняти в російській культурі «коштовні золоті зерна», єднатися з прогресивною, революційною частиною російської громадськості [6, т. 16, с. 354].

В «Отвертому листі...» І. Франко виклав широку програму громадсько-наукової діяльності молоді, застерігаючи її від захоплення псевдопатріотичними гаслами, від несвоечасних виступів, оскільки «велика історична хвиля», на його думку, ще «не надійшла» [7, с. 451].

Ці думки І. Франко проголошує і в 1906 р., коли на молодіжно-студентський рух намагалися вплинути галицькі буржуазно-націоналістичні партії, щоб повернути його з соціально-революційного шляху до угодовства, обмежених домагань, серед яких на одно з перших місць ставилось утворення самостійного українського університету у Львові. Ця справа була в центрі уваги всієї ліберально-буржуазної інтелігенції, особливо львівської націоналістичної газети «Діло», яка висувала її як кінцеву мету національно-визвольного руху. Питання порушувалося навіть у парламенті. «Шумихою про український університет верховоди націоналістичних партій, — відзначає Й. Т. Цьох, — намагалися відвернути увагу західноукраїнських трудящих від пекучих соціальних проблем, притупити гостроту класових суперечностей і підмінити класову боротьбу національною гризнею» [9, с. 18].

Політична обстановка в країні була дуже напруженою. У 1906 р. робітничо-селянський революційний рух все зростав. По всій Східній Галичині, Буковині, Волині піднімалися могутні хвилі страйків, демонстрацій, селянських віч, на яких висувалися вимоги політичних свобод [5, с. 270—271].

Іван Франко добре знав про ці події. Він і сам брав участь у народних вічах, зокрема в березні 1905 р. виступив у Тернополі із закликом до класової солідарності та політичного єднання [5, с. 271]. Пильно стежив він також за розвитком студентського руху, розглядаючи його як один із проявів революційно-визвольної боротьби західноукраїнських трудящих. Звичайно,

письменникові не могла бути байдужою і чужою ідея створення українського університету у Львові, і він підтримував її, доки виступи львівського студентства вливалися в загальнополітичний визвольний рух. Коли ж Франко довідався, що справу боротьби за український університет прибрали до рук колишні угодовці, націонал-демократи, радикали-опортуністи, які ставили перед собою не революційні, а вузьконаціональні, корисливі цілі, він звернувся до університетської молоді з відкритим листом-пересторогою.

Задум написати відкритого листа остаточно визрів у Франка, очевидно, після того, як у грудні 1906 р. в газеті «Діло» була опублікована стаття анархіста М. Лозинського «В університетській справі», в якій робилася спроба в пропагандистському галасі використати ім'я письменника. Такий пропагандистський трюк націоналістичного «Діла» вкрай обурив І. Франка, і він дав націоналістам гідну відповідь у відкритому листі, датованому 14 грудня 1906 року. Як бачимо, публіцист узявся за перо одразу ж після того, як прочитав першу і другу статті Лозинського в «Ділі» *.

У відкритому листі І. Франко застерігав молодь перед провокаторськими діями «безсовісних інтриганів, засліплених політиків, тіснозорих доктринерів», що одурманюють українське студентство «фантомами народної честі» заради «осягнення обскурих цілей». Ще в 90-х роках XIX ст. на сторінках журналів «Народ» та «Жите і слово» Франкові вже доводилось викривати подібні, хоч і стриманіші домагання галицьких націоналістів, так званих новорівців, які пішли на угоду з австрійським урядом і польською шляхтою заради мізерних обіцянок-подачок (відкриття однієї української гімназії в Бучачі, учительської семінарії в Коломиї, українські написи на поштових скриньках, введення фонетики в школах та вісім депутатських місць у парламенті). [8. с. 359]. Тепер, на початку 900-х років, об'єктом угоди галицьких націоналістичних політиканів з урядом став український університет. Але на цей раз маневр галицьких угодовців з націоналістичного табору мав провокаційний характер. Оскільки через протидію польсько-шляхетських кіл домогтися українського університету мирними переговорами не вдалося, було вирішено використати студентську молодь, підбуривши її на відчайдушний виступ, незважаючи на можливу трагічну розв'язку. Цю місію взяли на себе екстремістські елементи, що купчилися навколо газети «Діло».

Чи був відкритий лист І. Франка публічно оголошений перед студентською молоддю, як того жадав автор, — невідомо. Однак немає сумніву, що палке і схвильоване слово улюбленого поета, автора «Вічного революціонера», дійшло до неї і внесло деякий розлад у задуману справу.

Франків лист, автограф якого досі не друкований [4] — дуже важливий документ для вивчення суспільно-політичного руху в Галичині періоду першої російської революції, а також для характеристики ідейної боротьби великого українського письменника проти українського буржуазного націоналізму.

Текст відкритого листа подаємо із збереженням мовно-правописних особливостей. Всі підкреслення в тексті належать Франку. У підрядкових примітках вказана правка автора листа або відновлено первісний текст.

* Ця стаття друкувалася в трьох номерах «Діла» за 1906 р. — № 258, 13 грудня; № 259, 14 грудня; № 260, 15 грудня.

Високоповажані панове!

В остатній хвилі довідавши ся про те, на що заносить ся між Вами, позволю собі хоч отсим листом відізвати ся до Вас. Прошу* відчитати Вам прилюдно сей лист, а Вас прошу о хвилю терпливости, щоб Ви вислухали моїх слів.

Не маю ніякого вповажнення промовляти до Вас і знаю, що мій голос серед Вас не має такого авторитету, щоб міг числити на успіх. Промовляю тепер з власної ініціативи, не кермований ніякою амбіцією, ніяким постороннім інтересом ані впливом, просто як товариш до товаришів, як чоловік, що гаряче любить свій народ і його культурний розвій і дав деякі докази тої любови. Промовляю до Вас як до части того народу, як до його найкращої надії, до його будущих просвітителів і світочів, даю вислов своєму глибокому занепокоєнню і тривозі, промовляю відповідно до важности хвилі щиро і отверто. Чую, що безсовісні інтригани, засліплені політики та тіснозорі доктринери силкують ся похнути Вас на дорогу безглуздої, антикультурної демонстрації, що може закінчити ся тільки одним — Вашими терпіннями, тяжкою компромітацією тої справи, якої Ви** бороните, і ще гірше, тяжкою моральною шкодою цілого нашого народу. Справу теоретично ясну — креовання*** ц. к.**** університету з українською викладовою мовою (практично ся справа не така важна, як Вам здається) Ви хочете своїм виступом похоронити на довгі літа, відбираючи їй навіть поважання цілівізованого світа і симпатію тих, що доси хоч би лиш теоретично стають в її обороні. В Вас вмовляють безсовісні люди, що Ви яко молодіж не обов'язані числити ся з наслідками своїх поступків і повинні йти за голосом власного чуття. Не вірте тим людям, бо вони навмисне грають на Ваших чуттях, а самі заздалегідь ховаються у безпечних криївках, щоб на Вас самих упала одвічальність за їх діло. Вони дурять Вас фантомами народної чести, народної гордості, народного права та обов'язку. Заклинаю Вас на все, що Вам найдорожче і найсвятійше, на любов Ваших батьків і матерей, на любов до рідного народу, котрою Ви чванитеся — не слухайте тих намов і підшептів, яких одинока мета — Вашим коштом досягнути невідомі Вам обскури цілі. Стійте твердо на тім, що***** в боротьбі за такі державні інституції, як університет, Ви можете бути ініціатором, резервою, помічниками, але ніяк не першою лінією. Наша суспільність ще не дозріла до тої боротьби, і Ви не маєте права — повторюю, не маєте права провокувати її перед часом до такої боротьби. Коли у Вас є хоч крихта холодної застанови, то Ви мусите знати вже й тепер, що наша суспільність не піде за Вами на Вашу дорогу розпуки, не піддержить Вас на ній, і Ваша самопожертва буде безплідна. Піду ще крок далі і скажу Вам, поучений сумним досвідом Вашої сецесії*****: Ви самі не вірите в ту справу, за яку боретесь, самі не відчуваєте потреби тої «рідної» науки, бо привикли слухати фраз і впивати ся фразами і готові тепер за фрази навіть голови свої класти. Невже Вам не сором? Пригадайте, як кінчили ся дотеперішні Ваші демонстрації, як скандально більшість Ваших борців держала себе перед судами і викручувала ся від найменшої одвічальности. Панове, не уявляйте собі, що Ви герої, бо доси не дали ніякої проби героїства*****. Ваше сумління певно скаже Вам*****, се не героїзм, що Ви хочете робити завтра, не народна українська маніфестація, а простий, легкомисний, необдуманий злочин*****.

* Далі викреслено: «товариша Джиджору». Іван Джиджора (1880—1919) — буржуазний історик і публіцист, потім діяч буржуазно-націоналістичного табору.

** Далі викреслено слово «нібито».

*** Утворення (лат).

**** Цісарсько-королівського.

***** Тут викреслено три рядки.

***** Відділення, відокремлення (лат).

***** Викреслено: «Покопайте собі в своїм сумлінню».

***** Викреслено: «що й я скажу се».

***** Викреслено: «за який на Вас злине неслава...», кінець речення нерозбірливий.

Маєте право висміяти мої слова, обурювати ся, мстити ся за них, але я кличу ще раз до Вашого сумління: отямте ся і не наносіть в сій і без того тяжкій хвилі нового тяжкого удару нашій Україні.

Пишу ся з великим зворушенням

Ваш

Іван Франко

ЛІТЕРАТУРА

1. Бонч-Бруєвич В. Д. Мое листування з Іваном Франком. (Із спогадів). — У кн.: Єднання братніх літератур. К., Вид-во АН УРСР, 1954.
2. Д-р Франко про університетську демонстрацію. — «Діло», 1903, № 228—229, 10 жовтня. (Додаток).
3. «Записки Наукового товариства ім. Шевченка», Львів, 1903, т. 55, кн. 5.
4. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, відділ рукописів, ф. 3, № 1226.
5. Торжество історичної справедливості. Львів, Вид-во Львів. ун-ту, 1968.
6. Франко І. Твори в 20-и т. К., ДВХС, 1950—1956.
7. Франко І. Вибрані суспільно-політичні і філософські твори. К., Держполітвидав, 1956.
8. Франко І. Міняй кріцу на лошцу. — «Народ», 1890, № 23.
9. Цьох Й. Т. Подвиг Адама Коцка. Львів, Книжково-журн. вид-во, 1960.
10. Die Vorgänge an der Lemberger Universität. — «Die Zeit», 1903, N 381, 21 Oktober.

М. Ф. НЕЧИТАЛЮК

НЕИЗВЕСТНОЕ ВЫСТУПЛЕНИЕ ИВАНА ФРАНКО ПРОТИВ НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКОЙ ПРОПАГАНДЫ

Резюме

Комментированная публикация до сих пор неизвестного открытого письма Ивана Франко конца 1906 года к студенческой молодежи по поводу провокационных действий террористически-националистических элементов, пытавшихся придать революционным волнениям во Львовском университете узконациональный антипольский характер. Письмо И. Франко — важный документ для изучения общественно-политического движения в Галиции периода первой русской революции, а также для характеристики идейной борьбы выдающегося писателя-публициста против националистической пропаганды.

М. Л. БУТРИН

Бібліографія франківської бібліографії (1882—1975 рр.)

Франківська бібліографія, створення якої є результатом праці не одного покоління бібліографів і літературознавців, у наш час стала серйозною ділянкою франкознавства.

Велика кількість бібліографій, присвячених творчості І. Я. Франка, дедалі утруднює користування ними, тому ми поставили за мету зібрати франківські бібліографії за період з 1882 (року виходу першого видання цього типу) по 1975 рік.

До пропонованої бібліографії франківської бібліографії включено різноманітні за характером, змістом, цільовим і читацьким призначенням бібліографічні матеріали: основні покажчики, списки, огляди і статті, видані окремо і опубліковані в книгах, збірниках, періодичних виданнях.

Крім бібліографічних публікацій, безпосередньо присвячених Франкові, даються загальні, тематичні і персональні бібліографії, в яких бібліографія творів І. Франка і літератури про нього виділяється окремим розділом чи рубрикою.

При складанні цієї бібліографії використовувались видання органів радянської державної реєстраційної бібліографії, існуючі франківські бібліографії, загальні, літературознавчі, мовознавчі та краєзнавчі бібліографії, а також ряд зарубіжних бібліографічних матеріалів.

Матеріал в бібліографії розташований за хронологічним принципом, а в межах років — за алфавітом.

Бібліографія франківської бібліографії призначена для наукових працівників, літературознавців, викладачів літератури, працівників бібліотек, студентів.

Зауваження і побажання щодо цієї роботи просимо надсилати на адресу редколегії збірника «Українське літературознавство».

Упорядник.

1882

Огляд словесної праці австрійських русинів за 1881 рік. — «Діло», 1882. 2 (14) січня, с. 1—4.

1887

Франко І. (Опис власних творів до 1887 року). — У кн.: Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. К., 1928, с. 233—234; Те ж у кн.: Франко І. Твори у 20-ти т., т. 1. К., ДВХЛ, 1950, с. 340—343. 1956, с. 340—343.

1890

Franko (Jean). — In: A. de Gubernatis. Dictionnaire international des écrivains du jour. Florence, 1890, p. 988.

Дає огляд творів І. Франка і періодик, в яких вони друкувалися.

1893

Огоновський О. (Бібліографія важливіших творів Івана Франка). — У кн.: Огоновський О. Історія літератури руської. Часть III, 2 відділ. Львів, Накладом Наукового товариства ім. Шевченка, 1893, с. 969—973, 1064—1069.

Друковано також в «Зорі» за 1892 рік.

Franko Ivan. — In: Ottův slovník naučný. T. 9. Praha, 1893, s. 625—626.

Огляд творів І. Франка.

1895

Левицкий И. Е. Галицко-русская библиография XIX столетия... Т. 2. 1861—1886. Львов, 1895. 2+736 с.

Твори І. Франка та література про нього, с. 717.

Спис важніших праць наукових д-ра Івана Франка до марта 1895 р. Список моїх праць, що відносяться до історії літератури і етнографії. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 9. Вид-во Львів. ун-ту, 1962, с. 145—152.

У бібліографії трапляються незначні неточності в датах та назвах.

1898

Павлик М. Список творів Івана Франка за перше его 25-ліття літературної діяльності 1874—1898. На пам'ять его юбілея 30 жовтня 1893 р. Львів, Вид. ювілей. комітета, 1898. 127 с.

Відгук: «Громадський голос», 1898, 1 листопада, с. 172.

Показчик до «Записок наукового товариства ім. Т. Шевченка». Т. 1—20. Роки 1—6. (1892—1897). Львів, 1898. 66 с.

Подано статті І. Франка, опубліковані в журналі.

1900

Д-р Іван Франко. — «Хроніка Наук. тов-ва ім. Шевченка». Львів, 1900, ч. 1, с. 73—75; ч. 5, с. 18.

Коротка біографія і список основних наукових праць І. Франка за 1881—1899 роки.

Франко І. — У кн.: Вік (1798—1898). Т. 1. К., 1900, с. 319; Т. 2. К., 1902, с. 511.

Коротка біографія та бібліографія творів І. Франка і літератури про нього.

1902

Кримский А. Франко (Иван Яковлевич). — В кн.: Энциклопедический словарь Брокгауза и Евфрона. Т. 26, п/т. 71. Спб., 1902, с. 573—576.

Огляд творів І. Франка і літератури про нього.

1903

Доманицький В. Показчик змісту «Літературно-наукового вісника». Т. 1—20. (1898—1902). Львів, 1903. 113 с.

Подано статті І. Франка, опубліковані в журналі.

1905

Франко И. Я. — В кн.: Большая энциклопедия. Т. 19. Спб., [1905], с. 348—350.

Огляд творів І. Франка і літератури про нього.

1906

Комаров М. Українська драматургія. Збірка бібліографічних знадобів до історії української драми і театру українського. (1815—1906). Одеса, 1906. 231 с.

Про Івана Франка в іменному покажчику.

Что читать народу? Критический указатель книг для народного и детского чтения. Т. 3. М., 1906. В составлении 3-го тома принимали участие Х. Д. Алчевская, Х. А. Алчевская и др.

Рекомендує ряд творів І. Франка. Подає на них анотації.

1907

Що читати? — «Діло», 1907, № 35, 22 лютого, с. 1—2; № 36, 28 лютого, с. 1—2; № 37, 29 лютого, с. 1—2.

Список видань Українсько-руської видавничої спілки. Рекомендуються твори І. Франка: Поеми, «Полуйка», «Сім казок», «Захар Беркут», «Місія», «Чума», «Украдене щастя» та ін.

Франко Іван Яковлевич. — У кн.: Українська муза. Поетична антологія. Од початку до наших днів. К., 1908, с. 408—413.

Біографія та бібліографія найважливішої літератури про письменника І. Франка.

1909—1911

Левицький І. О. Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887—1900. Т. 1—3. Львів, Вид-во Наук. т-ва ім. Т. Шевченка, 1900—1911. (Матеріали до укр. бібліографії).

Т. 1. 1887—1889. 1909. 200 с.

Т. 2. 1890—1891. 1910. 262 с.

Т. 3. 1892—1893. 1911. 290 с.

Див. за алфавітом позицій кожний рік окремо.

Сумцов Н. Малюнки з життя українського народного слова. (З XIX т. Сборника Харьковского Историко-филологического Общества в память проф. Е. К. Редина). Харьков, Друк. «Печатне діло», 1910.

Про праці І. Франка з фольклору та етнографії, с. 112—113.

1912

Комаров М. До «Української драматургії». Збірка бібліографічного знадібку. До історії української драми і театру за 1906—1912. З додатками та поправками до «Укр. драматургії» до 1906 року. Зібрав і впорядкував М. Комаров. Одеса, 1912. 107 с.

Про І. Франка див. за іменним покажчиком.

1913

Каталог видань Українсько-руської видавничої спілки у Львові. 1899—1913. Львів, 1913. 107 с.

Про художні твори та наукові праці І. Франка, видані Українсько-руською видавничою спілкою, с. 17—21. До деяких з них подані анотації.

Жаткович Ю. Мадьярські переклади творів Івана Франка. — У кн.: Привіт Іванові Франкові в сорокліте його письменської праці. 1874—1914. Літ. наук. збірник. Львів, Накл. ювілейного комітету, 1916, с. 117—118.

Є також окремий відбиток.

Иноязычная пресса о Франко. — «Украинская жизнь», 1916, кн. 10—11, с. 123—124.

Бібліографічна замітка про відгуки преси на смерть І. Франка.

К. І. (Калинович). Преса з приводу смерті Івана Франка. Бібліографічна замітка. — «Шляхи», (Львів), 1916, с. 596—597, 690—691.

Бібліографічний список некрологів на смерть І. Франка.

Калинович І. Польські наукові причинки по українознавству на 1914—1916 роки. — «Шляхи», 1916, с. 752—756.

Бібліографічна замітка про відгуки польської преси на книжку «Wielka utrata», видану І. Франком у 1914 році.

Литературная летопись. — «Украинская жизнь», 1916, кн. 6, с. 86—87.

Бібліографічна замітка про відгуки преси на смерть І. Франка.

1920

П. М. (Плевако М.). Література. — У кн.: Франко І. К., Держ-видав, 1920, с. XXVII—XXVIII.

Твори І. Франка і література про нього.

1923

Плевако М. Іван Франко. 1856—1916. — У кн.: Плевако М. Хрестоматія нової української літератури. Т. 2. Від початку 30-х років XIX ст. до останніх часів. Харків, «Рух», 1923, с. 7—11.

Бібліографія творів І. Франка і літератури про нього.

1925

Филипович П. Українське літературознавство за 10 років революції. — У кн.: Література. Збірник І. К., Вид-во ВУАН, 1925, с. 5—28.

Є також окремий відбиток. Подається огляд літератури про І. Франка.

1926

Б. М. (Биковець М.). Що видано з творів Ів. Франка на Радянській Україні. — «Плужанин», 1926, № 4—5, с. 35—36.

Бібліографія видань творів І. Франка.

Іван Франко. Збірник. К., «Книгоспілка», 1926, 367 с.

Розділ: Бібліографія. Подається список творів І. Франка та літератури про нього, с. 325—357. 606 назв.

Рец.: Бібліографія про Франка. — «Пролетарська правда», 1926, № 114, 21 травня.

Журавель А. Твори Івана Франка, видані Радянською Україною. — «Селянський будинок», 1926, № 5, с. 76. 23 назви.

Пар-ий О. Л. Літературно-поетична творчість Ів. Франка. (Бібліограф. нотатка). — «Рад. освіта», 1926, № 4, с. 78—80.

Покажчик літератури про І. Франка. — «Життя і революція», 1926, № 5, с. 124—127.

Складений Виставочно-консультативним відділом Всенарод. б-ки України у складі О. Карпінської, Д. Балики, Ф. Максименка, Б. Зданевича.

141 назва творів І. Франка і літератури про нього, в тому числі 10 назв бібліографії.

Покажчик статей, що їх уміщено у періодичній пресі Харкова та Києва з нагоди 10-х роковин смерті І. Франка. — У кн.: Франко Іван. К., «Книгоспілка», 1926, с. 363—365. 31 назва.

Ткаченко І. Ів. Франко (15. VIII. 1856—28. V. 1916). Науково-популярний нарис. Харків, «Рух», 1926.

Основна література про Івана Франка, с. 1. 22 назви.

Що читати з творів Івана Франка. — «Сільськогосподарський пролетар», (Харків), 1926, № 15, с. 17. 27 назв.

Яшек М. Іван Франко. (Бібліографія). — «Знання», (Харків), 1926, № 12, с. 26.

Копержинський К. О. Українське літературознавство. (Науково-дослідний і науково-видавничий рух Радянської України в 1926—1928 рр.). Бібліографічний огляд. — «Україна», 1927, № 3 (22), с. 152—159.

Про І. Франка, с. 154—156. — «Україна», 1928, № 3 (28), с. 110—123.

Ясинський М. І. Бібліографія бібліографічних покажчиків за 1926 р. — «Журнал бібліотекознавства і бібліографії», 1927, вип. 1, с. 72—92.

Бібліографія франківської бібліографії, с. 76—97.

1928

Франко І. Лист до М. Драгоманова від близько 24 травня 1887 р. — У кн.: Матеріали для культурної і громадської історії Західної України. Т. 1. Листування І. Франка і М. Драгоманова. К., 1928, с. 231—234.

Те ж: Іван Франко. Твори у 20-ти т., т. 20. К., ДВХЛ, 1956, с. 338—343.

У листі І. Франко подає список деяких своїх творів за 1874—1887 роки.

1929

Ясинський М. Бібліографія бібліографічних покажчиків за 1927 рік. — «Журнал бібліотекознавства і бібліографії», 1929, вип. 3, с. 83—106.

Про Франка, с. 89.

Про бібліографічні уваги І. Лизанівського до видання І. Франка. Твори. Т. 8—9, 11, 16—17, 22—23. Харків, «Рух», 1927.

1930

Franko Ivan. — In: Der grosse Brockhaus, Bd. 6. Leipzig, 1930, S. 447—448.

Коротка стаття про І. Франка з бібліографією його головніших творів.

1932

Franko Ivan. — In: Ottův slovník naučný nové doby. Praha, 1932, S. 731. Короткий огляд творів І. Франка і літератури про нього.

1936

Іван Якович Франко. Пам'ятка читачеві. К., 1936. 12 с. (Центральний бібліотечний колектор України. Київ. обл. держ. б-ка ім. ВКП (б). Склала О. Панасюк.

Подгайный Л. Франко Иван Яковлевич. — Большая Советская Энциклопедия. Т. 58. Изд. 1-е. М., 1936, с. 381—392.

Коротка бібліографія творів І. Франка і літератури про нього.

1941

Коган А. Матеріали для позашкільної роботи з творами І. Франка. К., «Рад. школа», 1941.

Бібліографія творів І. Франка для учнів 1—4 та 5—8 класів, с. 121—126.

Про проведення 25-річчя з дня смерті та 85-річного ювілею з дня народження Івана Яковича Франка в початкових неповних середніх та середніх школах УРСР. К., 1941. 23 с.

Бібліографія: Літ. критичні статті і матеріали Франка і про Франка, с. 19.

1948

Пархоменко М. Іван Франко на сторінках російської преси. — «Рад. Львів», 1948, № 12, с. 50—59.

Оглядова стаття про твори І. Франка в рос. пресі.

1952

Мороз О., Дей О. До питання про вивчення спадщини Івана Франка. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 3. Вид-во Харків. ун-ту, 1952, с. 185—208. (Львів. ун-т).

Критико-бібліографічний огляд франкіани. У додатку — анотований перелік дисертацій, присвячених І. Франкові.

1953

Дей О. І. Бібліографія праць Франка з фольклору. — У кн.: Дей О. Іван Франко — дослідник народнопоетичної творчості. К., Вид-во АН УРСР, 1953, с. 78—91.

Рец.: 1) Петренко М. — «Вільна Україна», 1953, 18 грудня. 2) Беззовський І. — «Літ. газета», 1954, 15 квітня. 3) Чапенко І. — «Жовтень», 1954, № 8, с. 98—101.

1954

Бойко І. Іван Франко. 1856—1916. Бібліографічний покажчик. К., Вид-во АН УРСР, 1954. 203 с. (АН УРСР, Держ. публ. б-ка УРСР).

Рец.: Сидоренко Г., Дей О. Початок важливої роботи. — «Літературна газета», 1955, 3 березня; Мороз О. Бібліографічні покажчики. — «Жовтень», 1955, № 4, с. 120—121.

Nevrlý M. Ivan Franko a česká kultura. — In: Večna družba. Sborník... Praha, 1954, s. 317—364.

Огляд чеської франкіани.

1955

Дей О. Публікація рукописної спадщини Ів. Франка на Радянській Україні. (Бібліографічний покажчик). — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 4. Вид-во Львів. ун-ту, 1955, с. 203—223.

Przegląd społeczny. 1886—1887. Wrocław, Wyd-wo PAN, 1955. 203 s. (Materiały do dziejów postępowej publicystyki polskiej).

Бібліографія праць І. Франка, опублікованих у названому журналі, с. 193—194.

1956

Атанасов П. Іван Франко и България. — «Славяни» (София), 1956, кн. 2, с. 35—37.

Огляд творів Франка, виданих у Болгарії, та літератури про нього.

Атанасов П. Іван Франко и България. (Сокращенный перевод статьи из болгарского журнала «Славяни»). — «Славяне» (М.), 1956, № 7, с. 32—33.

Огляд творів Франка, виданих у Болгарії, та літератури про нього.

Бережна Н. Іван Якович Франко. 1856—1916. Короткий бібліографічний покажчик. (Посібник для студентів). Вид-во Львів. ун-ту, 1956. 24 с. (Львівський ун-т. Наук. б-ка).

Бойко І. Іван Франко. К 100-летию со дня рождения. Памятка читателю. М., 1956. 72 с. (Гос. б-ка им. В. И. Ленина. Гос. публ. б-ка УССР).

Рец.: Клименко П. Цінна пам'ятка. — «Рад. слово», 1956, 23 травня.

Бойко І. Іван Франко — бібліографічний покажчик. Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. К., Вид-во АН УРСР, 1956. 288 с. (АН УРСР. Держ. публ. б-ка УРСР).

Брагінець А. Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1956.

- Розділ: Література, с. 384—409. Твори І. Франка і література про нього.
- Вірник Д. Ф., Голубовська Е. А. Основні економічні праці І. Франка. — У кн.: Вірник Д. Ф., Голубовська Е. А. Економічні погляди І. Я. Франка. К., Вид-во АН УРСР, 1956, с. 176—177.
- Гольденберг Л. Література про Івана Франка. (Короткий бібліографічний огляд). — «Укр. мова в школі», 1956, № 4, с. 84—87.
- Гонтар П. Українсько-чеські літературні зв'язки в ХІХ ст. К., Держлітвидав України, 1956.
- Бібліографія: Іван Франко і чеська культура, с. 97—105.
- Гуменюк М. І. Я. Франко. (Коротка бібліографія критичної літератури). — «Література в школі», 1956, № 6, с. 83—87.
- Гуменюк М. Іван Франко и библиография. К 100-летию со дня рождения писателя. — «Сов. библиография», 1956, вып. 43, с. 37—43.
- Дей О. Живий Франко. — У кн.: Іван Франко у спогадах сучасників. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1956, с. 3—58.
- Бібліографічний огляд спогадів про І. Франка.
- Дей О. І., Мороз О. Н. До питання про вивчення спадщини Івана Франка. — У кн.: Слово про великого Каменяра. Збірник статей до 100-річчя з дня народження І. Франка. Т. 2. К., Держлітвидав України, 1956, с. 550—595.
- Критико-бібліографічний огляд основної літератури про І. Франка.
- Дей О. Іван Франко в бібліографії. — У кн.: Іван Якович Франко. Каталог творів письменника та літератури про нього. Львів, 1956, с. 5—8. (Львів. б-ка АН УРСР).
- Дей О., Мороз О. Нові дисертації по франкознавству. (1952—1955). — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 5. Вид-во Львів. ун-ту, 1956, с. 387—406.
- До сторіччя з дня народження великого українського письменника-революціонера Івана Яковича Франка. (Метод. матеріали на допомогу культосвітнім працівникам). Житомир, 1956. 49 с. (Житомир. обл. упр. культури).
- Бібліографія творів І. Франка і літератури про нього, с. 30—35.
- Дузь І. М. Франко в оцінці сучасників. — У кн.: На допомогу школі. Практичні рекомендації кафедр філолог. ф-ту. Вип. 3. Одеса, 1956, с. 15—21. (Одеський ун-т).
- Список літ-ри, с. 20—21. Бібліографія публікацій спогадів і виступів сучасників І. Франка.
- Дьєрдь Радо. Угорська преса про Франка. — «Літ. газета», 1956, 20 вересня.
- Короткий огляд матеріалів, надрукованих в угорській пресі до 100-річчя з дня народження І. Франка.
- Євніна О. М. Бібліографія. — У кн.: Євніна О. М. Дожовтнева та радянська українська література за рубежами СРСР. К., Держлітвидав, 1956, с. 147—227.
- Переклади творів І. Франка іноземними мовами (англійською, болгарською, німецькою, польською, румунською, сербо-хорватською, чеською) і праці про нього іноз. мовами, с. 179—187.
- Рец.: 1) Ведіна В. — «Рад. літературознавство», 1957, № 3, с. 135—138. 2) Гуменюк М. — «Вітчизна», 1957, № 10, с. 215—217. 3) Мазуркевич О. Почато та не довершено. — «Літ. газета», 1958, 7 лютого.
- Іван Якович Франко — великий український письменник. 1856—1956. (До 100-річчя з дня народження). Пам'ятка читачу. Зімферополь, Кримвидав, 1956. 8 с. (Кримська обл. б-ка).
- Іван Якович Франко. Каталог творів письменника та літератури про нього. До сторіччя з дня народження. Склали М. П. Гуменюк та ін. Львів, 1956. 175 с. (Львів. б-ка АН УРСР).
- Рец.: Дуркот А. Потрібна книга. — «Вільна Україна», 1956, 23 грудня.
- Зібрано відомості про твори І. Франка й критичну літературу, які є у фондах Львівської б-ки АН УРСР.
- Кравченко Ж. М. Іван Якович Франко — великий український письменник. Методичні та бібліографічні матеріали. Одеса, Обл. вид-во, 1956. 80 с.

Кунина А. Иван Яковлевич Франко. К 100-летию со дня рождения. — «Библиотекарь», 1956, № 8, с. 12—16.

Основні твори І. Я. Франка в перекладі російською мовою. — 15 назв; що читати про І. Я. Франка — 14 назв.

Медведев Ю. Багатьма мовами світу. (Видання творів І. Франка за даними Книжкової палати УРСР на 1 червня 1956 р.). — «Жовтень», № 8, 1956, с. 114—116.

Неврлі М. Иван Франко і чеська література. — У кн.: Иван Франко. Статті і матеріали. Збірник 5. Вид-во Львів. ун-ту, 1956, с. 216—246.

Огляд чеської франкіани. Бібліографія, с. 245—246.

Неврлі М. Чеська франкіана. — У кн.: Иван Франко. Статті і матеріали. Збірник 5. Вид-во Львів. ун-ту, 1956, с. 246—249.

Статті і розвідки про І. Франка, переклади творів.

Пачовський Т. І., Шуст Я. І. Праці М. С. Возняка про життя і творчість І. Франка. Бібліографічний покажчик. — У кн.: Иван Франко. Статті і матеріали. Збірник 5. Вид-во Львів. ун-ту, 1956, с. 407—422.

Прочитайте ці книги. До 100-річчя з дня народження І. Франка. «Вільна Україна», 1956, 19 серпня.

Список літератури. До 100-річчя з дня народження Івана Франка. Львів. 1956. 8 с. (Львів. облкниготорг).

Стройкова В. І. Я. Франко — великий український письменник. (1856—1956). (До 100-річчя з дня народження). Матеріали на допомогу дит. б-кам. К., 1956. 52 с. (Мін. Культури УРСР. Укр. бібліотеч. наук.-метод. кабінет бібліотекознавства).

Харківський І. Цінні для школи видання про Івана Франка. (Огляд літератури). — «Рад. школа», 1956, № 9, с. 49—52.

Franko Ivan. Suopis děl [...] a del jemu vinovanych a nekterych časopiseckych statí, které jsou ve Slovenské knihovně, v Narodní knihovně, v Universitní knihovně v Praze... — Bibliografie Slovenske knihovny 1, 1956, sesit 1, cislo 2, s. 85—118.

Zidlický Y. Ceske preklady ukraínské a beloruské literatury. — «Slovansky přehled», 1956, N 8, s. 279—282.

Огляд перекладів творів І. Франка. Статті в газетах 1956 р. про І. Франка.

Атанасов П. Иван Франко и България. — Известия на Института за Българска литература. Кн. 5. София, 1957, с. 435—453.

Є також окремих відбиток.

Оглядова стаття. Відомості про переклади творів І. Франка болгарською мовою.

1957

Багрич М. Література про життя і творчість Івана Франка, опублікована до 100-річчя з дня народження. — У кн.: Вінок Іванові Франкові. К., «Рад. письменник», 1957, с. 591—622.

Рец.: Гушин В., Шаповалов И. Библиография литературы об Иване Франко. — «Сов. библиография», 1958, вып. 52, с. 130—134.

Божков С. Иван Франко в болгарських літературних зв'язках. — «Рад. літературознавство», 1957, № 3, с. 55—61.

Огляд перекладів і досліджень за 1894—1935 роки. Иван Яковлевич Франко. 1856—1916. — У кн.: Украинская литература. Дооктябрьский период. Рекомендательный указатель. М., 1957, с. 88—106.

Бібліографія творів та публікації перекладів творів І. Франка російською мовою (за 1955—1956 рр.).

Нечитайлюк М. Список статей, рецензій і передмов Івана Франка [про театр], що не ввійшли у збірник. — У кн.: Франко І. Про театр і драматургію. Вибрані статті, рецензії та висловлювання. К., Вид-во АН УРСР, 1957, с. 232—233.

Список доповнює бібліографічні примітки до статей з театрознавства і драматургії.

Старцев И. И. Художественная литература народов СССР в переводах на русский язык. Библиография. 1934—1954. М., ГИХЛ, 1957.

Твори І. Франка у російських перекладах та література про нього російською мовою, с. 568—573.

Рец.: 1). Киви О. Литература народов СССР в переводах на русский язык. — «Сов. Эстония», 1958, 24 мая. 2). Рябинина А. Книга о книгах. — «Дружба народов», 1958, № 9, с. 320—323. 3). Утков В. Младописьменные языки. — «Сибирские огни», 1959, № 11, с. 187—188.

Украинская литература. Дооктябрьский период. Рекомендательный указатель. М., 1957. 184 с.

Твори І. Франка у російських перекладах. Критична література про І. Франка російською мовою, с. 88—106. Анотовано.

Штернберг Я. До історії перших перекладів творів Івана Франка на угорську мову. — «Наук. зап. Ужгород. держ. ун-ту», т. 25. Ужгород, 1957, с. 123—128.

Оглядова стаття.

Ясько М. Перші переклади творів Івана Франка на угорську мову. — «Жовтень», 1957, № 3, с. 91—92.

Nevrlý M., Molnar M. Bibliografia slovenských prekladov z Ivana Franka. — In: Z dejin česko-slovensko-ukrainskych vzťahov. Bratislava, 1957, s. 619—622.

Prispevek k Bibliografii prekladu Ivana Franka do čestiny. Sost. St. Petika. — In: Z dejin česko-slovensko-ukrainskych vzťahov. Bratislava, 1957, s. 601—618.

Рец. на кн., в якій поміщено дві останні бібліографії: 1) Орлован Н. Збірник про чехословацько-українські взаємини. — «Укр. історичний журнал», 1958, № 2, с. 156—159; 2) Конечна З., Попович А. — «Дукля», 1958, № 2, с. 199—204; 3). Коновалов Г. Инициатива наших друзей. — «Славяне», 1958, № 4, с. 56—57; 4) Моравець Я. Плідна співпраця. — «Вітчизна», 1958, № 2, с. 186—189; 5) Коновалов Г. Хорошее начинание друзей. — «Правда Украины», 1958, 6 февр.; 6) Франко Т. Шляхами творчої співпраці. — «Літ. газета», 1958, 4 лютого; 7). Качій Ю. Нові збірники про чехословацько-українські зв'язки. — «Закарпатська правда», 1958, 9 липня.

1958

Бібліографія польських публікацій до 100-річчя з дня народження Івана Франка. — «Наша культура» (Варшава), 1958, № 4, с. 15. 5 назв.

Гольденберг Л. Питання української літератури в «Наукових записках» та збірниках вузів Української РСР. (Бібліографічний покажчик). — «Рад. літературознавство», 1958, № 6.

Про І. Я. Франка, с. 136—144. 205 назв.

Гущин В. Соціалістична Львівщина, 1956. Бібліографічний покажчик літератури. Львів, 1958.

Розділ: До 100-річчя з дня народження Івана Франка, с. 195—247.

Бібліографія творів І. Франка і літератури про нього, що вийшла у 1956 ювілейному році.

Захаржевська В. Українська література в Болгарії у 1944—1957 р. (Спроба бібліографії). — У кн.: Міжслов'янські літературні взаємини. К., 1958, с. 362—367.

Про І. Франка, с. 369—371. Бібліографія болгарської франкіани.

Милькина Р. Б. Библиография литературы народов СССР в переводах на русский язык. М., «Советская Россия», 1958. 71 с.

Иван Яковлевич Франко (1856—1916), с. 43—49.

Мольнар М. Список перекладів Франтішка Вотруби з української літератури. — «Дукля», 1958, № 2, с. 207—208.

Подано також твори І. Франка, перекладені на чеську мову Ф. Вотрубою.

Полюга Л. М., Ней В. А. Основні періодичні видання та збірники, в яких друкувалися твори І. Франка. Львів, 1958. 8 с. (Літ.-мемор. музей Івана Франка). 94 назви.

Полюга Л. М., Ней В. А. Список основних творів Івана Франка. Львів, 1958. 10 с. (Львів. держ. літ.-мемор. музей Івана Франка).

Охоплено 203 назви творів І. Франка.

Полюга Л. М., Ней В. А. Твори І. Франка, які друкувалися в журналі «Світ». Львів, 1958. 6 с. (Львів. держ. літ.-мемор. музей Івана Франка).

Франко Іван Якович (1856—1916). — У кн.: Майборода О. О., Рубан Г. Д., Старченко О. О. Художня література, видана на Україні за 40 років. 1917—1957. Бібліографічний покажчик. Ч. 1. Харків, Вид-во Книжкової палати УРСР, 1958, с. 365—383.

Рец.: 1) Марченко І. — «Літ. газета», 1959, 15 травня. 2) Ступак Ю. Бібліографія укр. художньої літератури. — «Вітчизна», 1959, № 7, с. 202—204. 3) Надель Х. Нові бібліографічні праці. — «Вітчизна», 1962, № 6, с. 209—212.

Халимончук А. М. Нарис української літератури XIX ст. Учебний посібник для студентів-заочників філол. спеціальностей ун-тів та пед. ін-тів УРСР. Вид-во Львів. ун-ту, 1958.

Список творів Франка і основна література про нього, яка рекомендується студентам, с. 146—149.

1959

Бібліографія чеських перекладів творів Івана Франка. — У кн.: З історії чехословацько-українських зв'язків. Братіслава, 1959, с. 659—677. (Словацька Академія наук).

Неврілі М., Мольнар М. Бібліографія словацьких перекладів творів І. Франка. — У кн.: З історії чехословацько-українських зв'язків. Братіслава, Словацьке вид-во худ. літ., 1959, с. 678—682. (Словацька АН).

Рец. на книгу: Коновалов Г. З історії чехословацько-українських зв'язків. — «Вітчизна», 1959, № 8, с. 193—197.

1960

Гущин В. О. Соціалістична Львівщина. 1957. Бібліографічний покажчик. Львів, 1960. (Львів. б-ка АН УРСР).

Розділ: І. Франко, с. 240—247.

Бібліографія літератури про І. Франка, що вийшла у 1957 р.

Давидова М. Твори Івана Франка мовами народів СРСР. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 7. Вид-во Львів. ун-ту, 1960, с. 487—504.

Близько 240 назв.

Кравчук П. Твори Івана Франка на сторінках української прогресивної преси в Канаді. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 8. Вид-во Львів. ун-ту, 1960, с. 389—394.

Хронологічний перелік творів, опублікованих у 1911—1956 роках.

Матеріали до вивчення історії української літератури. Література другої половини XIX ст. Т. 3. К., «Рад. школа», 1960.

Література про І. Франка і основні видання творів І. Франка, с. 584—585.

Мороз М. Бібліографічний список недрукованих праць академіка М. С. Возняка про життя і творчість Івана Франка. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 7. Вид-во Львів. ун-ту, 1960, с. 484—486. 46 назв.

Мороз О. Огляд критичної літератури про Івана Франка за 40 років (1917—1957). — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 7. Вид-во Львів. ун-ту, 1960, с. 390—437.

Мороз О., Мороз М. Радянське франкознавство за 20 років (1939—1959). (Матеріали до бібліографії). — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 8. Вид-во Львів. ун-ту, 1960, с. 179—388.

Хронологічний покажчик критичної літератури. Близько 2.500 назв. Розкрито зміст збірників.

Рец.: Надель Х. Нові бібліографічні праці. — «Вітчизна», 1962, № 6, с. 209—212.

Пчелінцева М. Іван Франко про завдання бібліографії. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 7. Вид-во Львів. ун-ту, 1960, с. 461—483.

Про роль І. Франка у розвитку української бібліографії.

Старожицька З. І. Бібліографія бібліографічних матеріалів з української літератури і літературознавства (1946—1959). — «Рад. літературознавство», 1960, № 5, с. 146—152; № 6, с. 143—153.

Бібліографія франківської бібліографії, № 6, с. 145—147.

Франко Іван Яковлевич. — В кн.: Большая Советская Энциклопедия. Т. 45. Изд. 2-е, М., 1956, с. 421—423.

Коротка бібліографія творів І. Франка і літератури про нього.

Шуст Я. І. Ювілейні видання творів Івана Франка в Польщі і Болгарії. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 7. Вид-во Львів. ун-ту, 1960, с. 278—294.

Огляд перекладів І. Франка.

1961

Митюров Б. Педагогічні погляди І. Я. Франка. Дрогобич, 1961.

«Цитована література», с. 30. 33 назви.

Мороз О. Н. Шашкевич в оцінці Ів. Франка. — У кн.: Слово про Маркіяна Шашкевича. Львів, 1961, с. 5—25.

Основна література, с. 23—25.

Соціалістична Львівщина. 1958. Бібліографічний покажчик. Вип. 7. Львів, 1961. (Львів. б-ка АН УРСР).

Розділ: І. Я. Франко, с. 167—172.

Бібліографія літератури про І. Франка, що вийшла у 1958 році.

Хинкулов Л. Франко. (Жизнь замечательных людей. Серия биографий. Вип. 7 (321). М., «Мол. гвардия», 1961, с. 90.

«Краткая библиография», видання творів І. Франка і література про нього. 12 назв.

Цейман В. Іван Франко — дітям. Львів, «Каменярь», 1961. 11 с. (Львів. обл. б-ка для дітей).

Пам'ятка читачам — учням 5—6 класів.

Sto padesát let česko-ukrainských literárních styku. 1814—1964. Vedecko-bibliogr. sborník. Praha, Svet sovetu, 1968. 478 s.

Твори І. Франка і література про нього, с. 415.

1962

Багмут И. А., Шморгун П. М. Видання творів К. Маркса і Ф. Енгельса на Україні. Бібліографічний покажчик. Харків, Книжкова палата УРСР, 1962. 76 с.

І. Франко, с. 25—26.

Взаимосвязи и взаимодействие литератур. Библиография (1945—1960). Часть 2. М., 1962 (Б-ка ин-та мировой литературы).

Розділ: Франко И. Я., с. 550—566.

І. Франко і літератури народів СРСР та зарубіжних країн.

Рец.: 1). Алексеев и др. Библиография литературных взаимосвязей. — «Русская литература», 1963, № 4, с. 230—232. 2). Гельфанд Н. В. Справочное пособие по взаимосвязям литератур. — «Известия АН СССР. Серия литературы и языка», т. 23, вып. 1, 1964, с. 58—59.

Гущин В., Ільїна О., Коваленко О. Соціалістична Львівщина. 1959. Бібліографічний покажчик. Вип. 8. Львів, 1962. (Львів. б-ка АН УРСР).

Розділ: І. Я. Франко, с. 205—206.

Бібліографія літератури про І. Франка, що вийшла у 1959 році.

Іван Франко — дітям. Пам'ятка читачеві 1—4 класів. Донецьк, 1962, 12 с.

Кравчук П. Матеріали і статті про життя і творчість Івана Франка на сторінках української прогресивної преси в Канаді. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 9. Вид-во Львів. ун-ту, 1962, с. 319—333.

Хронологічний перелік близько 250 назв за 1916—1960 роки.

Мороз О., Мороз М. Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (1875—1938). — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 9. Вид-во Львів. ун-ту, 1962, с. 191—318.

Хронологічний, частково анотований покажчик літератури про І. Франка. Близько 2 000 назв.

Франко І. Спис важніших праць наукових д-ра Івана Франка до марта 1895 р. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 9. Вид-во Львів. ун-ту, 1962, с. 145—152.

Список наукових праць за 1877—1895 роки.

Шандро Д. І. Франко в Румунії. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 9. Вид-во Львів. ун-ту, 1962, с. 334—337.

Короткий огляд перекладів творів І. Франка і літератури про нього, що вийшли в Румунії у 1856—1957 роки.

Franko Iwan. — In: Meyers neues Lexikon. Bd. 3. Leipzig, 1962, S. 362—363.

Коротка стаття про І. Франка з бібліографією його творів і літератури про нього.

1963

Гольденберг Л. І., Королевич Н. Ф. Українська мова. Бібліографічний покажчик. (1918—1961 рр.). К., Вид-во АН УРСР, 1963. 300 с.

Про мову І. Франка, с. 206—211.

Королевич Н. Ф., Сарана Ф. К. Слов'янська філологія на Україні (1958—1962). Бібліографія. К., Вид-во АН УРСР, 1963. 615 с.

Найважливіша критична література про І. Франка за 1958—1962 рр., с. 233—251.

Куш О. П. Російська література в українських перекладах і критиці. Бібліографічний покажчик. Галичина і Буковина (XIX ст.—1939 р.). К., Вид-во АН УРСР, 1963. 203 с. (Львів. б-ка АН УРСР).

Про І. Франка див. іменний покажчик.

Мороз М. А. Вопросы библиографии и атрибуции произведений Ивана Франка. Автореф. канд. дис. К., 1963. 20 с.

Мороз О. Н. Творчість Шевченка в оцінці І. Франка. (За матеріалами, які друкувалися в польській пресі). — У кн.: Збірник праць одинадцятої наук. шевченківської конференції. К., Вид-во АН УРСР, 1963, с. 78—88.

Огляд матеріалів.

Мороз О., Мороз М. Матеріали до бібліографії критичної літератури про І. Франка. 1875—1938. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 10. Вид-во Львів. ун-ту, 1963, с. 208—279.

Додатковий список близько 950 назв літератури про І. Франка, що не увійшла до покажчиків у випусках 8 і 9. Матеріал подано у хронологічному порядку.

Мороз О., Мороз М. Радянське франкознавство за 1960—1961 роки. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 10. Вид-во Львів. ун-ту, 1963, с. 167—207.

Хронологічний, частково анотований покажчик видань творів І. Франка (33 назви) і літератури про нього (близько 350 назв).

Розділ: І. Франко в мистецтві і художній літературі.

Островський Г. Іван Франко і образотворче мистецтво. К., «Мистецтво», 1963. 86 с.

Огляд ілюстрацій до творів І. Франка, с. 49—61.

Пчелинцева М. Н. Иван Франко — библиограф украинской литературы. Автореф. канд. дис. Одесса, 1963. 19 с.

Славянское языкознание. Библиографический указатель литературы, изданной в СССР с 1918 по 1960 гг. Ч. 1. 1918—1955. М., Изд-во АН СССР, 1963. 342 с.

Про мову і стиль І. Франка, с. 246—247.

Славянское языкознание. Библиографический указатель литературы, изданной в СССР с 1918 по 1960 гг. Ч. 2. 1956—1960. М., Изд-во АН СССР, 1963. 450 с. Про мову і стиль І. Франка, с. 373—374.

Рец. до обох частин: 1). Почепцов Г. Г. Библиография славянского языкознания. — «Сов. библиография», 1965, № 1, с. 87—89. 2). Ватацы Н., Романович Е., Юркевич. — «Известия АН СССР. Серия литературы и языка», т. 25, вып. 2, 1966, с. 156—159.

Українські письменники. Біо-бібліографічний словник у 5-ти т., т. 3. К., Держлітвидав УРСР, 1963.

Розділ: Франко Іван Якович, с. 330—563.

Рец.: 1). Бутрин М. Л. — «Сов. библиография», 1964, № 6, с. 59—60. 2). Мацуев Н. — «Новый мир», 1966, № 6, с. 281—282. 3). Дейч А. Столетия украинской литературы. — «Вопросы литературы», 1966, № 12, с. 199—204. 4). Гринько Д. Як з морської глибини. — «Вітчизна», 1966, № 8, с. 198—200. 5). Сарана Ф. Від давнини до сьогочасності. — «Літ. Україна», 1966, 15 листопада. 6). Мороз М. — «Укр. мова і література в школі», 1958, № 3, с. 89—90.

Халимончук А. М. Нариси історії української літератури ХІХ ст. Навчально-методичний посібник для студентів-заочників філолог. ф-тів. Вид. 2-ге. доп. Вид-во Львів. ун-ту, 1963. 164 с.

Тексти творів І. Франка, обов'язкових для читання, список важливішої літератури про письменника, с. 159—161.

1964

Мороз О., Мороз М. Франкознавство за 1962—1963 роки. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 11. Вид-во Львів. ун-ту, 1964, с. 235—259.

Хронологічний, частково анотований покажчик творів І. Франка (27 назв) і літератури про нього (близько 300 назв). Виділено: І. Франко в мистецтві і художній літературі.

Соломашенко Г. С. Праці з мовознавства в УРСР за 1962 р. Бібліографія. — У кн.: Закономірності розвитку національних мов у зв'язку з розвитком соц. націй. (Доповіді та повідомлення). К., «Наук. думка», 1964, с. 63—103.

Про мову І. Франка, с. 89. 9 назв.

Старожицька З. І. Бібліографія бібліографічних матеріалів з української літератури і літературознавства (1960—1963). — «Рад. літературознавство», 1964, № 6, с. 136—137.

Старцев И. Х. Художественная литература народов СССР в переводах на русский язык. Библиография. 1955—1959. М., «Худож. литература», 1964. 726 с.

Бібліографія творів І. Франка в перекладах російською мовою. Бібліографія літератури про І. Франка, с. 554—560.

Рец.: 1). Киви О. Досадные промахи в ценном издании. — «Сов. Эстония», 1964, 20 ноября. 2). Милькина Р. Шестдесят шесть литератур. — «Вопросы литературы», 1964, № 9, с. 196—200.

Franko Iwan. — In: Wielka encyklopedia powszechna. T. 4. Warszawa, PWN, 1964, s. 9.

Огляд творів І. Франка і бібліографія літератури про нього.

1965

Басс И. Наследие Великого Каменяра. — «Вопросы литературы», 1965, № 2, с. 205—211.

Короткий огляд публікацій останніх років з франкознавства.

Вербівець М. Що читати до теми «І. Я. Франко». — «Укр. мова і література в школі», 1965, № 1, с. 90—91.

Іван Яковлевич Франко. 1856—1916. — В кн.: Классики художественной литературы народов СССР. (Дооктябрьский период). Рекомендательный указатель литературы в помощь самообразованию молодежи. М., 1965, с. 229—238. (Гос. б-ка им. В. И. Ленина).

Огляд важливіших творів І. Франка і літератури про нього.

Мороз М. О. Іван Франко в мистецтві та художній літературі. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 12. Вид-во Львів. ун-ту, 1965, с. 199—230.

Розділ 1.: Іван Франко в художній літературі. Близько 230 назв.

Мороз О., Мороз М. Франкознавство за 1964 рік. — У кн.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 12. Вид-во Львів. ун-ту, 1965, с. 231—249.

Публікації творів І. Франка (11 назв) і література про нього (близько 170 назв).

Славянское языкознание. Библиографический указатель литературы, изданной в СССР с 1961 по 1965 г. С дополнением за предыдущие годы. М., «Наука», 1969. 466 с.

Про мову і стиль І. Франка, с. 308—309.

1966

Бутрин М. Л. Мова і стиль українських письменників. Бібліографічний покажчик літератури за 1953—1964 рр. Львів, «Каменяр», 1966. (Наук. бібліотека Львів. ун-ту).

Розділ: І. Я. Франко, с. 116—129.

Бібліографія праць про мову і стиль І. Франка.

Дей О., Мороз М. Автографи Івана Франка у львівських архівах та бібліотеках. (Покажчик). — «Архіви України», 1966, № 3, с. 84—90.

Жук Н. Й. Михайло Коцюбинський. Семінарії. К., «Рад. школа», 1966.

Розділ: М. Коцюбинський та І. Франко, с. 189—190.

Рец.: 1). Неділько Г. Літературні семінарії. — «Рад. школа», 1966, 17 грудня. 2). Сидоренко Г. К. — «Рад. літературознавство», 1967, № 2, с. 87—88.

Іван Франко. Документи і матеріали. 1856—1965. К., «Наук. думка», 1966.

У збірнику публікуються відомості про вихід у світ творів І. Франка.

Рец.: 1). Гордиенко Б. В. Книга об Иване Франко. — «Сов. архивы», 1967, № 1, с. 117—119; 2). Бутрин М. Л. — «Рад. літературознавство», 1967, № 6, с. 86—88. 3). Злупко С. Документи про І. Франка. — «Архіви України», 1967, № 3, с. 78—81. 4). Слупський І. Збірник можна доповнити. — «Жовтень», 1968, № 5, с. 143—145.

Історія української літератури. Література другої половини XIX ст. К., «Рад. школа», 1966.

Основні твори І. Франка і література про нього, яка рекомендується студентам, с. 728.

Рец.: 1). Килимник О. Творчі успіхи й невдачі. — «Рад. освіта», 1966, 21 грудня. 2). Пивоваров М. П. — «Укр. мова і література в школі», 1967, № 1, с. 84—85. 3). Неділько Г. — «Рад. літературознавство», 1967, № 2, с. 84—86.

Кравченко Є., Мороз М. Іван Франко. Методологічні і бібліографічні матеріали до 110-річчя з дня народження і 50-річчя з дня смерті письменника. Львів, 1966. 48 с. (Мін-во культури УРСР. Львів. держ. наук. б-ка).

Кравченко Є., Мороз М. Провісник ідеї свободи. Метод.-бібліогр. матеріали. — «Соц. культура», 1966, № 6, с. 37—38.

Мороз М. О. Дослідження мови творів Івана Франка. (Матеріали до бібліографії). — У кн.: Білодід І. К. Каменяр українського слова. К., «Наук. думка», 1966, с. 54—66.

Рец.: 1). Медведєв Ф. П. — «Укр. мова і література в школі», 1967, № 2, с. 83—85. 2). Ващенко В. — «Мовознавство», 1967, № 3, с. 93—94.

Мороз М. А. Іван Франко в бібліографії. — «Советская библиография», 1966, вып. 6, с. 71—81.

Огляд та оцінка бібліографічних праць про І. Франка.

Мороз М. О. Іван Франко. Бібліографія творів. 1874—1964. К., «Наук. думка», 1966, 448 с. (Львів. держ. б-ка. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка).

Рец.: 1). Кабайда А. Бібліографія творів Івана Франка. — «Друг читача», 1966, 11 жовтня. 2). Полєк В. Унікальна праця про Івана Франка. — «Прикарпатська правда», 1966, 16 листопада. 3). Галушко Т. Цінна книга

про Івана Франка. — «Архіви України», 1967, № 4, с. 87—88. 4). З лупко С. М. — «Рад. літературознавство», 1967, № 4, с. 90—91. 5). Полек В. Г. — «Укр. мова і література в школі», 1967, № 4, с. 86—87. 6). Тугowiez М. — «Zeszyty prasoznawcze», 1967, № 4, с. 94—95. 7). Слупський І. Найповніша бібліографія. — «Жовтень», 1967, № 5, с. 156. 8). Корнейчик И. И. Библиография Ивана Франко. — «Вопросы литературы», 1967, № 6, с. 232—233. 9). Моторнюк І. На тернах актуальних проблем франкознавства. — «Укр. літературознавство», вип. 5, 1968, с. 123—130. 10). Тугowiez М. — «Studia historyczne». Zeszyt 3 (42), 1968, с. 437—439.

Мороз М. О. Іван Франко в мистецтві та художній літературі. (Матеріали до бібліографії). Розділ 2—3. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 1. Іван Франко. Статті і матеріали. Львів, 1966, с. 171—184.

Всього близько 340 назв. Включені й дореволюційні публікації.

Мороз О. Н. Іван Франко. Семінарій. К., «Рад. школа», 1966. 368 с. Є розділи про перші видання І. Франка (1876—1914), покажчики творів І. Франка і літератури про нього, автореферати канд. і докт. дисертацій про І. Франка (1946—1965), теми для самостійних робіт (з основною літературою).

Рец.: 1). Бацула І. Стежка в науку. — «Жовтень», 1967, № 7, с. 148—149. 2). Гнатюк М. Франкознавцям. — «Друг читача», 1966, 9 серпня. 3). Гузар З. — «Укр. мова і література в школі», 1967, № 1, с. 86—87. 4). Живниця Г. — «Вечірній Київ», 1966, 25 серпня. 5). Неділько Г. Літературні семанії. — «Рад. освіта», 1966, 17 грудня. 6). Моторнюк І. Л. На тернах актуальних проблем франкознавства. — У зб.: Українське літературознавство. Вип. 5. Вид-во Львів. ун-ту, 1968, с. 123—130. 7). Сидоренко Г. К. — «Рад. літературознавство», 1967, № 2, с. 87—88. 8). Сірак І. Один із перших. — «Ленінська молодь», 1966, 16 листопада. 9). Хома В. Про питання мислі і праці. — «Вільна Україна», 1966, 21 серпня.

Мороз М. Твори Івана Франка в перекладах на слов'янські мови. — У кн.: Слов'янське літературознавство і фольклористика. Вип. 2. К., 1966, с. 181—196.

257 назв перекладів російською і білоруською мовами творів І. Франка за 1883—1964 роки. Окремі видання, публікації в періодиці та збірниках.

Мороз О. Реєстри великої спадщини. — «Літ. Україна», 1966, 26 серпня.

Огляд бібліографічних праць з франкознавства.

Мороз О. Н., Мороз М. О. Франкознавство за 1965 рік. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 1. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1966, с. 185—199.

Частково, коротко анотований покажчик публікацій творів І. Франка (12 назв) і літератури про нього (200 назв). Виділено: І. Франко в мистецтві і художній літературі.

Мороз О. Н., Халимончук А. М. Шляхами Івана Франка. Львів, «Каменярь», 1966.

Бібліографія з 30 назв літератури про місця перебування І. Франка, с. 100—102.

Рец.: 1). Гуньовський І. Слідами Великого Каменяря. — «Рад. Буковина», 1967, 28 березня. 2). Хома В. — «Архіви України», 1968, № 2, с. 90—92.

Неточаев В. І., Качій Ю. Ю. Іван Франко і Закарпаття. (Короткий бібліографічний покажчик). Ужгород, «Карпати», 1966. 16 с.

Пам'ятка читачеві.

Рец.: Б. Г. — «Архіви України», 1967, № 4, с. 90—91.

Поважна В. М. Павло Грабовський. Семінарій. К., «Рад. школа», 1966.

Розділ: П. Грабовський та І. Франко, с. 153—154.

Рец.: 1). Неділько Г. Літературні семанії. — «Рад. освіта», 1966, 17 грудня. 2). Сидоренко Г. К. — «Рад. літературознавство», 1967, № 2, с. 87—88.

Полек В. Т. Іван Франко і Прикарпаття. (Матеріали до бібліографії). Івано-Франківськ, 1966. 44 с. (Обл. орг. т-ва «Знання», Держ. пед. ін-т).

Соломашенко Г. С. Праці з мовознавства в УРСР за 1963 р. Бібліографія. — У кн.: Інформ. матеріали наук. ради з проблеми «Закономірності розвитку нац. мов у зв'язку з розвитком соц. націй». К., «Наук. думка», 1966, с. 30—56.

Про мову І. Франка, с. 52. 4 назви.

Читайте про І. Я. Франка. — «Друг читача», 1966, 14 травня.

1967

Бойко І. З. Українські літературні альманахи і збірники XIX—початку XX ст. Бібліографічний покажчик. К., «Наук. думка», 1967. 371 с. (АН УРСР. Центр. наук. б-ка).

І. Франко, див. за іменним покажчиком.

Рец.: 1). Погрібний А. Українські альманахи. — «Друг читача», 1967, 19 грудня. 2). Сокальський О. Довідник, якого давно чекали. — «Соц. культура», 1968, № 2, с. 43. 3). Катренко А. — «Архіви України», 1968, № 3, с. 99—101. 4). Костенко А. Джерела великої ріки. — «Вітчизна», 1968, № 5, с. 205—209. 5). Пронюк Є. Факт, опис, оцінка. — «Жовтень», 1969, № 12, с. 144—148.

Взаимосвязи и взаимодействие литератур мира. Библиография (1961—1965). Часть 1. М., 1967. (ФБОН, Б-ка ин-та мир. литературы).

Розділ: Франко І. Я., с. 246—250.

Цейман В. Іван Франко — дітям. (Пам'ятка читачам — учням 5—6 класів). Львів, «Каменярь», 1967. 11 с. з іл. (Львів. обл. б-ка для дітей. Львівське обл. управління культури).

Іван Франко і Тернопільщина. Тернопіль, 1967. 1 с. (Тернопільська держ. обл. б-ка ім. В. П. Затонського).

Кізлик О. Д. Друг. 1874—1877. Систематичний покажчик змісту. Львів, 1967. 70 с. (Львів. держ. наук. б-ка).

Подано статті І. Франка, опубліковані в журналі.

Рец.: Дей О. І. — «Рад. літературознавство», 1969, № 5, с. 81—82.

Мороз М. Іван Франко в зарубіжному слов'янському світі. — У кн.: Слов'янське літературознавство і фольклористика. Вип. 3. К., «Наук. думка», 1967, с. 198—204.

Бібліографія перекладів творів І. Франка болгарською, польською, сербською, хорватською і словенською мовами.

1968

Бабяк П. Г. «Жите і слово». 1894—1897. Систематичний покажчик змісту. Львів, 1968. 83 с. (Львів. наук. б-ка АН УРСР).

Подано статті І. Франка, опубліковані в журналі.

Рец.: 1). Хома В. — «Архіви України», 1969, № 2, с. 82. 2). Куш О. П. Там же, с. 82—83. 3). Пільгук І. І. — «Рад. літературознавство», 1969, № 5, с. 81—82.

Королевич Н. Ф., Беляева Л. В., Гольденберг Л. І., Сарана Ф. К. Слов'янська філологія на Україні (1963—1967). Бібліографія. Ч. 2. Літературознавство. Вип. 1. Загальні питання слов'янського літературознавства. Українська література. К., «Наук. думка», 1968.

Про І. Франка, с. 315—357.

Рец.: Регушевський Є. С. — «Укр. мова і література в школі», 1969, № 3, с. 90—91.

Мороз М. О. Іван Франко в мистецтві та художній літературі. (Матеріали до бібліографії). — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 5. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1968, с. 145—173.

Розділ IV: Іван Франко в музиці. Близько 140 назв.

Мороз О. Н., Мороз М. О. Франкознавство за 1966 рік. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 3. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1968, с. 145—177.

Частково, коротко анотований покажчик публікацій творів І. Франка (35 назв) і літератури про нього (близько 660 назв).

Мороз О. Н., Мороз М. О. Франкознавство за 1967 рік. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 5. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1968, с. 161—173.

Хронологічний, частково анотований покажчик публікацій творів Франка (6 назв) та літератури про нього (близько 140 назв). Є розділ «І. Франко в мистецтві та художній літературі».

Образотворче мистецтво Радянської України. 1917—1966. Бібліографія друкованих творів. Харків, Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР, 1968. 641 с.

Праці художників, присвячені І. Франкові, див. за іменним покажчиком, с. 637.

Рец.: Марченко І. Унікальний довідник. — «Літ. Україна», 1969, 15 серпня.

Саломашенко Г. С. Праці з мовознавства в УРСР за 1965 рік. (Продовження бібліографії). — У кн.: Інформ. матеріали наук. ради з проблеми «Закономірності розвитку нац. мов у зв'язку з розвитком соц. націй».

Про мову І. Франка, с. 56—58. 12 назв.

Sto padesát let česko-ukrainských literárních styku. 1814—1964. Vedeckobibliogr. sborník. Praha, Svet sovetu, 1968.

Про переклади І. Франка чеською мовою і літературу про нього див. іменний покажчик, с. 105—106, 124, 129—130, 142—143, 343—344, 357—358, а також іменний покажчик, с. 415.

Рец.: Коновалов Г. Підстава для ґрунтовних досліджень. — «Літ. Україна», 1968, 17 грудня.

1969

Арват Ф. С. Іван Франко — теоретик перекладу. (Лекції...). Чернівці, 1969.

Бібліографія з 46 назв, с. 37—38.

Гуменюк М. П. Українські бібліографи ХІХ—початку ХХ ст. Нариси про життя та діяльність. Харків, Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР, 1969.

Розділ: І. Я. Франко, с. 88—102.

Про бібліографічну діяльність І. Франка та його праці з бібліографії.

Рец.: 1). Сеник Л. З відчуттям історизму. — «Літ. Україна», 1969, 22 серпня. 2). Королевич Н. Фундатори української бібліографії. — «Друг читача», 1969, 30 вересня. 3). Рева Н. М. — «Укр. мова і література в школі», 1969, № 11, с. 81—92. 4). Ротач П. П'ятнадцятеро подвижників. — «Вітчизна», 1970, № 1, с. 206—208. 5). Бабишкін О. Українські бібліографи. — «Знання та праця», 1970, № 2, с. 21. 6). Нечитайлюк М. Джерело наукової інформації. — «Вільна Україна», 1970, 28 лютого. 7). Гнатюк М., Сарана Ф. Корисне дослідження. — «Культура і життя», 1970, 15 березня. 8). Ісаєвич Я. Лоцмани книжкового моря. — «Жовтень», 1970, № 6, с. 142—143. 9). Кирчів Р. Ф. — «Рад. літературознавство», 1970, № 6, с. 85—87. 10). Полек В. Праця про бібліографів. — «Комсомольський прапор», 1970, 15 грудня. 11). Стеблій Ф. І., Полек В. Т. — «Укр. історичний журнал», 1971, №, с. 139—141.

Корнейчик И. И. Украинские революционные демократы и библиография. М., «Книга», 1969.

Розділ: И. Я. Франко (1856—1916), с. 18—64.

Про І. Франка-бібліографа. Його діяльність в області бібліографії та використання її в науковій роботі.

Рец.: 1). Довгопола О. В руслі традицій. — «Літ. Україна», 1970, 31 березня. 2). Герасименко В. — «Рад. літературознавство», 1971, № 2, с. 88—90.

Мороз М. О. Іван Котляревський. Семінарій. К., «Вища школа», 1969.

Розділ: І. Франко про І. Котляревського, с. 177—179.

Рец.: Шалата М. Я. — «Укр. мова і література в школі», 1970, № 1, с. 91—92.

Мороз М. О. Іван Франко в мистецтві та художній літературі. (Матеріали до бібліографії). — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 7. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1969, с. 179—190.

Розділ V. Іван Франко в образотворчому мистецтві та скульптурі.

Мороз О. Н., Мороз М. О. Франкознавство за 1968 рік. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 7. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1969, с. 191—204.

Публікації творів І. Франка і літератури про нього.

Славянское языкознание. Библиографический указатель литературы, изданной в СССР с 1961 по 1965 г. С дополнениями за предыдущие годы. М., «Наука», 1969. 466 с.

Про мову і стиль І. Франка, с. 308—309.

Соломашенко Г. С. Праці з мовознавства в УРСР за 1966 р. (Продовження бібліографії). — У кн.: Інформ. матеріали наук. ради з проблеми «Закономірності розвитку нац. мов у зв'язку з розвитком соц. націй». Вип. 7. К., «Наук. думка», 1969, с. 18—75.

Про мову І. Франка, с. 43—44. 7 назв.

Співдружність літератур. Бібліографічний покажчик. (1917—1966). Харків, Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР, 1969.

Про твори Івана Франка, видані в союзних республіках Радянського Союзу, див. за іменним покажчиком, с. 582.

1970

Баб'як П. Г. «Народ». 1890—1895. Систематичний покажчик змісту. Львів, 1970. 135 с. (Львів. держ. наук. б-ка АН УРСР).

Подано статті І. Франка, опубліковані в журналі.

Баб'як П. Г. «Світ». 1881—1882. Систематичний покажчик змісту. Львів, 1970. 29 с. (Львів. держ. наук. б-ка АН УРСР).

Подано статті І. Франка, опубліковані в журналі.

Мороз М. О. Іван Франко в мистецтві та художній літературі. (Матеріали до бібліографії). — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 11. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1970, с. 139—146.

Розділ V: Іван Франко в образотворчому мистецтві та скульптурі. (Продовження. Початок див.: Українське літературознавство. Вип. 7).

Мороз О. Н., Мороз М. О. Франкознавство за 1969 рік. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 11. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1970, с. 147—157.

Не читалюк М. Ф. З народних ручаїв. Вид-во Львів. ун-ту, 1970.

Розділ: Основна критична література про І. Франка-драматурга, історика театру і театрального рецензента, с. 162—167.

Рец.: 1). Качкан В. Із фольклорної скарбниці. — «Народна творчість та етнографія», 1970, № 6, с. 91—92. 2). Ставицький О. — «Рад. літературознавство», 1970, № 7, с. 84—86.

Походзіло М. У. Іван Франко в школі. Вид. 2-ге. К., «Рад. школа», 1970.

Розділ: Література для вчителя, с. 232.

Пустова Ф. Д. Іван Франко — теоретик літератури. (Із спецкурсу для студентів-філологів). Донецьк, 1970. 67 с. (Донецький ун-т).

Бібліографія з 13 назв, с. 65—66.

Соломашенко Г. С. Праці з мовознавства в УРСР за 1967 р. — У кн.: Інформ. матеріали з проблеми «Закономірності розвитку нац. мов у зв'язку з розвитком соц. націй». Вип. 8. К., «Наук. думка», 1970, с. 28—93.

Про мову І. Франка, с. 81.

Fedor M. Slovensko-ukrainské literárni vstahy po roku 1945. Bibliogr. Martin, Matica slovenská, 1970. 85 s.

І. Франко, див. іменний покажчик, с. 80.

Molnar M. K slovensko-ukrainskym literárnym vstahom do roku 1945. Martin, Matica slovenská, 1970. 41 s.

І. Франко, див. іменний покажчик, с. 39.

Корнейчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період. (Нариси). Харків, Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР, 1971.

Про І. Франка в різних розділах книги.

Рец.: 1). Паравійчук А. Нариси з історії української бібліографії. — «Архіви України», 1972, № 2, с. 91. 2). Полек В. Т. — «Укр. мова і література в школі», 1972, № 6, с. 87—89.

Мороз М. О. Іван Франко в мистецтві та художній літературі. (Матеріали до бібліографії). — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 14. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1971, с. 99—108.

Розділ V: Іван Франко в образотворчому мистецтві та скульптурі. (Продовження. Початок див.: Українське літературознавство. Вип. 7 і 11).

Мороз М. О., Мороз О. Н. Франкознавство за 1970 рік. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 14. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1971, с. 109—118.

Соломашенко Г. С. Праці з мовознавства в УРСР за 1968 р. (Початок бібліографії). — У зб.: Інформ. матеріали наук. ради з проблеми «Закономірності розвитку нац. мов у зв'язку з розвитком соц. націй». Вип. 10. К., «Наук. думка», 1971, с. 24—73.

Про мову І. Франка, с. 71—72. 9 назв.

Франко І. Життєпис. (Публікація М. І. Дармограя). — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 14. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1971, с. 96—98.

Автобіографія І. Франка, написана ним у 1893 році. Перелічуються основні наукові праці.

1972

Мороз М. О. Твори Івана Франка в перекладах на мови народів СРСР. Бібліографічний покажчик. Львів, 1972. 86 с. (Львів. наук. б-ка АН УРСР ім. В. Стефаника).

Нечиталюк М. Ф. Публіцистика Івана Франка. (1875—1886 рр.). Семінарий. Вид-во Львів. ун-ту, 1972. 240 с.

Охріменко П. П. Періодика Радянської Білорусії про Каменяра. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 17. Вид-во Львів. ун-ту, 1972, с. 71—75.

Огляд статей про І. Франка.

1973

Гавришків Б. Обрії німецької франкіани. — «Жовтень», 1973, № 5, с. 124—126.

Огляд творів І. Франка в перекладі нім. мовою.

Мороз О. М., Мороз О. Н. Франкознавство за 1971 рік. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 17. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1973, с. 129—138.

Мороз О. Н. Франкознавство за 1972 рік. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 20. Іван Франко. Статті і матеріали. Вид-во Львів. ун-ту, 1973, с. 102—105.

Халимончук А. М. Рекомендована література. — У кн.: Франко І. Монолог атеїста. Львів, «Каменяра», 1973, с. 429—430.

38 назв матеріалів до теми «Атеїзм І. Франка».

1974

Руда Т. П. Використана література. — У кн.: Руда Т. П. Іван Франко — дослідник слов'янського фольклору. К., «Наук. думка», 1974, с. 147—155.

Мороз О. Н. Франкознавство за 1973 рік. — У кн.: Українське літературознавство. Вип. 23. Іван Франко. Статті і матеріали. ВО «Вища школа», Вид-во при Львів. ун-ті, 1975, с. 89—92.

Франко Иван. — У кн.: Краткая литературная энциклопедия. Т. 8. М., 1975, с. 85.

М. Л. БУТРИН

БИБЛИОГРАФИЯ ФРАНКОВСКОЙ БИБЛИОГРАФИИ (1882—1975 гг.)

Резюме

В библиографию включены указатели, списки, обзоры и статьи, изданные отдельно и опубликованные в книгах, сборниках, периодических изданиях, которые являются библиографиями И. Я. Франко.

Франкознавство за 1975 рік

ТВОРИ І. ФРАНКА

Борислав сміється. Повість. Передмова «Повість про робітничий клас» Олексія Мороза, с. 5—8. Іл. М. Маринюк. Львів, «Каменяр», 1975. 248 с., портр. (Шкільна бібліотека).

(Те ж), вид. 2-е.

Вічний революціонер мовами народів світу. Вид. 2-ге. Передмова «Вічний революціонер», с. 7—19. Худ. І. Плєсканко. Львів, «Каменяр», 1975. 94 с., портр.

Каменярі. Поезії. Оповідання. Худ. В. Лопата. К., «Веселка», 1975. 94 с.

Гімн. (Вічний революціонер). Пер. Харальд Райяметс. — «Сірп я ва-зар», Таллін, 1975, № 37, 12 вересня. Естонською мовою.

КРИТИЧНА ЛІТЕРАТУРА ПРО І. ФРАНКА

Альберт І. С. Невідомі російські переклади віршів Івана Франка. — «Рад. літературознавство», 1975, № 5, с. 82—85.

Переклади творів І. Франка, призначені до друкування в кн. «Украинский сборник», який підготував В. Брюсов у 1916—1917 роках.

Амірян С. Г. Аветік Ісаакян і Україна. — «Рад. літературознавство», 1975, № 11, с. 60—65.

Зацікавлення А. Ісаакяна творчістю І. Франка, с. 61—62.

Бабенко В. Накануне бури. — «Книжное обозрение», 1975, 4 апреля, с. 16.

Про автограф І. Франка на листі В. Гнатюка до мовознавця Є. Тимченка (1901).

Бандрівський Дмитро. Беззавітний борець. — «Вільна Україна», 1975, 29 серпня.

Бисикало С. К. Художнє багатство повісті «Борислав сміється». — «Укр. літературознавство», 1975, вип. 23, с. 56—62.

Білецький С. І. Проблема позитивного героя в ранніх літературно-критичних працях І. Я. Франка. — «Укр. літературознавство», 1975, вип. 23, с. 68—72.

Веркалець М. М. Місце А. Кримського в боротьбі проти українського буржуазного націоналізму. (На допомогу студентів-заочників). «Укр. мова і література в школі», 1975, № 12, с. 16—23.

Про дружбу А. Кримського з І. Франком.

Вічний революціонер. — У кн.: Франко І. Вічний революціонер мовами народів світу. Вид. 2-ге. Львів, «Каменярь», 1975, с. 7—19.

Про поезію І. Франка «Гімн» («Вічний революціонер»).

Войтюк А. Ю. З історії становлення естетичних поглядів І. Франка. — «Рад. літературознавство», 1975, № 11, с. 49—59.

Городівський В. М. Проблема навчання і виховання дітей у творах І. Франка. — «Початкова школа», 1975, № 6, с. 71—77.

Грицай М. С. Апокрифи та їх роль у розвитку української літератури. (На допомогу студентів-заочників). — «Українська мова і література в школі», 1975, № 8, с. 27—33.

Також про І. Франка, як дослідника апокрифів. Вплив апокрифічної літератури на творчість Каменяря.

Грузман З. М. Павло Тичина — літературознавець і критик. К., «Дніпро», 1975, 196 с.

Літературно-критичні праці П. Г. Тичини про І. Франка, с. 80—86.

Гузар З. П. Розгляд теми «Іван Франко — літературний критик і публіцист» у 9 класі. — «Укр. мова і література в школі», 1975, № 12, с. 38—46.

Дей О. І. Сторінки з історії української фольклористики. К., «Наукова думка», 1975, 271 с. з іл. (АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського).

Із змісту: Пісня в житті Івана Франка, с. 45—68; Видатний діяч революційно-демократичної фольклористики, с. 69—123.

Дубина М. І. Т. Г. Шевченко в художній літературі Західної України (1862—1939). — «Вісник Київ. ун-ту». Серія філології, 1975, № 17, с. 27—39.

Також про поезії І. Франка, присвячені Т. Г. Шевченкові.

Жученко В. С. І. Франко як критик буржуазної ідеології. — «Історія народного господарства та економічної думки УРСР». К., 1975, вип. 9, с. 147—160.

Канцелярук Б. И. Иван Франко — соредатор журнала «Літературно-науковий вісник» (1898—1906 гг.). Автореф. канд. дис. К., 1975, 23 с. (Київський гос. ун-т ім. Т. Г. Шевченко).

Каспрук А. А. Про загублену поему І. Франка. — «Рад. літературознавство», 1975, № 7, с. 81—82.

Поема І. Франка «Історія лівої руки» (кінець 70-х років XIX ст.).

Ковалик І. І. Текстологічні спостереження над художніми текстами твору І. Франка «Гімн» («Вічний революціонер»). — «Укр. літературознавство», 1975, вип. 23, с. 81—88.

Крутикова Н. Е. Пушкин и украинская литература. — В кн.: Пушкин и литература народов Советского Союза. Сост. К. В. Айвазян. Изд-во Ереван. ун-та, 1975, с. 229—252.

Також про І. Франка.

Лещенко П. Я. Слово Івана Франка в борні з фашизмом. — «Укр. літературознавство», 1975, вип. 23, с. 10—14.

Літературно-меморіальний музей Івана Франка во Львові. Путеводитель. Изд. 4-е, переработанное. Текст В. Л. Бонь, З. М. Стець. Фото М. Д. Курдуса. Львов, «Каменярь», 1975, 111 с. з илл.

Рец.: Степаненко Л. Музей Каменяря. — «Друг читача», 1975, 18 грудня, с. 4—5.

Лозинський Іван. Співець знедоленого селянства. — «Вільна Україна», 1975, 17 грудня. Те ж: Поборник літературного єднання. — «Друг читача», 1975, 18 грудня, с. 5.

Про польського письменника Владислава Оркана (1875—1930) та його зв'язки з І. Франком.

Маланчук В. А. Проти фальсифікації історії Наукового товариства імені Шевченка. — «Народна творчість та етнографія», 1975, № 5, с. 47—53.

Про роль і заслуги І. Франка в діяльності Наукового товариства імені Шевченка.

Мороз Олексій. Повість про робітничий клас. — У кн.: Франко І. Борислав сміється. Повість. Львів, «Каменярь», 1975, с. 5—9.

Недзвідський А. В. З відгуків марксистсько-ленінської критики про Франка. — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 3—10.

Нечитайлюк М. Ф. Робітничі кореспонденції Івана Франка в газеті «Ргаса». — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 20—28.

Низовой Н. А. Статистика печати на Украине в дореволюционный период (1849—1917). — «Советская библиография», 1975, № 5 (153), с. 50—63.

Про статтю І. Франка «Журнал і публіка» (1902 р.) — та вступну статтю до праці В. Доманицького «Показчик змісту «Літературно-наукового вісника». Томи 1—20. Львів, 1903.

Новосядла Є. Й. «Вічний революціонер» Івана Франка у перекладах Дж. Віра й П. Канді. — «Іноземна філологія», 1975, вип. 37, с. 48—53.

Новосядла Є. Й. Інтернаціоналістський характер перекладацької діяльності І. Франка. — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 15—20.

Панько Т. І. Спостереження над деякими особливостями науково-публіцистичних праць І. Я. Франка. — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 77—81.

Пархоменко М. Н. Иван Франко — новатор. — В кн.: Пархоменко М. Н. Обновление традиций. Традиции и новаторство социалистического реализма в украинской прозе. Изд. 2-е, перераб. и доп. М., «Худож. лит.», 1975, с. 36—68.

Пашенко Євген. Друзі українського слова. — «Всесвіт», 1975, № 11, с. 216—218.

У статті вміщено відомості про переклади творів І. Франка мовами народів Югославії та про критичну літературу з цих питань.

Полек Володимир. Борець проти Ватікану. — «Вітчизна», 1975, № 2, с. 217—220.

Про Джордано Бруно. Телеграма львівських письменників на торжество відкриття в Римі пам'ятника Джордано Бруно в 1889 р., у якій є підпис й І. Франка. Образ Д. Бруно в поезії І. Франка.

Пустова Ф. Д. І. Франко про розвиток літературних жанрів. — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 42—48.

Ривкіс Я. Ф. Иван Франко про деякі закономірності світового літературного процесу. — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 48—56.

Михайло Іванович Рудницький (1889—1975). — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 93; Пам'яті Михайла Рудницького. — «Жовтень», 1975, № 3, с. 160.

Некролог. Проф. М. І. Рудницький — сучасник І. Франка, автор спогадів про письменника та наукових праць про нього.

Токарський Богдан. Каменярь у спогадах ясеничан. — «Вільна Україна», 1975, 29 серпня.

Спогади Миколи Яковича Олексюковського (1895—1897, 1903 рр.) та Миколи Васильовича Сторонського про І. Франка, зокрема про зустріч з письменником у 1913 році.

Українське літературознавство. Вип. 23. Республіканський міжвідомчий збірник. Иван Франко. Статті і матеріали. Редколегія зб-ка: Дорошенко І. І. (відп. ред.) та інші. Львів, ВО «Вища школа», Вид-во при Львів. ун-ті, 1975, 93 с.

Зміст: Історія літератури. — Теорія літератури. — Бібліографія.

Фалендиш Л. Т. Франко про початки нової української літератури. — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 28—33.

Франко З. Т. Ономастика в мові творів Івана Франка. — «Мовознавство», 1975, № 2, с. 55—66.

Франко Иван Яковлевич (27. VIII. 1856—28. V. 1916). — В кн.: Краткая литературная энциклопедия. Т. 8. М., 1975, с. 80—85.

Франко Иван. Літературно-меморіальний музей во Львові. — В кн.: Краткая литературная энциклопедия. Т. 8. М., 1975, с. 85.

Франко О. Й. Иван Франко про взаємодію відчуттів у процесі сприймання творів художньої літератури. — «Вісник Львів. ун-ту», 1975, вип. 11, с. 84—89.

Франко О. П. Іван Франко про специфіку сприймання літературно-художнього твору. — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 72—76.

Шевченкознавство. Підсумки й проблеми. Відп. ред. член.-коресп. АН УРСР Є. П. Кирилюк. К., «Наукова думка», 1975, 562 с. (АН УРСР. Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка).

Про Франка протягом усієї книжки. Зокрема розділ «Шевченко в критиці другої половини XIX століття», с. 69—80.

Ягодкіна Т. М. І. Франко про композицію художнього твору. — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 62—68.

Ярмола Михайло. Вогонь в одязі слова. — «Жовтень», 1975, № 8, с. 145—147.

Про публіцистику І. Франка і, зокрема, про працю І. Курганського «Майстерність Франка-публіциста» (Львів, 1974).

ХРОНІКАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ

Белова Е. И., Гутерман А. А., Червяков В. А. Микродьютокопии документов по истории СССР, поступившие в ЦГАОР СССР из зарубежных стран. — «Сов. архивы», 1975, № 1, с. 89—94.

Автограф листа І. Франка до редакції журналу «Kwartalnik historyczny», який надійшов з Польщі.

Комарницька Ю. Лунає слово Каменяра. — «Вінницька правда», 1975, 16 січня.

Про вечір, присвячений читанню творів І. Франка в клубі с. Козинці, Липовецького району.

Пам'яті письменника-революціонера. — «Вільна Україна», 1975, 29 серпня; В пам'яті народної. Общественность Львова отмечает 119-ю годовщину со дня рождения И. Я. Франко. — «Львовская правда», 1975, 29 августа; Пам'яті письменника-революціонера. — «Жовтень», 1975, № 10, с. 157.

Урочистий мітинг біля пам'ятника І. Франка у Львові, присвячений 119-й річниці від дня народження письменника.

50 томів Каменяра. — «Друг читача», 1975, 4 вересня, с. 4.

Розповідь голови редакційної колегії, чл.-кор. АН УРСР Є. П. Кирилюка про хід підготовки видання творів І. Франка у 50-ти томах.

Тименюк З. Бесценные экспонаты. Экспозиция литературно-мемориального музея Ивана Франко пополнилась новыми экспонатами. — «Львовская правда», 1975, 27 августа, с. 4.

І. ФРАНКО В МИСТЕЦТВІ ТА ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Колесник Петро. Терен на шляху. Роман (про І. Франка) К., «Дніпро», 1975, 461 с.

Косач Юрій. Іван Франко. (поезія). «Ченці повиходили з хмурого Юра»). — У кн.: Косач Юрій. Вибране. Поезії. Публіцистика. К., «Дніпро», 1975, с. 46—47.

Коцюба Олег. Останнє побачення. — «Жовтень», 1975, № 8, с. 82—86.

Новела, в основу якої покладені взаємини І. Франка й Уляни Кравченко.

Данькевич К. Чого являєшся мені у сні? Слова І. Франка. У збірнику нот: Данькевич К. Вокальні твори. Пісні, романси, хори. (Хори, голос соло з ф-но та без супроводу). К., «Музична Україна», 1975.

Кос-Анатольський А. Ой ти, дівчино, з горіха зерня. Слова І. Франка. — У збірнику нот: Кос-Анатольський А. Вибрані пісні. (Хори, голос соло з ф-но). К., «Музична Україна», 1975.

Вартанова О. Утвердження. — «Друг читача», 1975, 19 червня, с. 8.

Про художника Валерія Руденка та його ілюстрації до повісті І. Франка «Захар Беркут».

Вергун Н. Р. «Лис Микита» І. Франка в радянській книжковій графіці. — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 33—41.

Дяченко Ігор. У майстерні Михайла Туровського. — «Вітчизна», 1975, № 11, с. 224.

Про ілюстрації художника до творів І. Франка.

Запаско Яким. Перо жар-птиці. Роздуми про творчість С. Караффи-Корбут. — «Жовтень», 1975, № 3, с. 149—153.

Огляд праць худ. С. Караффи-Корбут, присвячених І. Франкові.

Коновалов Г. Звітують київські графіки. — «Вітчизна», 1975, № 7, с. 244.

Про художника Василя Лопату та його ілюстрації до творів І. Франка: 4-та обкладинка — репродукції праць художника, присвячених І. Франкові.

Сварник Іван. Праця і покликання. — «Жовтень», 1975, № 9, с. 150—152.

Про художника О. Ф. Дуфання — автора телемультфільму за казкою І. Франка «Заєць і ведмідь» та його ілюстрації до казки, придбані Літературно-меморіальним музеєм І. Франка у Львові.

Третяк Л. У глибину психології. — «Друг читача», 1975, 17 квітня, с. 8.

Про художника Олександра Бичка — автора серії гравюр до повісті І. Франка «Петрії і Довбушуки».

Харченко Олена. Поет радянської сцени. — «Жовтень», 1975, № 8, с. 132—135.

Про народного артиста СРСР Б. В. Романицького в ролях Миколи Задорожного («Украдене щастя») та князя Святослава («Сон князя Святослава»).

БІБЛІОГРАФІЯ

Мороз О. Н. Франкознавство за 1973 рік. — «Українське літературознавство», 1975, вип. 23, с. 89—92.

Додаток. Доповнення до бібліографії франкознавства за 1974 рік.

Zachar Berkut. Obraz z życia Rusi Karpackiej w XIII wieku. Tłumaczyli Zofia i Stanisław Głowiakowie. Lublin, Wydawnictwo Lubelskie, 1974. 206 s.

Бобинець С. С., Зимомря М. І. Мовностилістичні особливості Франкових перекладів поем Ф. Шіллера. — У кн.: Особливості розвитку сучасних германських і романських мов. Ужгород, 1974, с. 50—54.

Городівський В. Словом нещадного викриття. І. Я. Франко в боротьбі з буржуазно-націоналістичною рутенщиною. — «Вітчизна», 1974, № 11, с. 152—158.

Коноварт Т. Деякі питання музичної культури в критичній спадщині Івана Франка. — «Українське музикознавство», 1974, вип. 9, с. 15—22.

Левченко В. П. Ідеї інтернаціоналізму і дружби народів у творчості І. Франка. — «Проблеми філософії», К., 1974, вип. 32, с. 98—106.

Наукова конференція, присвячена вивченню творчості І. Франка (25—28 квітня 1974 р. в Одесі). — «Рад. літературознавство», 1974, № 7, с. 95. Підп.: М. З.

Руда Т. П. Іван Франко — дослідник слов'янського фольклору. К., «Наукова думка», 1974.

Рец.: а) Березовський І. П. — «Сов. славяноведение», 1975, № 3, с. 116—117; б) Лесина В. Ще одна грань великого таланту. — «Друг читача», 1974, 20 червня, с. 5; в) Погребенник Ф. П. Видатний дослідник народної творчості слов'ян. — «Народна творчість та етнографія», 1974, № 6, с. 96—97.

Ткаченко Г. До питання про метод створення інтонаційного образу народу в опері «Золотий обруч» Б. Лятошинського. — «Українське музикознавство», 1974, вип. 9, с. 55—69.

Франко І. Украдене щастя. (Ровенський український обласний муз. драмтеатр ім. Островського).

Рец.: Плужняк Г. — «Червоний прапор», 1974, 31 травня.

Франко І. Украдене щастя. (Тернопільський український муз. драм. театр ім. Т. Шевченка).

Рец.: Завалков С. Знаменитий твір Каменяра. — «Вільне життя», 1974, 6 квітня.

Шаблійовський Є. Життя. Література. Письменник. Вибрані дослідження. К., «Дніпро», 1974, 432 с.

Із змісту: О. М. Горький і українська література, с. 221—253; Горький і Франко, с. 229—232; Паризька комуна та її відгомін у художній літературі, с. 350—375. Про І. Франка, с. 358—362.

О. Н. МОРОЗ, М. О. МОРОЗ

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

А. М. Халимончук (Львів). Гуманістичні ідеї Івана Франка і наша сучасність	3
Р. Т. Гром'як (Тернопіль). Франкова концепція естетичного освоєння дійсності	12
М. І. Доброгорський (Одеса). Інтернаціональний зміст патріотизму Івана Франка	20
В. В. Шапоренко (Одеса). До вершин поетичного синтезу	27
І. Є. Саєнко (Одеса). І. Франко про діалектичний зв'язок національного й інтернаціонального в історико-літературному процесі	34
С. М. Криворучко (Львів). Внутрішній монолог як засіб соціальної характеристики героя в повісті І. Франка «Воа сон-strictor»	41

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

І. М. Дузь (Одеса). Поетичний вінок Каменяреві	51
В. П. Саєнко (Одеса). Традиції Івана Франка в житті і творчості Олександра Гаврилюка	58
Ф. Д. Пустова (Донецьк). І. Франко про значення фольклору в історії української літератури	67
О. Г. Олексюк (Львів). Виступ прогресивної преси Західної України 30-х років ХХ ст. на захист Івана Франка	76

ТВОРЧІСТЬ І. ФРАНКА В ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКАХ

Є. М. Черницький (Ровно). Франко і Писарев	83
Є. Й. Новосядла (Львів). І. Франко про творчий метод Шекспіра, Байрона і Шеллі	88
І. М. Худзей (Дрогобич). Творчість А. Франса в оцінці І. Франка	95

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛІВ ТА СТУДЕНТІВ

П. К. Медведик (Тернопіль). Твори І. Франка у грамзаписах. (Дискографія)	101
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ ТА ПУБЛІКАЦІЇ

І. О. Денисюк (Львів). Грунтовне дослідження про Франка-критика польської літератури	106
М. Ф. Нечиталюк (Львів). Невідомий виступ Івана Франка проти націоналістичної пропаганди	111

БІБЛІОГРАФІЯ

М. Л. Бутрин (Львів). Бібліографія франківської бібліографії (1882—1975 рр.)	116
О. Н. Мороз, М. О. Мороз (Львів). Франкознавство за 1975 рік	135

Министерство высшего и среднего
специального образования СССР
Львовский государственный университет
УКРАИНСКОЕ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ.
Выпуск 28
ИВАН ФРАНКО. Статьи и материалы.
Республиканский межведомственный
научный сборник
(на украинском языке)

Издательское объединение «Вища школа»
Издательство при Львовском государственном
университете

Редактор Г. М. Бокоч
Технічний редактор Т. М. Веселовський
Коректор О. В. Карпенко
Информ. бланк № 2545.
Здано до набору 05. 07. 1976 р. Підписано до
друку 15. 12. 1976 р. Формат паперу 60×90¹/₁₆. Па-
пір друк. № 2. Друк. арк. 9,0. Обл. вид. арк.
10,89. Тираж 1000. БГ 13740. Ціна 1 крб. Вид.
№ 315. Зам. 3670.

Видавництво видавничого об'єднання «Вища
школа» при Львівському державному університе-
ті. Львів, Університетська, 1.

Обласна книжкова друкарня Львівського обласно-
го управління в справах видавництв, поліграфії
та книжкової торгівлі. Львів, Стефаника, 11.

До відома авторів

1. Редколегія збірника приймає статті, які мають рекомендацію відповідної кафедри (підписану завідуючим кафедрою і завірену) та дві об'єктивних й ґрунтовних рецензій, надруковані на машинці (із зазначенням ученого ступеня рецензента).

2. Статті, написані на низькому науковому і ідейно-теоретичному рівні та недбало оформлені, редколегією не розглядаються.

3. Рукописи слід надсилати у двох примірниках у готовому до друку вигляді, добре літературно опрацьовані й підписані автором. До статті додається коротке резюме російською і іноземною мовами. Основний текст та виноски повинні бути надруковані на непортативній машинці через два інтервали. Після підпису подаються відомості про автора: прізвище, ім'я, по-батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, домашня адреса, телефон.

4. На сторінці повинно бути 28—30 рядків, у рядку не більше 60 знаків. Усі цитати у статті повинні бути ретельно вивірені за першоджерелами й підписані автором.

5. Статті, уже вміщені в інших збірниках чи журналах або надіслані туди для опублікування, редколегією не приймаються.

Нові вимоги до оформлення літератури і виносок

У зв'язку з тим, що у видавництві прийнята нова система оформлення посилань, статті прийматимуться з бібліографічним апаратом, побудованим за новими правилами.

1. Наприкінці статті подавати список літератури (заголовок — «Список літератури») в алфавітному порядку. Твори класиків марксизму-ленінізму і партійні документи наводяться в першу чергу. Нумерація наскрізна.

2. При посиланні в тексті у квадратних дужках зазначати номер позиції в списку літератури, том на сторінку, наприклад: а) для багатомного видання [1, т. 5, с. 20]; б) для монографій, збірників та періодичних видань [5, с. 1]; в) для кількох видань [5, с. 13; 3, т. 4, с. 1]

Посторінкові примітки небібліографічного характеру друкувати внизу сторінки з позначкою *. Дублікати до них мають бути надруковані на окремому аркуші. Виправлення в тексті надрукованих статей робити лише олівцем.

Наводимо зразок оформлення літератури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дмитрук К. Свастика на сутанах. К., Політвидав України, 1973.
2. Ласка І. В. Про природу складносурядного речення. — У зб.: Іноземна філологія, вип. 41. Львів, «Вища школа», Вид-во при Львів. ун-ті, 1976.
3. Погребенник Ф. Невідомі вірші Леся Мартовича. — «Жовтень», 1973, № 10.

4. «Правда», 1975, 1 января.
5. Франко І. Твори в 20-ти т. К., Вид-во АН УРСР, 1956—1957.
6. Die Nibelungen. Teil 2. Stuttgart, Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1889.
7. H u m s L. Zu einigen Fragen der Terminologie. — «Sprachpflege», 1967, N 7.
8. Lessing G. E. Ausgewählte Werke. M., Verlag für fremdsprachige Literatur, 1954.